

รายงานการประชุมทางวิชา เรื่อง

ทิศทางวัฒนธรรมกับการศึกษา
ในกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลง

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ
สำนักนายกรัฐมนตรี

คำนำ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบันทรงให้พระบรมราโชวาทไว้ว่า “งานด้านการศึกษา ศิลปะ และวัฒนธรรมนั้น คือ งานสร้างสรรค์ความเจริญทางปัญญาและจิตใจ ซึ่งเป็นทั้งต้นเหตุ และองค์ประกอบที่ขาดไม่ได้ของความเจริญด้านอื่นๆ ทั้งหมดเป็นปัจจัยที่จะช่วยให้เรารักษาและธำรงความเป็นไทยไว้ได้สืบไป”

ในการรักษาคุณค่าวัฒนธรรมที่ดีไว้นั้น จำเป็นต้องมีกระบวนการเรียนรู้เนื้อหา และกิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสม ซึ่งจะเป็นเครื่องมือสำคัญในอันที่จะทำให้ผู้เรียนได้เข้าใจในคุณค่าที่แท้จริงของวัฒนธรรม มีทักษะ ทศนคติ และพฤติกรรมที่ดีงาม สามารถสร้างสรรค์และเลือกสรร นำวัฒนธรรมไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสม การจัดการศึกษาที่ทำให้ผู้เรียนได้เข้าใจความหลากหลายทางวัฒนธรรม เข้าใจธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลง จะเป็นตัวกระตุ้นให้ผู้เรียนเข้าใจสิ่งแวดล้อมได้อย่างถ่องแท้สามารถคิด จินตนาการ วิเคราะห์สถานการณ์ และหาทางแก้ไขได้อย่างถูกต้อง อีกทั้งยังรู้จักเลือกรับและเผชิญกับ

การเปลี่ยนแปลงและการไหลบ่าของวัฒนธรรมต่างชาติได้เป็นอย่างดี และหากจะตั้งคำถามว่าจะทำอย่างไรให้ระบบการศึกษาดีขึ้นในภาพรวม คำตอบก็คือต้องให้ความสำคัญในเรื่องวัฒนธรรมด้วย

ในโอกาสที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้จัดให้มีการสัมมนา เรื่อง “ทิศทางวัฒนธรรมกับการศึกษาใน กระแสแห่งการเปลี่ยนแปลง” เมื่อวันที่ 14 มีนาคม 2545 ณ โรงแรมปรีณัฐพาเลซ กรุงเทพมหานคร โดยเชิญผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษา ศิลปะ และวัฒนธรรม รวมทั้งเครือข่าย ของผู้ประกอบการและผู้เรียน ตลอดจนผู้ที่เกี่ยวข้อง และผู้ที่สนใจ เข้าร่วมการสัมมนาและอภิปรายแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็น และเรียนรู้ ประสบการณ์เพื่อให้ได้แนวคิดในการบูรณาการวัฒนธรรมกับการ จัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ อันจะนำไปสู่ การปฏิบัติที่มีรูปแบบหลากหลายตามบริบทของแต่ละท้องถิ่น สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติจึงได้จัดทำสรุปรายงานการสัมมนาขึ้น เพื่อเผยแพร่แนวคิดนี้ให้แพร่หลาย กว้างขวาง อันจะเป็นประโยชน์ในการดำเนินงานด้านการศึกษา ศิลปะ และวัฒนธรรมต่อไป

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ขอขอบคุณ ท่านวิทยากรและท่านผู้เข้าร่วมการสัมมนาทุกท่าน และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าสาระของรายงานการสัมมนานี้ จะเป็นประโยชน์แก่ผู้

ที่เกี่ยวข้อง และมีผลนำไปสู่การปฏิบัติทั้งในระดับนโยบายและในระดับสถานศึกษา รวมทั้งเป็นแนวคิดและแนวทางสร้างการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องอย่างกว้างขวางต่อไป

(นายรุ่ง แก้วแดง)

เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ

สารบัญ

	หน้า
• คำนำ	
1. บทนำ	1
2. กล่าวต้อนรับและชี้แจงวัตถุประสงค์	4
3. การปรากฏภาพพิเศษ	7
4. ข้อคิดเห็นการบูรณาการวัฒนธรรมกับการเรียนรู้	23
5. การอภิปรายเรื่องยุทธศาสตร์การบูรณาการ วัฒนธรรมกับการเรียนรู้และการบริหารจัดการ	39
6. สรุปการสัมมนาระดมความคิด	75
• ภาคผนวก	92

รายงานการสัมมนาเรื่อง
“ทิศทางวัฒนธรรมกับการศึกษา
ในกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลง”

วันที่ 14 มีนาคม 2545

ณ ห้อง ปรีณัฐพาเลซ 3 โรงแรมปรีณัฐพาเลซ มหานาค

กรุงเทพมหานคร

1. บทนำ

ปัจจุบันสังคมไทยตกอยู่ในภาวะกระแสทุนนิยม พหุนิยม และวัตถุนิยม ขาดความภาคภูมิใจในความเป็นไทย ขาดความรักและความผูกพันกับท้องถิ่น การยอมรับในภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาท้องถิ่นอันเป็นรากเหง้าไทยแต่เดิมมีน้อย ทุกวันนี้สังคมไทยได้หันไปรับวัฒนธรรมตะวันตกที่ไหลบ่าเข้ามาผ่านสื่อต่างๆ โดยปราศจากการเลือกสรรกลั่นกรอง จนเกิดการซึมซับตัดแปลง ละทิ้งวัฒนธรรมเดิมรับเอาวัฒนธรรมอื่นมาเป็นของตน เกิดการครอบงำทางวัฒนธรรม ในขณะที่เดียวกันก็สร้างค่านิยมและทัศนคติที่ขัดแย้งระหว่างคนรุ่นเก่าและคนรุ่นใหม่ สภาพวิถีชีวิตไทย เอกลักษณะวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมถูกเบียดเบียนและเปลี่ยนแปลง นำมาซึ่งปัญหาความเสื่อมโทรมทางศีลธรรม คุณธรรมและปัญหาต่างๆ

อีกนัยหนึ่ง การที่ปัญหาเสพติด อบายมุข ความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน สถาบันครอบครัวขาดการยึดโยงสมาชิกในครอบครัวขาดความรัก ความอบอุ่น ความเข้าใจ ความผูกพัน และครอบครัวล่มสลายในที่สุด

ในการรักษาคุณค่าวัฒนธรรมที่ดีไว้นั้น จำเป็นต้องมีกระบวนการเรียนรู้เนื้อหา และกิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสม ซึ่งจะเป็นเครื่องมือสำคัญในอันที่จะทำให้ผู้เรียนได้เข้าใจในคุณค่าที่แท้จริงของวัฒนธรรม มีทักษะ ทศนคติ และพฤติกรรมที่ดีงาม สามารถสร้างสรรค์และเลือกสรร นำวัฒนธรรมไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสม การจัดการศึกษาที่ทำให้ผู้เรียนได้เข้าใจความหลากหลายทางวัฒนธรรม เข้าใจธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลง จะทำให้ผู้เรียนเข้าใจสิ่งแวดล้อม สามารถคิดจินตนาการ วิเคราะห์สถานการณ์และหาทางแก้ไขได้อย่างถูกต้อง รู้จักเลือกรับและเผชิญกับการเปลี่ยนแปลง และการไหลบ่าของวัฒนธรรมต่างชาติได้

ด้วยความสำคัญของวัฒนธรรมที่จะต้องทำนุบำรุงและพัฒนาโดยการบูรณาการผ่านกระบวนการศึกษาตามที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ จึงได้จัดให้มีการสัมมนา เรื่อง “ทิศทางวัฒนธรรมกับการศึกษาในกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลง” ในวันพฤหัสบดีที่ 14 มีนาคม 2545 ณ โรงแรมปรีนซ์ พาเลซ มหานาค กรุงเทพมหานคร โดยมี

วัตถุประสงค์เพื่อระดมแนวคิดในการบูรณาการวัฒนธรรมกับการจัดการกระบวนการเรียนรู้ โดยเชิญผู้ทรงคุณวุฒิที่มีประสบการณ์ในการส่งเสริมการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมและการจัดการศึกษามาร่วมการอภิปรายนำ ประกอบด้วย

การอภิปรายเรื่อง “การบูรณาการวัฒนธรรมกับการเรียนรู้”

โดย 1 ศาสตราจารย์สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์

1 รองศาสตราจารย์ ประภาภัทร นิยม

1 ดร.อมรวิชัย นาครทรรพ

1 ศาสตราจารย์ ดร.วิรุณ ตั้งเจริญ

ดำเนินการโดย 1 ดร.อุทัย ดุลยเกษม

การอภิปรายเรื่อง “ยุทธศาสตร์การบูรณาการวัฒนธรรมกับการเรียนรู้และการบริหารจัดการ”

โดย 1 ศาสตราจารย์พิเศษ ดร. เอกวิทย์ ณ กลาง

1 รองศาสตราจารย์ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม

1 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชูพินิจ เกษมณี

1 ดร.เจือจันทร์ จงสถิตอยู่

ดำเนินการโดย 1 นางศิริบูรณ์ ญัฐพันธ์

2. กล่าวต้อนรับและชี้แจงวัตถุประสงค์

โดย ดร.เจือจันทร์ จงสถิตอยู่

การสัมมนาครั้งนี้เป็นอีกโอกาสหนึ่งที่จะได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องวัฒนธรรมกับการศึกษา เนื่องจากพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้กำหนดหลักการและจุดมุ่งหมายไว้ชัดเจนว่า จะต้องบูรณาการเรื่องการศึกษากับวัฒนธรรม และจากสภาพในปัจจุบันคงเป็นที่ทราบกันดีว่าสังคมในขณะนี้มีปัญหา มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาของเด็กและเยาวชนที่ก่อความรุนแรงมากขึ้น มีพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์และออกจากโรงเรียนมากขึ้น เหล่านี้ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาว่าระบบการศึกษา ยังไม่สามารถจัดการศึกษาให้ครอบคลุมในทุกมิติของชีวิตมนุษย์ อันรวมถึงมิติทางวัฒนธรรมและมิติทางศาสนา ในแง่คุณธรรมจริยธรรมให้เด็กอย่างพอเพียงที่จะสามารถดำรงกระแสนี้ไม่พึงประสงค์ต่างๆ ได้ การสร้างสมความเป็นชาติและพื้นฐานของศาสนาซึ่งหล่อหลอมให้สังคมไทยมีวัฒนธรรมที่ดีงามกำลังถูกกลืนหายไปกับกระแสโลกาภิวัตน์ที่ไหลบ่าจากภายนอก ดังนั้นหากสังคมไทยไม่เตรียมการตั้งรับให้ดีแล้ววัฒนธรรมไทยคงสูญสิ้นในที่สุด

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติตระหนักถึงความสำคัญในเรื่องดังกล่าว จึงได้จัดให้มีการสัมมนาครั้งนี้ โดยเชิญผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญทั้งทางด้านงานวัฒนธรรม ด้านการศึกษา รวมทั้งเครือข่ายของผู้ปกครอง นักเรียน และเยาวชนเข้าร่วมประชุม โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้

ประการที่ 1 : ระดมแนวคิดการบูรณาการวัฒนธรรมกับการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้สอดคล้องตามแนวพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ซึ่งเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ไปสู่การปฏิบัติที่มีรูปแบบหลากหลายตามบริบทของแต่ละท้องถิ่น

ประการที่ 2 : จากการปฏิรูประบบราชการ ทำให้มีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างโดยแยกงานวัฒนธรรมออกไปจากกระทรวงศึกษาธิการซึ่งเดิมรับผิดชอบงานด้านการศึกษาและวัฒนธรรมอยู่ และจัดตั้งเป็นกระทรวงวัฒนธรรมขึ้นใหม่อีกกระทรวงหนึ่ง ดังนั้นจึงจำเป็นต้องคิดค้นกลไกที่สามารถเชื่อมโยงการดำเนินงานด้านการเรียนรู้วัฒนธรรมหรือการสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในสังคมไทย และส่งเสริมการทำงานของทั้งสองกระทรวงให้สอดคล้องกันอย่างมีประสิทธิภาพก่อเกิดประโยชน์ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อันเป็นหัวใจของการปฏิรูปการศึกษาให้มากที่สุด

ก่อนการจัดสัมมนาครั้งนี้ เมื่อวันที่ 6 มีนาคม 2545 สำนักงานฯ ได้เรียนเชิญผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 20 ท่านเข้าร่วมประชุมกลุ่มย่อยเพื่อปรึกษาหารือ ในการกำหนดประเด็น

และจุดเน้นที่จะเป็นหัวข้อสำหรับการอภิปราย เพื่อให้ผู้เข้าร่วม
สัมมนาได้รับประโยชน์สูงสุดจากการประชุมในวันนี้

ดังนั้นเพื่อให้ทุกท่านได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นอย่าง
กว้างขวาง หลังจากที่ ฯพณฯ องคมนตรีได้ปาฐกถาพิเศษแล้ว
ผู้ดำเนินรายการจะขอให้ท่านผู้เข้าร่วมสัมมนาแสดงความคิดเห็นใน
ประเด็นต่างๆ ประกอบด้วย ประเด็นที่ 1) การบูรณาการวัฒนธรรม
กับการเรียนรู้ ประเด็นที่ 2) การสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ใน
สถานศึกษา อันเป็นประเด็นสำคัญ เพราะเด็กจะเกิดการเรียนรู้
วัฒนธรรมที่ดีได้นั้นต้องมีวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่ดีด้วย ประเด็นที่ 3)
การมีส่วนร่วมสร้างเสริมวัฒนธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์ของเด็ก
และเยาวชน ในประเด็นนี้คาดหวังว่าเด็กและเยาวชนจะได้แสดง
ความคิดเห็นของตนเองเช่นกัน ประเด็นที่ 4) การเสริมสร้าง
บรรยากาศของการเรียนรู้ในสถานศึกษาที่เอื้อต่อการเรียนรู้วัฒนธรรม
ประเด็นที่ 5) การบริหารจัดการงานวัฒนธรรมที่มีประสิทธิภาพ
และประเด็นที่ 6) เรื่องอื่นๆ ซึ่งเปิดกว้างไว้สำหรับท่านที่ประสงค์
เสนอประเด็นเพิ่มเติมจากที่กำหนดไว้ สำหรับท่านที่ไม่ประสงค์จะ
อภิปรายในที่ประชุมสามารถเขียนข้อคิดเห็นของท่าน และส่งให้
เจ้าหน้าที่เพื่อรวบรวมประเด็นสำหรับการจัดทำสรุปผลการสัมมนา
ต่อไป

สำนักงานฯ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าข้อคิดเห็นที่ได้จากการ
ประชุมสัมมนาวันนี้จะมีผลนำไปสู่การปฏิบัติทั้งในระดับนโยบาย

และในระดับสถานศึกษา รวมทั้งเป็นแนวคิดและแนวทางสร้าง การมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องอย่างกว้างขวางเพื่อให้ การดำเนินงานสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้และการเรียนรู้วัฒนธรรม ประสบผลสำเร็จต่อไป

3. การปรากฏภาพพิเศษ

โดย ฯพณฯ องคมนตรี ศาสตราจารย์นายแพทย์เกษม วัฒนชัย

ในการพูดถึงสาระและขอบเขตของวัฒนธรรมนั้น ประการแรก ต้องพูดถึงเรื่องอารยธรรม เพราะอารยธรรมเป็นการ สะท้อนพัฒนาการขั้นสูงของสังคม วัฒนธรรมและระบบการเมือง ด้วยเหตุนี้วัฒนธรรมจึงเป็นส่วนหนึ่งของอารยธรรม แต่เมื่อพูดถึง วัฒนธรรม (culture) นั้นแท้จริงมี 2 ความหมาย ความหมายหนึ่ง เป็นความหมายที่เข้าใจกันทั่วไป คือ วัฒนธรรมเป็นรูปแบบ หนึ่งของอารยธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสิ่งที่เกี่ยวกับความเชื่อ ศิลปะ ประเพณีนิยมและธรรมเนียมนิยมต่างๆ ที่สะท้อนวิถีชีวิต วิธีการคิด ความเชื่อ แล้วประดิษฐ์เป็นผลผลิต ทั้งที่เป็นนามธรรม และรูปธรรม ซึ่งมีความแตกต่างกันไปในแต่ละกลุ่ม หรือชุมชน ต่าง ๆ ส่วนอีกความหมายหนึ่ง หมายถึง การพัฒนาสติปัญญา ด้วยกระบวนการของการศึกษาหรือการเรียนรู้

ในการศึกษาวัฒนธรรมจะมีทั้งด้านวัฒนธรรมศึกษา คือ การเรียนรู้เรื่องวัฒนธรรม (culture education) ในส่วนที่เป็นเนื้อหาสาระ และด้านที่เป็นการสร้างและซึมซับวัฒนธรรม (acculturation) ซึ่งทั้ง 2 ด้านไม่เหมือนกัน ในโรงเรียนคงต้องมีทั้ง 2 ด้าน คือ ต้องมีการสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในโรงเรียน เช่น มีวิธีการรูปแบบ หรือสร้างสภาพแวดล้อมของการเรียนรู้ (learning environment) เพื่อให้ผู้เรียนซึมซับและสร้างวัฒนธรรมในตนเอง ในขณะเดียวกันก็ต้องมีการเรียนรู้ หรือการศึกษาเรื่องวัฒนธรรม เช่น การศึกษาวัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมลาว วัฒนธรรมพม่า เป็นต้น เพราะฉะนั้นควรทำความเข้าใจในความหมายของทั้งสองคำนี้ให้ชัดเจนเสียก่อน

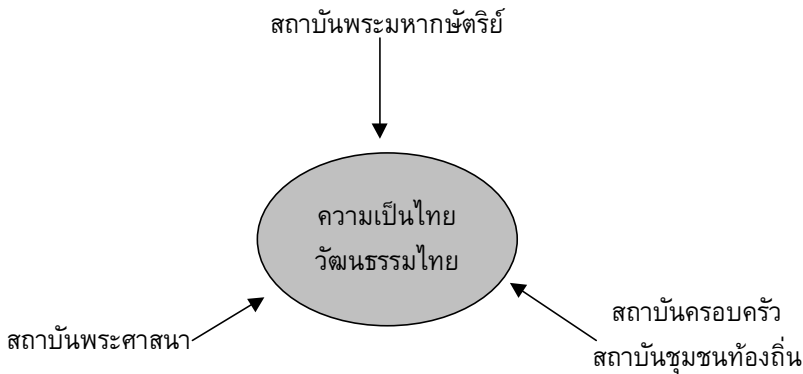
ในช่วงที่ผ่านมามีการพูดถึงเรื่องความสามารถในการคิดเลข (mathematical literacy) ความสามารถในการใช้ภาษา (language literacy) แต่ปัจจุบันในระดับสากลมีการพูดถึงมากถึงเรื่องของความรู้เรื่องวัฒนธรรม (culture literacy) เพราะในกระแสโลกาภิวัตน์ได้ทำให้เกิดปรากฏการณ์หนึ่งซึ่งมีทั้งด้านบวกและลบ คือ ลัทธิชาตินิยมทางวัฒนธรรม (cultural nationalism) ซึ่งเป็นดาบสองคมจะชี้ให้เกิดประโยชน์ หรือใช้เพื่อฆ่ากันก็ได้ ตรงนี้ก็เป็นที่ประเด็นหนึ่งที่ต้องนำมาพิจารณาว่า จะปลูกฝังสั่งสอนเยาวชนให้อยู่ในด้านไหนของคมดาบนี้ ทางเลือกที่ 1 ให้มีความเป็นคนไทยมาก และมีความรู้สึกเป็นศัตรูขัดแย้งกับวัฒนธรรมที่

แตกต่าง หรือ ทางเลือกที่ 2 ให้มีความเป็นคนไทยไม่มากนัก หากแต่ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมสากลมากกว่า หรือทางเลือกที่ 3 ให้มีความเป็นคนไทย ในขณะที่เดียวกันก็ให้มองเห็นสิ่งที่ตั้งถามของวัฒนธรรมที่ต่างกันและอยู่ร่วมกันกับความแตกต่างทางวัฒนธรรมนั้นได้อย่างสันติสุข ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องช่วยกันสร้างให้เกิดขึ้นโดยอาศัยระบบทางการศึกษา มีคำพูดอยู่คำพูดหนึ่งซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงวิถีคิดของผู้บริหารในประเทศสิงคโปร์ เขาบอกว่าถ้าจะสร้างอนาคต ต้องสร้างผ่านโรงเรียน ดังนั้นประเทศสิงคโปร์จึงให้ความสำคัญและระมัดระวังมากในเรื่องระบบการศึกษาของประเทศ

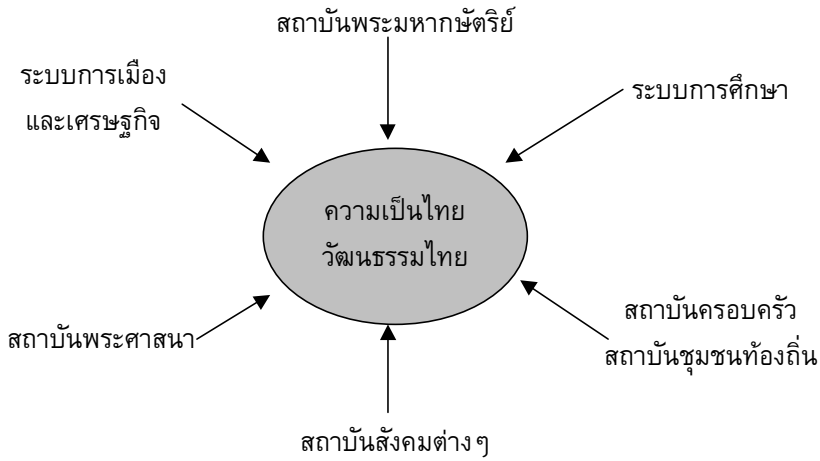
ก่อนที่จะพูดถึงเรื่องการมองวัฒนธรรมไทยในกระแสของการเปลี่ยนแปลง ขอให้ศึกษาในความเป็นจริงที่ว่ากระแสวัฒนธรรมเคลื่อนไหวตลอดเวลา ไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ เป็นวิถีชีวิตที่เคลื่อนไหวไปพร้อมกับคนในชุมชน คนในชาติ ในสังคมในบ้าน โรงเรียน วัด และในองค์กร วัฒนธรรมจึงเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาตามปัจจัยต่างๆ ที่มากระทบโครงสร้างของวัฒนธรรมไทยหรือความเป็นไทยในช่วงต่างๆ นั้น สามารถนำมาประกอบการมองวัฒนธรรมในกระแสของการเปลี่ยนแปลงได้ดังนี้

- ช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 สังคมไทยมีสถาบันหลักคือ สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันพระพุทธศาสนา สถาบันครอบครัว สถาบันชุมชน และมีวิถีชีวิต

แบบเกษตร โดยจะมีปัจจัยต่างๆ มากกระทบหล่อหลอม และสร้างความเป็นไทย สร้างวัฒนธรรมไทยมาประมาณ 600 ปี หากจะถามว่าขณะนี้ชุมชนไทยซึ่งเรียบง่ายไม่สลับซับซ้อน และอยู่ภายใต้ปัจจัยที่สร้างวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมไทยอย่างนี้หรือไม่ คงตอบได้ว่ายังมีอยู่ เช่น ในหมู่บ้านเล็กๆ แห่งหนึ่งทางเหนือไม่มีสื่อมวลชนใดๆ ไปถึง ชาวบ้านไม่อ่านหนังสือพิมพ์ รับวิทยุ/โทรทัศน์ไม่ได้ ทั้งชุมชนมีบ้าน วัด โรงเรียน ที่ทำกิน ทุกคนรู้จักกันหมดเป็นชุมชนที่มีความสุขมาก เป็นวิถีชีวิตที่มีความเรียบง่าย (simplicity) มาก ไม่มีการแก่งแย่ง เวลาว่างก็ใช้วัดหรือบ้านเป็นแหล่งศูนย์กลาง มีสถาบันหลักที่สำคัญครบ ไม่มีระบบอะไรเข้ามากกระทบแทรกแซงมากนัก สรุปได้ว่า ก่อน พ.ศ. 2475 มีปัจจัยที่ส่งผลต่อความเป็นไทย/วัฒนธรรมไทย ตามแผนภูมिนี้

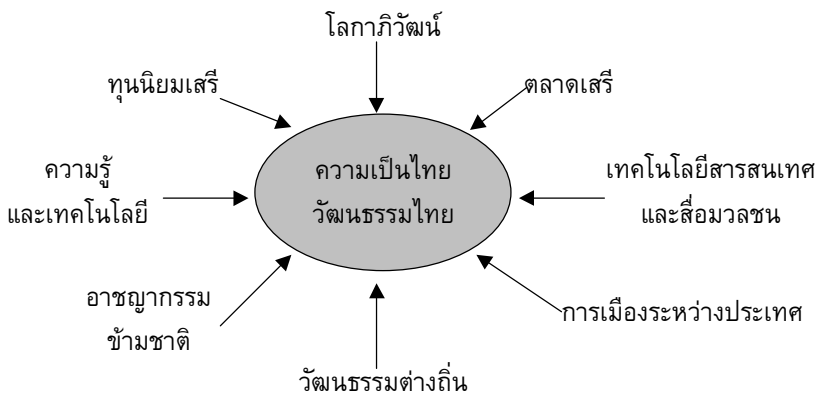

● ช่วงหลัง พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา มีระบบสังคมใหม่ๆ เกิดขึ้นมากพอสมควร สถาบันหลักคือพระมหากษัตริย์เปลี่ยนจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชเป็นอยู่ภายใต้กฎหมาย สถาบันพระพุทธรศาสนา สถาบันครอบครัว ชุมชน ท้องถิ่นยังมีอยู่เช่นเดิม แต่ในขณะเดียวกันก็มีสังคมเมืองเกิดมากขึ้น ตั้งแต่ พ.ศ. 2475 มาจนถึงปัจจุบันนี้คนไทยอยู่ในเมืองมากขึ้น และอยู่ในชุมชน ท้องถิ่นน้อยลง ระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่เข้ามาแทนที่ระบบเศรษฐกิจชุมชน เป็นเศรษฐกิจเมือง เศรษฐกิจประเทศ เศรษฐกิจระหว่างประเทศมากขึ้น ระบบการเมืองก็เปลี่ยนไปหมด รวมทั้งมีระบบการศึกษาแบบใหม่เข้ามาซึ่งที่จริงได้เริ่มมาตั้งแต่ พ.ศ. 2435 เมื่อ 110 ปีมาแล้ว ในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งได้มีการตั้งกระทรวงธรรมการขึ้นและเปลี่ยนระบบการศึกษาใหม่ ในช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองมีการปฏิรูปการศึกษาครั้งที่ 2 ในช่วงปี พ.ศ. 2517-2521 ตลอดจนมีสถาบันสังคมต่างๆ เกิดขึ้นอีกมาก เช่น มูลนิธิ สมาคม องค์กรเอกชน สังคมไทยมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น จากกระแสของปัจจัยภายในที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตคนไทยทั้งที่เลือก/เลี่ยงไม่ได้ และเลือก/เลี่ยงได้ นอกจากนี้ยังมีปัจจัยภายนอกประเทศเข้ามากระทบด้วยอย่างเลี่ยงไม่ได้ สรุปได้ว่าหลัง พ.ศ. 2475 มีปัจจัยที่ส่งผลต่อความเป็นไทย/วัฒนธรรมไทยอยู่หลายปัจจัยตามแผนภูมินี้

● ในช่วงที่ 3 คือ หลัง ค.ศ. 1990 หรือ พ.ศ. 2533 เป็นช่วงหลังสงครามเย็นปัจจัยภายนอกมีผลกระทบอย่างมากต่อทุกประเทศที่เปิดประเทศ สำหรับประเทศไทยที่เปิดประเทศตลอดเวลานั้นได้รับผลกระทบจากกระแสโลกาภิวัตน์อย่างมาก โดยเฉพาะจากปัจจัยหลักภายนอก 2 ปัจจัย คือ ลัทธิเศรษฐกิจทุนนิยมเสรี (free capitalism) ซึ่งทำให้มีการแข่งขันเอารอดเอาเปรียบเข้ามาแทนที่เศรษฐกิจชุมชน และแทนที่เศรษฐกิจพอเพียง มีลัทธิบูชาความร่ำรวย ที่ทำให้เกิดผลด้านลบต่างๆ ตามมา เช่น กระบวนการค้ายาเสพติดข้ามชาติซึ่งสมัยก่อนก็มีการค้าฝิ่น แต่เป็นในระดับท้องถิ่น ไม่ใช่ในระดับข้ามชาติทั่วถึงกันทั่วโลก (globalize) เช่นในปัจจุบัน รวมทั้งมีการเปลี่ยนแปลงค่านิยมต่างๆ อย่างรวดเร็วเนื่องมาจากเทคโนโลยีของการสารสนเทศและการสื่อสาร รวมทั้ง

อิทธิพลของสื่อมวลชนทั้งในและนอกประเทศ สิ่งเหล่านี้เข้ามากระทบกับวิถีชีวิตอยู่ตลอดเวลา โดยอาจไม่ต้องอ้างถึงงานวิจัยใดๆ ก็คงเห็นได้ชัดเจน ตัวอย่างเช่น ขณะนี้คนไทยในกรุงเทพฯ ดูโทรทัศน์วันละกี่ชั่วโมง อ่านหนังสือวันละกี่ชั่วโมง เดือนหนึ่งไปวัดกี่วัน ไปศูนย์การค้ากี่วัน วันหนึ่งๆ กินอาหารไทยกี่มื้อ กินอาหารฝรั่ง/อาหารจีน/อาหารญี่ปุ่นกี่มื้อ ยิ่งองค์การการค้าโลก (World Trade Organization - WTO) บังคับให้ต้องเปิดการค้าเสรี ซึ่งนอกจากจะมีการนำสินค้าต่างๆ เข้ามาแล้ว ก็ยังมีการนำรูปแบบค่านิยมของวัฒนธรรมต่างถิ่น ตลอดจนการเมืองระหว่างประเทศ ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมาก เข้ามาด้วย สรุปได้ว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อความเป็นไทย/วัฒนธรรมไทย หลัง ค.ศ. 1990 (พ.ศ. 2533) นั้นจะเป็นแผนภูมิตามที่ได้เสนอดังนี้

ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นความรู้เทคโนโลยีใหม่ วัฒนธรรมต่างถิ่น ที่ไหลบ่าเข้ามาเกี่ยวกับกระแสโลกาภิวัตน์และทุนนิยมเสรี ตลอดจนเทคโนโลยีสารสนเทศ สิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนมีผลกระทบกับความเป็นไทย และวัฒนธรรมไทยเป็นอย่างมาก ถ้าไม่มีการศึกษาวิเคราะห์ สิ่งเหล่านี้จะค่อยๆ ซึมซับเข้าไปเรื่อยๆ ทุกวัน โดยไม่รู้ตัว จึงควรจะต้องมีการตั้งคำถามและศึกษาวิเคราะห์ วิจัยว่าในท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทั้งหลายเหล่านี้ มีปัจจัยใดบ้างที่ไม่สามารถต้านกระแสการเปลี่ยนแปลงนี้ได้ และมีปัจจัยใดบ้างที่ยังเข้มแข็งพอที่จะยืนหยัดอยู่ได้ งานวิจัยที่มีอยู่ส่วนมากมักจะออกมาเป็นสถิติตัวเลข เป็นรูปธรรม ยังขาดเรื่องที่ลึกกว่านั้นที่เป็นเรื่องของนามธรรม โดยเฉพาะในเรื่องของความเชื่อ ศิลปะ ประเพณี

วิถีชีวิตของคนไทยในช่วง 100 ปีที่ผ่านมา หากค่อยๆ ฉายภาพทีละ 10 ปี จะเห็นการเปลี่ยนแปลงได้ชัดเจน แต่ถ้าไม่คิดย้อน ไม่คิดเทียบ ก็จะไม่เห็น ไม่รู้สึกเดือดร้อนมากนัก เพราะค่อยๆ ซึมซับทุกวันนั่นเอง หากมีการศึกษาวิจัยจะทำให้เข้าใจสังคมของเราได้ดีขึ้น ตัวอย่างเช่น สถาบันราชภัฏสุรินทร์ จัดให้มีอาศรมภูมิปัญญารวบรวมผู้สูงอายุจากทุกสาขาประมาณ 50 คน เป็นแหล่งข้อมูลของชุมชนท้องถิ่น และได้กำหนดพื้นที่ๆ จะศึกษาข้อมูล องค์กรความรู้ โดยขีดวงสี่เหลี่ยมล้อมรอบเทือกเขาพนมดงรักหรือพนมดงเล็ก คำว่า “ดงเล็ก” เป็นภาษาเขมร แปลว่า

“ไม้คาน” หมายถึง ภูเขาที่มีรูปร่างเหมือนไม้คาน เพราะว่ามี ความยาวเป็นเส้นแบ่งเขตแดนเขมรกับไทย แต่วัฒนธรรมของพื้นที่ 2 ประเทศที่อยู่ 2 ข้างของไม้คานหรือเทือกเขานี้จะมีความเหมือน กัน เช่น ภาษาพูดที่เหมือนกัน เพราะสมัยก่อนก็อยู่ในอารยธรรม เดียวกัน ในปัจจุบันได้มีการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่สองฝั่ง ของไม้คาน โดยมีการศึกษาแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ซึ่งกันและกัน ทั้งด้านการศึกษา วัฒนธรรมและที่ประทับใจมากก็คือ จากการศึกษา ระดับลึก มองย้อนถึงอดีตแล้วโยงมาถึงปัจจุบันทำให้ได้ ความรู้ ความเข้าใจ สามารถคาดการณ์ไปข้างหน้าได้อย่างรู้เท่าทัน และฉลาดขึ้น มีการพัฒนาทางสติปัญญา (Intellectual development) ซึ่งถ้าไม่มีการศึกษาวัฒนธรรม ปล่อยให้เวลาผ่านไปครั้งละ 10 ปี ก็อาจจะไม่รู้สักเดือตร้อนอะไร เพราะต้องมีการปรับตัวอยู่ ตลอดเวลาอยู่แล้ว แต่ถ้ามองย้อนกลับไปจะเห็นการเปลี่ยนแปลง ของวัฒนธรรมไทยบางช่วงเหมือนขึ้นบันไดขั้นสูง บางช่วงขึ้น บันไดขั้นต่ำ และบางช่วงก็เหมือนหกคะเมนตกบันไดลงมา ในตอนนั้นอาจจะเจ็บ แต่พอถึงปัจจุบัน อาจลืมความรู้สึกเจ็บนั้น ไปหมดแล้ว เพราะฉะนั้นหากได้มีการศึกษาสิ่งต่างๆ เหล่านี้ไว้ ก็จะเป็นบทเรียนได้พอสมควร เช่น ตัวอย่างของสถาบันราชภัฏ สุรินทร์ที่กล่าวข้างต้น ทำให้คนรุ่นใหม่ได้ศึกษาทำความเข้าใจ อดีตเพื่อให้เข้าใจปัจจุบันและจะได้ไม่ทำอะไรโง่ๆ ในอนาคต ขอยกตัวอย่างในปัจจุบันที่มีคนทนไม่ได้ที่เขต “บางพลัด”

จะเปลี่ยนชื่อเป็น “บางกัทธ” เพื่อเอาใจคนบางกลุ่ม เพราะประวัติของเขตบางพลัดเดิมเป็นชุมชนของคนไทยที่พลัดถิ่นมาตอนเสียกรุงครั้งที่ 2 เพราะฉะนั้นเขตพื้นที่นั้นมียุ 200 กว่าปีมาแล้ว มีประวัติความเป็นมาที่ลึกซึ้งทางวัฒนธรรม แต่กลับจะถูกเปลี่ยนชื่อไปง่ายๆ โดยคนที่ไม่รู้ไม่เข้าใจถึงความหมายและคุณค่า เช่นเดียวกับการที่คนกรุงเทพฯ ไม่รู้จักต่างจังหวัดดีแต่กลับมีอิทธิพลเหนือต่างจังหวัดแล้วไปเปลี่ยนวิถีชีวิตของคนต่างจังหวัด เปลี่ยนแม้แต่ชื่อดั้งเดิมของพื้นที่ที่ใช้เรียกกันมาเป็นร้อยเป็นพันปี เสมือนเป็นการย่ำยีประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของท้องถิ่น

เนื้อหาสาระของวัฒนธรรมนั้น มีทั้งระดับวัฒนธรรมท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับสากล พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มีข้อดีคือทำให้ต้องใส่ใจกับวัฒนธรรมท้องถิ่น ไม่ใช่เน้นเฉพาะวัฒนธรรมสากลจนกระทั่งหลุดลอยจากวัฒนธรรมท้องถิ่น หลักสูตรการศึกษาของไทยในช่วง 30-40 ปีที่ผ่านมา ทำให้เยาวชนไทยหลุดลอยจากวิถีชีวิตท้องถิ่น เพราะเน้นหลักสูตรชาติกับหลักสูตรสากล แต่ไม่เปิดโอกาสให้ได้เรียนรู้หลักสูตรท้องถิ่น ทำให้เด็กไม่รู้จัก เข้าใจ เห็นคุณค่า และหวงแหนท้องถิ่น เพราะฉะนั้นเรื่องนี้จึงสำคัญตรงที่ว่า ถ้าจะศึกษาวัฒนธรรม เพียงเพื่อย้อนกลับไปเรียนรู้เรื่องอดีตเมื่อ 100-200 ปีที่ผ่านมา โดยไม่มีการเชื่อมโยงกับปัจจุบันและอนาคตเลยก็อาจไม่จำเป็นต้องมีการสัมมนาครั้งนี้ แต่ถ้าเพื่อมุ่งมองไปสู่อนาคตอีก 10 - 20 ปี

ข้างหน้าเรื่องนี้จึงเป็นเรื่องสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับสังคมไทยเป็นสังคมที่เปิดรับกระแสและวัฒนธรรมต่างๆ เข้ามาได้ง่ายตลอดเวลา

ถ้าวัฒนธรรมคือวิถีชีวิต วัฒนธรรมไทยก็เป็นวิถีชีวิตของคนไทย วัฒนธรรมสากลคือวิถีชีวิตสากลที่คนทุกชาติทุกศาสนามีพื้นฐานทั่วไป (common ground) ความประพฤติต่างๆ ไป (common character) บางประการรวมกันได้ จุดมุ่งหมายสำคัญของการทำงานด้านวัฒนธรรมต้องไม่ใช่การทำให้วัฒนธรรมไทยเข้มแข็ง จนทำให้คนไทยไม่ต้องไปติดต่อกับใครโดยเด็ดขาด เพราะจะกลายเป็น “การตาบอดทางวัฒนธรรม” (cultural blindness) ซึ่งไม่ใช่สิ่งที่ต้องการให้เยาวชนไทยเป็นอย่างนั้น และโดยความเชื่อส่วนตัวแล้ว มีความเห็นว่าวัฒนธรรมกับการศึกษาและศาสนาไม่อาจแยกออกจากกันได้ ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันและต่อไปในอนาคต

อีกแนวคิดหนึ่งซึ่งเป็นเรื่องที่เป็นที่สนใจ และพูดถึงกันมากในช่วงที่ผ่านมาคือ ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (student - centered) บางคนเข้าใจดี แต่มีบางคนไม่เข้าใจจริงๆ ทั้งๆ ที่อยู่ในวงการการศึกษา และบางคนก็แกล้งไม่เข้าใจ ที่จริงเรื่องผู้เรียนเป็นศูนย์กลางนั้นไม่ใช่เรื่องแปลกใหม่ หรือเป็นนวัตกรรมทางการศึกษาที่ถือว่าเป็นเลิศแต่อย่างใด เพราะที่จริงเป็นเรื่องปกติ พ่อแม่เลี้ยงลูก ลูกก็เป็นศูนย์กลาง เจ้าอาวาสดูแลลูกวัด ลูกวัดก็เป็นศูนย์กลาง

คือเป็นศูนย์กลางในการกำหนดนโยบาย ศูนย์กลางที่จะจัดสรรทรัพยากรให้ แต่ที่ทำให้คนรู้สึกเป็นเรื่องแปลกใหม่ก็เพราะระบบราชการไทยไม่เคยถือว่าประชาชนเป็นศูนย์กลางของการบริการ เมื่อระบบราชการด้านการศึกษาให้ความสำคัญเรื่องนักเรียนเป็นศูนย์กลางของครูก็เลยทำให้รู้สึกแปลกเพราะไม่เคยชิน แต่ในทางธุรกิจเอกชน ลูกค้ายี่คือศูนย์กลาง เป็นผู้ที่สำคัญที่สุด เพราะถ้าลูกค้าไม่พอใจผลิตภัณฑ์ก็ขายไม่ได้ เมื่อระบบการศึกษาซึ่งติดยึดกับระบบราชการมานาน เคยคิดแต่แบบราชการ และผูกยึดกับระบบอำนาจมาก ครูจึงเป็นศูนย์กลางในห้องเรียน และครูใหญ่เป็นศูนย์กลางในการบริหารโรงเรียน นักเรียนไม่เคยเป็นศูนย์กลางมาก่อนเลย เมื่อจะสร้างหลักสูตรใหม่ ก็มักจะนึกว่าครูจะสอนอะไรมากกว่าจะนึกถึงว่าผู้เรียนจะได้ความรู้ ได้ทักษะ ได้คุณค่า ค่านิยมอะไรบ้างจากวิชานั้นๆ ซึ่งที่จริงแบบนี้ต่างหากที่แปลก เพราะโดยปกติธรรมดาแล้วผู้เรียนจะต้องเป็นศูนย์กลางในการจัดการศึกษา

อีกประเด็นหนึ่งที่ระบบการศึกษาจะต้องให้ความสำคัญก็คือสังคมต้องเป็นศูนย์กลางของระบบการศึกษาเช่นกันถ้ามองในภาพกว้าง (society centered education) แนวคิดนี้มาจากกลุ่มคนที่คิดว่าถ้าสร้างการศึกษาในมิติเดียวคือมุ่งสร้างปัจเจกชนให้มีความเก่ง ความดี ก็ไม่ได้เป็นหลักประกันว่าเมื่อปัจเจกชนมารวมกันแล้วจะทำให้สังคมดีตามไปด้วย ยังไม่เคยมีการตั้งคำถามว่า

เมื่อจัดระบบการศึกษาได้ดีในภาพรวมแล้วสังคมไทยจะดีขึ้น
อย่างไรบ้าง แนวคิดนี้มาจากหลายประเทศที่กำลังคิดว่า
เมื่อจัดการศึกษาให้กับประชาชนอย่างดีแล้ว ประชาชนสามารถ
พึ่งตนเองได้ ช่วยครอบครัวได้ แต่เพราะเหตุใดจึงไม่ใส่ใจกับ
สาธารณะสมบัติ สิทธิสาธารณะ และความเป็นไปในชุมชน สังคม
หรือประเทศของตน ไม่เหมือนประเทศที่เคยพบวิกฤตมาแล้ว
เช่น ประเทศที่เคยเป็นเมืองขึ้น ประเทศที่เคยเสียหายจากภัยพิบัติ
ต่างๆ จะมีความรู้สึกไวกับประเด็นเหล่านี้มาก ฉะนั้นระบบ
การศึกษา นอกจากเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เพื่อสร้างคนดี
มีความสามารถและมีความสุขแล้ว ก็ควรเน้นมิติที่ให้สังคม
เป็นศูนย์กลาง เพื่อให้สังคมมีความมั่นคงด้วย หากตั้งคำถามว่า
จะอย่างไรให้ระบบการศึกษาสามารถทำให้สังคมไทยดีขึ้นใน
ภาพรวมด้วย คำตอบก็คงไม่พ้นเรื่อง “วัฒนธรรม” เมื่อการศึกษา
มีคุณภาพ ประชาชนย่อมเข้มแข็ง เมื่อวัฒนธรรมมั่นคง
ประเทศชาติจะยั่งยืน เป็นคำพูดที่สรุปได้จากการประชุมสัมมนา
ด้านการศึกษาของ UNESCO ความเห็นส่วนใหญ่จะเป็นเช่นนั้น
ไม่เคยมีความพยายามที่จะแยกการศึกษาออกจากวัฒนธรรมเลย
เพราะถือว่าการศึกษานอกจากจะเน้นผู้เรียนเพื่อให้ประชาชนเก่ง ดี
มีความสุขแล้ว การศึกษาจะเน้นมิติเพื่อสังคมด้วย

ข้อมูลล่าสุดที่ทราบขณะนี้คือ อาจไม่มีการตั้งกระทรวง
วัฒนธรรมและการท่องเที่ยวแล้ว ก็ขอแสดงความเสียใจกับคน

กลุ่มหนึ่งและขอแสดงความดีใจกับประเทศไทยด้วย ประเทศไทย
มีกระทรวงธรรมการ กระทรวงศึกษาธิการมา 110 ปี โดยบูรณาการ
กิจการด้านศาสนา 2 ภารกิจรวมเป็นหน้าที่ของกระทรวงธรรมการ
ด้วย ภารกิจที่ 1 คือ อุปถัมภ์ทุกศาสนาที่ประเทศไทยรับรองอย่าง
เป็นทางการ ภารกิจที่ 2 คือ เป็นเลขานุการให้กับมหาเถรสมาคม
ซึ่งเป็นองค์กรปกครองคณะสงฆ์ด้วย แต่ปัจจุบันกำลังจะมีการ
แยกภารกิจที่ 2 คือ การปกครองคณะสงฆ์ออกไป และให้มหาเถร
สมาคมเป็นองค์กรพิเศษขึ้นอยู่กับสำนักนายกรัฐมนตรี แต่อย่างไร
ก็ตามก็ยังเชื่อว่าเรื่องศาสนากับการศึกษาไทยก็คงจะต้องอยู่
ด้วยกัน ที่จริงแล้ว พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542
นี้ต้องการจะยกเรื่องศาสนาและวัฒนธรรมขึ้นมาให้ม
ีความสำคัญเท่าเทียมกับการศึกษา และได้มีการจัดโครงสร้าง
องค์กรภายในไว้อย่างเหมาะสม แต่ในเรื่องนี้ก็คงต้องให้ฝ่าย
การเมืองและรัฐสภาตัดสินใจต่อไป

สำหรับเรื่องวัฒนธรรมโดยความเห็นส่วนตัวขออย่าว่า
จำเป็นต้องควบคู่ไปกับการศึกษา แต่มติคณะรัฐมนตรีล่าสุดให้แยก
งานวัฒนธรรมออกไปตั้งเป็นกระทรวงใหม่ ซึ่งคิดว่ายังดีกว่าที่จะนำ
เรื่องวัฒนธรรมไปอยู่กับการท่องเที่ยว ซึ่งจะน่าเป็นห่วงมาก
เพราะเห็นตัวอย่างที่วัดดอยสุเทพ พยายามเปลี่ยนแปลงวัด
เพื่อรองรับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว หากเอาวัฒนธรรมไทย
ผูกติดไว้กับการท่องเที่ยวแล้วเกรงว่าจะเสียหายทั้งคู่และไม่ยั่งยืน

สมมุติถ้ามีทบวง 2 ทบวง คือ ทบวงการท่องเที่ยวเกี่ยวกับทบวง
วัฒนธรรมอยู่ในกระทรวงวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว เชื่อว่า
ปลัดทบวงก็คงไม่กล้าขัดรัฐมนตรี ถ้ารัฐมนตรีสั่งการให้ต้องนำ
วัฒนธรรมไปปรับใช้การท่องเที่ยว ปลัดทบวงก็คงต้องทำตามนั้น
เมื่อจะแยกเป็นกระทรวงวัฒนธรรมต่างหากจึงน่าจะดีกว่า มีหลาย
ประเทศที่แยกกระทรวงวัฒนธรรมออกจากกระทรวงการศึกษาธิการ
ขอฝากไว้ ถือว่าเป็นข้อมูลให้ช่วยกันวิเคราะห์วิจารณ์ต่อไป

สรุปแล้วคำว่าวัฒนธรรมของชนชาติได้ก็ก็ตาม นอกจากจะ
หมายถึงวิถีชีวิตแล้ว เมื่อพิจารณาในมิติของการเปรียบเทียบ
ระหว่างกลุ่มวัฒนธรรมที่ต่างกัน ยังสะท้อนถึงเอกลักษณ์หรือ
ความเป็นชาติของคนกลุ่มนั้นด้วย นอกจากนี้วัฒนธรรมมีการ
สูญหายไป เพราะถ้าพิจารณาประวัติศาสตร์มนุษย์ย้อนหลังเมื่อ
ประมาณ 6,000 ปี พบว่ามีวัฒนธรรมที่สูญหายไปแล้ว จากการที่
ชุดเจอหลักฐานทางโบราณคดีทำให้ทราบว่า เคยมีวัฒนธรรมอยู่
ที่ต่างๆ ประเทศไทยมีอารยธรรมและวัฒนธรรมไทยตามที่มีการ
บันทึกไว้มีอายุไม่ถึงพันปีแต่ถ้าดูหลักฐานอื่นๆ ก็อาจมีอายุ
ก่อนหน้านั้น ถ้าพูดถึงระยะเวลาในเชิงโบราณคดีอาจเป็นช่วง
เวลาสั้นๆ เท่านั้น แต่ถ้าคิดเปรียบเทียบกับช่วงชีวิตของคนก็จะ
รู้สึกยาวนานมาก ที่กล่าวมานี้ก็เพื่อชี้ให้เห็นว่าเราสามารถวิเคราะห์
การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมไทยบนฐานของปัจจัยที่เป็น
องค์ประกอบพื้นฐานได้แก่ สถาบันต่างๆ ดังที่กล่าวถึงข้างต้น

รวมทั้งปัจจัยที่มากกระทบภายหลังทั้งจากภายในและภายนอกประเทศ เช่น สังคมไทยในช่วงหลัง พ.ศ. 2475 หรือหลัง ค.ศ. 1990 ปัจจัยต่างๆ เหล่านี้จะละเอียดไม่ได้ โดยเฉพาะสำหรับเด็กที่กำลังเติบโต และซึมซับเอาวัฒนธรรมต่างๆ ที่ผ่านสื่อ ผ่านระบบการศึกษาใหม่ที่ไม่ตระหนักเท่าทันจะทำให้เยาวชนของไทยเปลี่ยนไป เราพอใจที่จะให้คนรุ่นใหม่ของประเทศไทยเปลี่ยนไปหรือไม่ แต่ถ้าคิดว่าคนรุ่นใหม่ควรจะคงความเป็นคนไทยไว้ในขณะเดียวกันก็มีความเท่าทันและเข้มแข็งพอที่จะทำงานร่วมกับต่างประเทศต่างวัฒนธรรมได้ ก็ต้องมีการวางแผน โดยเฉพาะอย่างยิ่งแผนพัฒนาระบบการศึกษาให้สอดคล้องกับสิ่งที่ต้องการขอฝากไว้ด้วยว่าอย่าให้การวางแผนการศึกษา การวางแผนทางวัฒนธรรม หรือการวางนโยบายทางศาสนาแยกส่วนจากกันเลย แต่ต้องพยายามบูรณาการเข้าด้วยกัน เพราะสุดท้ายแล้วปัจจัยต่างๆ เหล่านี้จะต้องเป็นพื้นฐานของการสร้างความเจริญงอกงามให้แก่คนไทยโดยเฉพาะเด็กและเยาวชนต่อไป

4. ข้อคิดเห็นการบูรณาการวัฒนธรรมและการเรียนรู้ :

● ศาสตราจารย์ สุธินันท์ พงศ์ไพบูลย์

การสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ คือ การหาวิธีการพัฒนากระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของคน ในกระแสความเปลี่ยนแปลงขณะนี้มีความนิยม 2 ตัวที่ทำให้เกิดการขัดแย้งกันในวัฒนธรรมของการเรียนรู้และวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งกำลังเป็นที่เล็งเห็นและแข่งขันกันว่าระหว่าง **คุณค่ากับมูลค่า** ค่านิยมตัวไหนสำคัญกว่ากัน

ในมุมมองของนักวัฒนธรรม การสร้างสังคมให้มีการอยู่ร่วมกันได้ก็โดยการสร้าง “คุณค่า” ให้เกิดแก่ชุมชน แต่ในมุมมองของพวกพาณิชยกรรมหรือทุนนิยมจะมองว่าสิ่งที่ทำให้มนุษย์อยู่ได้คือมูลค่า เพราะฉะนั้นต้องเอาคุณค่ามาแปลงให้เป็นมูลค่าให้มากที่สุด หรือเรียกว่าทำจิตนิยมไปสู่วัตถุนิยมมากขึ้น เด็กซึ่งไม่เคยชินกับเรื่องคุณค่าที่เป็นของเดิมก็จะแสวงหาคคุณค่าใหม่ๆ เช่น โทรศัพท์มือถือ ซึ่งเป็นการสืบสนว่าเป็นการแสวงหาคคุณค่าหรือมูลค่า หรือการที่นักศึกษาจำนวนไม่น้อยต้องไปขายตัวเพื่อให้สามารถมีโทรศัพท์มือถือ เพราะคิดว่าเป็นการสร้างมูลค่าของตนเอง นักศึกษาที่นครศรีธรรมราชได้ทำวิจัยพบว่า เป็นวัฒนธรรมใหม่

ที่ใช้โทรศัพท์มือถือถือในการสร้างมูลค่าของผู้หญิงยุคปัจจุบันที่เรียกว่า “นางงามดิจิทัล”

การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ต้องหาวิธีที่จะทำให้สามารถกำหนดค่าของคุณค่าและมูลค่าได้อย่างสมดุลกัน คำว่าสมดุลนี้จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสังคม ยุค สมัย ฐานเศรษฐกิจ และทุนทางวัฒนธรรมหลายอย่าง เพราะฉะนั้นกระบวนการศึกษาต้องไม่ยึดอยู่กับสิ่งหนึ่งที่ขอเรียกว่า “ตำรับครีวหลวง” คือทุกโรงเรียนจะสอนโดยยึดตำราเล่มเดียวกัน วิธีคิดจากคู่มือเล่มเดียวกัน ที่ออกไปจากส่วนกลาง เหมือนกับครีวหลวง แม้ว่าคนที่กินจะเป็นคนละกลุ่มกันแต่ก็ต้องพยายามปรุงให้เหมือนกัน

ถ้ากระบวนการพัฒนาการศึกษาพัฒนาให้ครู และสังคมเข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างครีวราษฎร์ ครีวท้องถิ่นเพื่อปรุงและปรับการเรียนรู้ให้เหมาะกับผู้บริโภคนและผู้ที่จะใช้ประโยชน์ในท้องถิ่นหรือในชุมชนนั้นจะเป็นสิ่งที่ดีที่สุด เพราะฉะนั้นระหว่างคุณค่าคือความมั่นคง และมูลค่าคือความมั่งคั่ง แต่ละสังคมควรจะต้องปรับเปลี่ยนให้เกิดความสมดุลและเข้ากับสถานภาพของตนเอง และกระบวนการเรียนรู้จะต้องหลากหลายไปตามพื้นที่ท้องถิ่น และกาลเทศะ

สิ่งหนึ่งที่สำคัญและเป็นตัวร่วมไม่ว่าจะเป็นชุมชนหรือท้องถิ่นใดคือกระบวนการเรียนรู้ต้องไปพัฒนาวิธีการคิด

การพิจารณา และวิธีการจัดการอย่างเหมาะสมจึงจะถือว่าเป็น การศึกษาที่สมบูรณ์ที่สุด นั่นคือได้ให้สิ่งหนึ่งที่เรียกว่า ให้อวสัย แก่ผู้เรียน ไม่ใช่ให้อวसान อวसानคือจบหรือสิ้นสุด แต่อวสัยคือ ทางเดิน คือเครื่องมือ เครื่องใช้ที่สามารถปรับได้ตลอด การศึกษา จะประสบความสำเร็จถ้าทุกโรงเรียนสามารถนำทุกสิ่งมาปรับให้เกิด เป็นกระบวนการเรียนรู้ให้ผู้เรียนมีวิธีคิด มีแนวทางที่จะไปปรับใช้ ยืดหยุ่นได้ตลอดเวลา

มีวิธีคิดหนึ่งที่ลึกซึ้งมาก ได้มาจากคนแก่คนหนึ่งที่บ้าน ทำหิน ซึ่งเด็กรุ่นใหม่ในชุมชนไม่มีความเข้าใจเรื่องชื่อทำหิน เพราะเมื่อ 10 ปีที่ผ่านมา มีถนนและสะพานเข้ามา ทำให้ท้องถิ่น ที่เคยเป็นท่า เคยเป็นที่นั่งคุย นั่งพัก เปลี่ยนสภาพไปหมด ท่านบอกว่า สะพานและถนนนี้ทำให้คนไกลได้ใกล้กัน แต่ขณะเดียวกันทำให้คนใกล้ ใกล้กัน คือทำให้เด็กไปรู้สิ่งที่ ไกล ๆ มากมาย แต่ขณะเดียวกันสิ่งที่อยู่ใกล้ ๆ กลับไม่รู้ นี่เป็นวิธีคิดที่เป็นบทเรียนที่ลึกซึ้งมาก ซึ่งน่าจะนำมาอภิปราย และมาสอนกันในห้องเรียน ว่าสามารถทำให้เปิดไปสู่วิธีคิดได้ อย่างไรบ้าง

การสร้างวิธีคิดเป็นเรื่องที่สำคัญมากที่สุด การเปิดกำแพง และการเปิดรั้วโรงเรียนออกไปสู่ชุมชน ไม่ใช่เพียงการพาเด็ก ออกไปทัศนศึกษาในชุมชนเท่านั้น แต่การเปิดรั้วโรงเรียน หมายความว่าทั้งครู และนักเรียน ต้องมองเรื่องต่างๆ นอกเหนือ

จากที่มีอยู่ในตำรา ในชั้นเรียน ในบริบทของหลักสูตร แต่จะต้องมองไปให้ไกล เช่น พิจารณาว่าสังคมมีปัญหาอะไร คิดอย่างไร และแก้ปัญหาอย่างไร โดยทั้งครูและนักเรียนอาจจะนั่งอยู่ในห้องเรียนก็ได้

วิธีการทั้งหลายที่จะจัดการมีอย่างมากมาย ถ้าเมื่อใดวิธีการมีปัญหา ต้องหาทางแก้ และปรับปรุง บางเรื่องอาจเริ่มต้นอย่างง่าย ๆ การพูดอะไรยังไม่สำคัญเท่าการทำอย่างไร ซึ่งสำคัญกว่า เพราะฉะนั้นการปฏิรูปการศึกษาต้องช่วยกันคิดว่าจะมีวิธีการทำอย่างไร ให้เด็กรู้จักรับรู้มากกว่าการเอาความรู้ มีการสร้างกระบวนการที่จัดให้เด็กพบทางเดิน ซึ่งคิดว่าไม่ยากเกินไปนัก แต่ที่สำคัญคือต้องสลายวิธีคิดแบบใช้ “ตำรับคร่ำหวอด” ให้ได้ ถ้าทราบใดกระทรวงซึ่งจะตั้งชื่อว่าอะไรก็ตาม คิดว่าตัวเองจะต้องออกแบบ ต้องเขียนพิมพ์เขียวส่งไปให้โรงเรียน แล้วทุกโรงเรียนต้องทำตาม ถ้าโรงเรียนตีความไม่เป็น อ่านพิมพ์เขียวไม่ออก ก็ยิ่งยุ่งกันใหญ่ แต่ถ้าสร้างวิธีคิดให้ ครูอาจสร้างบทเรียนสร้างวิธีการเรียนการสอนต่างๆ ขึ้นมาได้เองมากมาย

ประเด็นสำคัญที่ต้องตระหนัก ก็คือกระบวนการเรียนรู้ กับกระบวนการทางวัฒนธรรมเป็นกระบวนการเดียวกัน การที่จะให้คนเรียนรู้โดยไม่มีวัฒนธรรมเป็นตัวชี้นำตัวเจงน๊ပ် และเป็นตัววัดผล จะทำให้เตลิดไปได้ง่าย เพราะการเรียนรู้ที่มีฐานรากสัมผัสได้ และเป็นวิถีชีวิตจริงก็คือวัฒนธรรมเท่านั้น

ไม่ว่างานวัฒนธรรมจะแยกออกไปจากกระทรวงศึกษาธิการหรือไม่ก็ตามการให้การศึกษาก็ยังต้องบูรณาการเรื่องวัฒนธรรมด้วย แต่สิ่งที่น่าห่วงคือ ถ้ากระทรวงวัฒนธรรมไปอยู่กับการท่องเที่ยว เพราะการท่องเที่ยวให้ความสำคัญในแง่ของมูลค่า แต่วัฒนธรรมให้ความสำคัญในการสร้างคุณค่า วัฒนธรรมเป็นการฝังคนลงลึกสู่ภายใน ในระยะยาวเพื่อประโยชน์ต่อกลุ่มคนนั้นๆ ส่วนการท่องเที่ยวมุ่งที่จะสู่ภายนอกทั้งสองอย่างเกี่ยวข้องกันแต่อยู่ร่วมกันได้ยาก เพราะเมื่อนานเข้าก็จะกลายเป็นว่านำวัฒนธรรมไปรับใช้การท่องเที่ยว ซึ่งที่ถูกต้องคือการท่องเที่ยวควรรับใช้วัฒนธรรม แต่ถ้าสมมุติว่า จำเป็นต้องมีกระทรวงนี้ ก็ควรเลือกคนเป็นรัฐมนตรีที่เป็นคนเก่งในการสร้างคุณค่าไม่ใช่สร้างมูลค่า

● รองศาสตราจารย์ ประภาภัทร นิยม

ในเรื่องวัฒนธรรมชุมชนนั้น โรงเรียนรุ่งอรุณมีวัฒนธรรมของชุมชนรุ่งอรุณอยู่ แต่จะสมบูรณ์แค่ไหนนั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่ง เรื่องเกิดขึ้นตรงที่โรงเรียนเห็นว่า ทุกเรื่องเป็นเรื่องของมนุษย์แต่ละบุคคล และมนุษย์ที่อยู่ด้วยกัน โดยเฉพาะบรรยากาศของโรงเรียนก็เอื้อมากสำหรับสิ่งที่จะเกิดขึ้นทั้งหมด เพราะเรื่องทั้งหมดจะเกิดขึ้นเฉพาะคนใดคนหนึ่งไม่ได้

เริ่มต้นตั้งแต่คณะกรรมการโรงเรียนที่มีส่วนสำคัญ บุคคลที่เป็นคณะกรรมการที่ปรึกษาของโรงเรียน เช่น ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี ศาสตราจารย์กิตติคุณสุนทร อมรวิวัฒน์ ล้วนเป็นแบบอย่างที่ดี วิธีปฏิบัติที่ท่านได้แสดงให้เห็น และได้ถ่ายทอดสิ่งต่างๆ ให้กับกลุ่มคนเล็กๆ ในโรงเรียนรุ่งอรุณ เช่น ในการประชุมคณะกรรมการ ท่านไม่ได้สั่งให้ทำอะไร แต่จะชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า กำลังพูดถึงหรือพิจารณาเรื่องอะไร ถูกร้องหรือยัง อะไรที่คิดแล้ว ดีแล้ว ก็ให้ทำต่อไป หรือว่าสิ่งใดที่มีแนวทางไปเชื่อมโยงกับอะไรได้ ท่านก็จะพยายามเชื่อมโยงให้เห็น ต่อเติมให้ชัดเจนซึ่งคล้ายๆ เป็นการถ่ายทอดวิธีคิด วิธีปฏิบัติอย่างเป็นธรรมชาติ

เคล็ดลับในวิธีการนี้ คือ ท่านจะบอกให้ “เจริญ” ในสิ่งที่ควร จะเจริญ ในจุดที่ควรจะเจริญ ในเรื่องที่จะเจริญต่อไปได้ เป็นเรื่อง ที่นำไปทำต่อ แล้วจะได้ผลทันที เมื่อใดที่พยายามวิเคราะห์บุคคล แล้วเห็นว่ามืออะไรดี ควรส่งเสริม ก็จะหยิบยกขึ้นมาชื่นชมให้เป็น ที่ประจักษ์ ซึ่งจะทำให้บุคคลนั้นเริ่มเกิดความมั่นใจ และรู้ว่าสิ่งนั้น ตนควรจะเจริญต่อ และเมื่อทำไปก็ได้อะไรอย่างนั้นจริงๆ เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่าเรื่องทั้งหมดเป็นเรื่องของมนุษย์ ของบุคคล ที่จะต้องช่วยกันเชียร์ในสิ่งดีๆ ขึ้นมา และสิ่งดีๆ เมื่อเจริญขึ้นแล้ว น่าจะเรียกว่า วัฒนธรรม

โรงเรียนจึงได้เกิดกิจกรรมบางอย่างขึ้นมาโดยธรรมชาติ เช่น ผลงานที่นำมาแสดงบริเวณด้านหน้าห้องประชุมสัมมนาฯ ครั้งนี้ ก็เป็นกิจวัตรในช่วงมกราคม-มีนาคม ของทุกปี ที่โรงเรียนจะมีการแสดงงานศิลปกรรม 3 ลำดับ คือ ลำดับที่ 1 เป็นงานแสดงศิลปกรรมเดี่ยวของศิลปินที่มีคุณภาพ นำเอาเป็นแบบอย่าง เช่นปีนี้เชิญ ศาสตราจารย์ ดร.มรว. อคิน รพีพัฒน์ มาเป็นศิลปินเดี่ยว ท่านเป็นนักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา แต่มีความสามารถด้านศิลปะอย่างไม่น่าเชื่อ ลำดับที่ 2 งานแสดงผลงานด้านศิลปะของครูผู้ปกครอง ซึ่งดำเนินการทุกปีโดยครู ผู้ปกครอง เจ้าหน้าที่แม่บ้าน ตลอดจนนักการภารโรงของโรงเรียน จะนำผลงานด้านศิลปะมาแสดง เช่น งานปักผ้า ทุกคนจะได้รับการเชิดชู ชื่นชมในสิ่งดีที่มีอยู่ในตัว ให้นำออกมาแสดงให้เห็นกันในชุมชนรุ่งอรุณ และลำดับที่ 3 การแสดงผลงานของนักเรียน ซึ่งนักเรียนก็จะได้รับการถ่ายทอดสิ่งเหล่านี้โดยธรรมชาติและซึมซับในเรื่องของการที่เขามีสิ่งอะไรดี ๆ ในตนเอง แล้วพยายามทำให้เจริญขึ้นเรื่อย ๆ

ในเรื่องอื่นๆ ก็เช่นกัน พยายามทำในเรื่องที่จะเจริญขึ้น โดยถือว่าสิ่งดี ๆ มีอยู่ในตัวมนุษย์ทุกคน ลองค้นหาดูแล้วจะพบ และถ้าหยิบยกขึ้นมาพูดถึงบ่อยๆ ชื่นชมบ่อยๆ และให้เขาได้เจริญบ่อยๆ ก็จะเบียดเรื่องไม่ดีไม่ให้มีโอกาที่จะปรากฏขึ้นมาได้ เป็นการทำโดยการกระทำจริงๆ เพราะบางทีอาจมีความคิดที่ดีมาก แต่ยังเป็นเพียงแค่ว่าความคิด ถ้ามันเป็นเจตนาที่จะให้นำมาปฏิบัติ

ได้จริงหรือไม่ บางทีอาจยาก แต่ถ้าพิจารณาว่าแต่ละคนทำอะไร
ได้บ้าง อาจง่ายขึ้น และวัฒนธรรมชุมชนจะเกิดขึ้นได้ง่ายกว่าที่คิด

นอกจากนี้โรงเรียนยังเชื่อมโยงกับครูบาสุทธินันท์ ที่
จ.บุรีรัมย์ ซึ่งทำให้แต่ละคนมีโอกาสที่จะเสนอสิ่งที่ตัวเองมี
ความสามารถ และก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่นได้จริงๆ เป็นการ
ย้ำความมั่นใจของแต่ละคน ครูต่างจังหวัดก็มั่นใจว่าเขาได้มี
การกระทำที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อโรงเรียนรุ่งอรุณได้เหมือนกัน
ไม่ใช่ว่าตนเองเป็นเพียงครูต่างจังหวัดที่ไม่มีความสำคัญ ทั้งหมดนี้
เป็นตัวอย่างหนึ่งที่ดิฉันเรียกว่า “วัฒนธรรมชุมชน” ของโรงเรียน
รุ่งอรุณ จะดีหรือไม่ดีคงต้องดูกันต่อไป

● ดร.อมรวิรัช นาคกรทรพร

ประเด็นที่ต้องการนำมาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในการ
สัมมนาครั้งนี้ คือ

ประเด็นที่ 1 : ในปัจจุบันปัญหาที่เกี่ยวกับเด็กและเยาวชน
มีมาก แต่ขณะเดียวกันไม่ค่อยได้นำเด็กมาเป็นฐานคิดในการปฏิรูป
การศึกษาหรือปฏิรูปโครงสร้างของกระทรวง

จากงานวิจัยของนิสิตที่ศึกษาเกี่ยวกับปัญหาเด็กและ
เยาวชนหลายเรื่องได้สะท้อนภาพปัญหาของเด็กและเยาวชนให้เห็น

อย่างชัดเจน เช่น งานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องการจัดระเบียบสังคมพบว่า ได้ผลบ้าง เด็กที่ไปเที่ยวแถวย่านอาร์ซีเอมีจำนวนน้อยลง เพราะเด็กรำคาญการพกบัตรติดตัวไป แต่ย้ายไปเที่ยวย่านอื่นที่ ระเบียบหรือการควบคุมไม่เข้มงวดเท่าแทน และที่ส่งผลร้ายก็คือ เปลี่ยนพฤติกรรมไปอยู่ตามห้องพักของเพื่อนๆ มากขึ้น ได้มีนิสัย อีกรุ่นหนึ่งทำวิจัยเรื่องโรงหนังชั้นสอง พบว่ากลายเป็นช่อง ประเภทหนึ่ง ในโรงหนังจะมี คน 3 เพศไปขายบริการ และมีลูกค้า ประมาณ 20-30 เปอร์เซนต์ จากการเข้าไปนั่งสังเกตดูพบว่า มีเด็กนักเรียนด้วย และบางครั้งก็อยู่ในเครื่องแบบนักเรียน หรือโรงหนังบางแห่งมีธุรกิจครบวงจรที่หน้าโรงหนัง ตั้งแต่แผง ซีดีเถื่อนไปจนถึง sex shop และลูกค้าก็เป็นเด็กจำนวนหนึ่ง

นอกจากนี้ มีงานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องวัฒนธรรมดนตรีวัยรุ่น อยากใช้คำว่า เด็กวัยรุ่นสมัยนี้เป็นรุ่นที่เทวดาเลี้ยงหรือซาตานเลี้ยง เด็กสมัยนี้ไม่สนใจเรื่องที่ถูกผู้ใหญ่เป็นห่วง เด็กบางคนคุยกันอย่าง ภูมิใจว่าตัวเองถูกตัดสิทธิ์สอบ หรือจากผลงานวิจัยที่ศึกษาเรื่อง เด็กนานาชาติ จากการสัมภาษณ์ เด็กนานาชาติบอกว่า หนังสือพิมพ์ที่ประโคมข่าวเรื่องยาถือว่าเป็นยาตัวใหม่ล่าสุดนั้น เป็นที่ขบขันของวัยรุ่น เพราะตกรุ่นไปแล้ว ที่จริงเด็กกลุ่มนี้ใช้ จนหมดสมัยนิยมไปแล้ว สำหรับเรื่องเพศสัมพันธ์นั้นไม่ใช่เป็นเรื่อง คำนึง แต่เป็นส่วนหนึ่งในชีวิต (part of life) ของเด็กบางกลุ่ม เลยทีเดียว

ประเด็นข้อค้นพบเหล่านี้น่าเป็นห่วงมาก จึงเห็นด้วยกับการอภิปรายของหลายท่านว่าในยุคปัจจุบันเกิดอะไรขึ้นกับเด็กอย่างรวดเร็วมาก แต่โรงเรียนไม่มีช่องทางในการรับรู้สิ่งเหล่านี้แล้วบูรณาการให้เป็นการเรียนการสอน หรือปรับให้เป็นการสร้างภูมิदानทานให้เด็กได้ เพราะฉะนั้นจึงเห็นด้วยอย่างยิ่งในเรื่องการนำวัฒนธรรมและความเป็นจริงในชีวิตของเด็กมาเป็นประเด็นบูรณาการกับการเรียนการสอน

ประเด็นที่ 2 : บริบทสังคมที่มีมากและหลากหลาย รวมทั้งความต้องการของเด็กเอง ทำให้เด็กเกิดความเครียด ในการหาจุดยืนทางวัฒนธรรม ซึ่งท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎกได้พูดไว้เมื่อเกือบ 20 ปีมาแล้วว่า จุดสำคัญของการศึกษา จะต้องสร้างความเป็นนักสร้าง ไม่ใช่แค่เสพ คือ การเป็นนักสร้างที่ดี จะต้องคิดเป็น วิเคราะห์เป็น ตั้งปัญหาเป็น ตั้งใจทักเป็น คิดวิธีการได้ เป็นคนที่รับรู้สิ่งต่างๆ อย่างมีหลัก เมื่อมีอะไรเข้ามากระทบต้องมีหลักคิดที่ดี ต้องไม่ใช่แค่เสพ แต่เป็นนักสร้าง

ประเด็นที่ 3 : จุดมุ่งหมายในการจัดการศึกษาบางประการที่ยังไม่ประสบความสำเร็จ เช่น

1) การเรียนอย่างมีความสุข สุขเพื่อจะเรียน ซึ่งไม่แน่ใจว่าประสบความสำเร็จแค่ไหน เพราะบางคนเรียนด้วยความทุกข์ เรียนจบออกไปก็ยิ่งทุกข์ เหมือนลูกศิษย์คนหนึ่งไม่ชอบอ่าน ไม่ชอบเขียน ถูกบังคับให้อ่านเขียนมาตั้งแต่เด็กจนโต สังคมไทยจึงเป็นสังคมซึ่งเป็นทุกข์ และคนหันหลังให้กับการเรียนรู้

2) การเรียนเป็น คิดเป็น โดยความคิดส่วนตัวไม่เชื่อว่าการคิดเป็นจะเกิดจากการเรียนรู้หรือเกิดขึ้นได้ในสถานการณ์การเรียนซึ่งครูบอกให้หมด เพราะฉะนั้นเรื่องโครงการหรือเรื่องการทำกิจกรรมต่างๆ ครูต้องตั้งจุดมุ่งหมายให้แตกต่างเพื่ออะไร เพราะมีโครงการแบบที่ครูบอกให้ทำโดยละเอียดเยอะมาก โดยครูเป็นคนนำทางตลอด ตรงนี้ครูต้องมีอุเบกขาให้ลูกศิษย์คิดอะไรไม่ออกบ้าง ต้องมีกระบวนการจัดการความสับสน ความกังวลใจ ให้เปลี่ยนมาเป็นการเรียนรู้ที่ดี รู้จักคิดแก้ปัญหาเองได้

3) การให้เด็กได้แสดงออกพอสมควร โดยมีกติกา เพื่อให้มีการเคารพศักดิ์ศรีซึ่งกันและกันทั้งครูและศิษย์ ครูต้องตระหนักว่าการที่เด็กได้แสดงออกมากขึ้น จะนำมาซึ่งความมีศรัทธาในตัวเอง แต่ในปัจจุบันไม่แน่ใจว่า เด็กที่เป็นผลผลิตออกไปมีความศรัทธาในตนเองมากน้อยและเหมาะสมแค่ไหน เพราะพบว่าเด็กมีศรัทธาในเรื่องที่ไม่ควรมี แต่เรื่องที่ควรมีก็กลับไม่มี เช่น ไม่มีศรัทธาในความเชื่อ และศีลธรรมบางประการ แต่เชื่อและศรัทธาในวัตถุ ไม่สนใจว่าเมื่อวานเกิดอะไรขึ้น และไม่สนใจว่าพรุ่งนี้จะเป็นอย่างไร สนใจแต่เพียงว่าเดี๋ยวนี้จะสุขหรือไม่ เด็กพวกนี้ถ้ามีโอกาสให้เขาได้แก้ปัญหาเองและมีโอกาสคิดก็เชื่อว่าจะพัฒนาจิตสำนึกบางอย่างให้เกิดขึ้นได้

ประเด็นที่ 4 : ทำอย่างไรในกระบวนการเรียนรู้ให้ผู้เรียนรู้
จักนึกถึงและเอื้อเพื่อ (care and share) ผู้อื่นบ้าง ไม่ใช่หมายถึง
เฉพาะเพื่อน ๆ แต่หมายถึงคนอื่น ๆ ในสังคมด้วย มีลูกศิษย์กลุ่มหนึ่ง
ประมาณ 4-5 คนที่เรียกว่า กลุ่ม “ไฮโซ” คือ ดูแพง มีของใช้
ทั้งกระเป๋า นาฬิกา รวมกันทั้งกลุ่มราคาประมาณ 4 - 5 แสนบาท
ได้ส่งกลุ่มนี้ให้ไปเก็บข้อมูลที่ซานชาลาสถานี่หัวลำโพง 3 เดือน
กลุ่มนี้เลิกเป็นพวกไฮโซไปเลย เพราะประสบการณ์จริงที่ได้รับ
และได้สัมผัสช่วยสอนให้คนเกิดจิตสำนึก มีค่านิยม และความ
เมตตาคนอื่นขึ้นจากการที่ได้เห็นเด็กที่นาสงสาร เด็กถูกทารุณ
ถูกละเมิดทางเพศที่ทำให้รู้สึกว่าการไปสำสอนทางเพศเลวร้าย
อย่างไร เรื่องแบบนี้สอนอย่างไรก็ได้ ต้องให้ได้เห็นได้รู้เอง เช่น
ลูกศิษย์กลุ่มนี้เล่าว่าไปสัมภาษณ์เด็กอายุประมาณ 14 - 15 ปี
ซึ่งต้องพยายามถามอย่างเกรงใจและถามด้วยความอายแทนว่า
ใครเป็นพ่อของเด็กในท้อง เด็กผู้หญิงคนนั้นกลับบอกว่า “พี่ไม่ต้อง
อาย หนูบอกได้ คนที่ทำคือสมชายและคณะ” ทำให้เขารู้สึก
และได้สัมผัสว่าสังคมเลวร้ายมาก ในขณะที่เดียวกันก็ได้เรียนรู้
จริยธรรมบางอย่างขึ้นมาด้วย

ขอฝากประเด็นข้างต้นนี้ให้เป็นข้อคิดเพื่อโรงเรียนจะได้
เปิดช่องทางการรับรู้ไปกับโลกแห่งความเป็นจริง แล้วเปิดโอกาส
ให้เด็กมีความสุขที่เกิดจากการเรียนรู้ ได้คิด มั่นใจในตัวเอง
มีจิตสำนึกในตัวเอง และมีจิตสำนึกต่อสาธารณะและสังคมด้วย

ประเด็นที่ 5 : ระบบบริหารจัดการตามโครงสร้างใหม่ จะมีประสิทธิภาพเพียงใด เพราะถ้าวิถีคิดและฐานคิดไม่เปลี่ยน ก็ต้องตั้งข้อสังเกตว่าที่ สุดแล้วแม้จะตั้งอีก 40 กระทรวง ก็คงไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง เคยไปอภิปรายไว้ใน การสัมมนา แห่งหนึ่ง และใช้คำว่าวัฒนธรรม “นายเซ็นเตอร์” แข่งกับเด็ก ซึ่งตอนนั้นมีเด็กมาพูดเรื่อง ควายเซ็นเตอร์ ประเด็นสำคัญที่เป็น หัวใจของวัฒนธรรมกับการเรียนรู้คือ เรื่องของการคืนศักดิ์ศรี คืนพื้นที่ให้ชุมชน ประชาชน และเด็กหรือผู้เรียน ให้เขามีความรู้สึก มั่นใจที่จะเรียนรู้และปรับตัวให้เข้ากับพลวัตของสังคม ไม่ใช่เรื่อง ของใครคนใดคนหนึ่งมาสั่งให้ต้องทำเรื่องนั้นเรื่องนี้ ซึ่งเป็นลักษณะ วัฒนธรรมวิถีคิดเดิม แบบ “นายเซ็นเตอร์” คือไม่ต้องสนใจว่าใคร จะคิดอย่างไร ทำตามที่นายสั่งเท่านั้นก็พอ ซึ่งเป็นเรื่องอันตราย เพราะวัฒนธรรมที่แท้จริงอยู่ในวิถีชีวิตจึงต้องคืนอำนาจให้กับ ประชาชนให้รู้สึกว่าเขามีศักดิ์ศรีทางวัฒนธรรม มีพลังที่จะเรียนรู้ ในเรื่องนี้ได้เอง เพราะฉะนั้นจึงไม่ใช่เรื่องเชิงโครงสร้างอย่างเดียว แต่ที่สำคัญคือวัฒนธรรมวิถีคิดซึ่งหวังว่าในโครงสร้างใหม่จะเกิดการ คิดใหม่ และทำใหม่จริงๆ

● ศาสตราจารย์ ดร.วิรุณ ตั้งเจริญ

โดยทั่วไปเมื่อพูดถึงวัฒนธรรม มักเป็นเรื่องของการชื่นชมหลงใหล อนุรักษ์ และจิตวิญญาณ แต่ที่จริงแล้ววัฒนธรรมมีกระแสหนึ่งที่สำคัญคือ กระแสวัฒนธรรมที่เป็นพลังขับเคลื่อนในการพัฒนาสังคมทั้งในปัจจุบันและอนาคต จึงไม่ยากให้มองวัฒนธรรมอย่างตายนซาก แต่อยากให้เข้าใจว่าวัฒนธรรมเป็นเรื่องซับซ้อนของภาพที่ซ้อนกันหลายภาพ และเปลี่ยนแปลงอย่างมีพลวัตอยู่ทุกนาทิจึงไม่ยากให้ยึดติดอยู่กับการอนุรักษ์แล้วชื่นชมคลั่งไคล้อยู่กับจิตวิญญาณอย่างเดียว แม้โดยส่วนตัวจะรักในเรื่องจิตวิญญาณ รักศิลปวัฒนธรรม แต่ไม่ยากเห็นการหลงใหลอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยจนกระทั่งล้มกระแสโลกที่เปลี่ยนไปมากอยากเห็นการยอมรับกระแสโลกกับกระแสไทยที่มีการบูรณาการอย่างกลมกลืนในสังคม และในระบบการศึกษา

โลกในวันข้างหน้าจะมีความหลากหลาย มีการกระจายตัวมากขึ้นเป็นสังคมที่แตกละเอียดกระจายมาก คำว่า “บูรณาการ” จึงเป็นคำที่มีความสำคัญ จะบูรณาการสังคมที่แตกละเอียดกระจายนั้นเข้ามาอยู่ด้วยกันได้อย่างไร อาจต้องมีวัฒนธรรมแบบไทยๆ จิตวิญญาณแบบไทยๆ ที่มีศาสนาอยู่ในใจ โดยอาจจะไปวัดหรือไม่ไปก็ได้ แต่ขอให้มีความศรัทธาในใจ พร้อมกันนั้นควรมีความมองอาภที่ว่าจะอยู่ในกระแสโลกกระแสของการเปลี่ยนแปลง

และพร้อมที่จะแข่งขันได้ ซึ่งในลักษณะนี้คิดว่าระบบคิด ระบบการทำงาน ระบบการร่วมมือ อาจไม่จำเป็นต้องเป็นแบบวัฒนธรรมไทยแท้ก็ได้ แต่อาจเป็นแบบสากล ซึ่งไม่ได้แปลว่ารับวัฒนธรรมของอเมริกาหรือยุโรปเพียงอย่างเดียว แต่ความเป็นสากลในปัจจุบันนี้คือการประสานกันทั้งอเมริกา ยุโรป ญี่ปุ่น เกาหลี อินเดียและอื่นๆ รวมทั้งของไทยเข้าด้วยกัน รายละเอียดคงต้องจัดสัมมนา และตีความกันต่อไป

ผู้อภิปรายท่านหนึ่งได้เสนอความคิดไว้ว่า ปัญหาสังคมที่เกิดขึ้น อย่ามองว่าเป็นเพราะระบบการศึกษา แต่ต้องมองระบบสังคมและระบบชุมชนด้วยว่าจะมีวิธีสร้างภูมิคุ้มกันอย่างไรให้กับเยาวชนรวมทั้งทุกคนในสังคม เช่น ผู้ปกครองมักพูดว่าครูที่โรงเรียนไม่ค่อยสอนเด็ก ในขณะที่ครูก็พูดกันว่า ผู้ปกครองไม่ค่อยดูแลลูกเหมือนกัน ซึ่งคงโยนบาปให้ฝ่ายใดฝ่ายเดียวไม่ได้ประเด็นที่สำคัญ คือ การรับรู้กับการเรียนรู้ตามกันไม่ทัน ปัญหาเหล่านี้ต้องช่วยกันคิดต่อและกระทำด้วย ไม่อยากเห็นการคิดโดยไม่ทำ

สำหรับเรื่องการจัดกระทรวงวัฒนธรรมนั้น มีคำถามที่สำคัญคือวัตถุประสงค์ในการจัดกระทรวงวัฒนธรรม เพื่ออะไร ซึ่งโดยส่วนตัวมีความเห็นต่อท่านในเรื่องนี้ แต่อย่างไรก็ตามต้องย้อนกลับไปพิจารณากระทรวงศึกษาธิการในอดีต ว่าได้ทำหน้าที่ในการนำวัฒนธรรมและศิลปะเข้าสู่ชีวิตของผู้เรียนได้ดีพอแล้วหรือยัง

อดีตจะบอกปัจจุบัน ปัจจุบันบอกอนาคต แม้จะอยากให้รวมเรื่อง วัฒนธรรมอยู่กับกระทรวงศึกษาธิการอย่างเดิม แต่ถ้าวัดบ่งบอก สภาพที่มีปัญหา คิดว่าแยกออกมาก็อาจจะดี แต่ถ้าตั้งเป็น กระทรวงใหม่ ก็ไม่ควรจะย้ายอยู่กับอดีตที่พลัดมาแล้วหรือติดหล่ม อยู่ที่เดิม

การแบ่งโครงสร้างของกระทรวงวัฒนธรรมเท่าที่ทราบ จากข่าวหนังสือพิมพ์คือ จะมีสำนักงานเลขาธิการรัฐมนตรี สำนักงานเลขาธิการปลัดกระทรวง ซึ่งน่าจะรวมเป็นสำนักงาน เดียวกัน และแต่เดิมที่มีกรมศิลปากร ซึ่งในอดีตติดหล่มอยู่กับ เรื่องการอนุรักษ์ และมักอ้างว่าไม่มีงบประมาณ ขอเสนอว่าควร แบ่งโครงสร้างองค์กรเป็นหลายๆ กลุ่มงาน เช่น มีคณะกรรมการ วัฒนธรรม คณะกรรมการศิลปากร คณะกรรมการด้านการอนุรักษ์ ด้านประเพณี ขนบธรรมเนียม หรือศิลปะร่วมสมัย จิตทัศน์ สถาปัตยกรรม ระบบผังเมือง ดนตรีที่เป็นทัศนศิลป์ ซึ่งปัจจุบัน ดนตรีของไทยล้าหลังกว่าประเทศมาเลเซีย ที่ไทยเคยดูถูกเมื่อ 30 ปีที่แล้ว และตอนนี้ไทยกำลังตามหลังประเทศเวียดนามอยู่ คงปฏิเสธไม่ได้ว่ากระแสศิลปะร่วมสมัยเป็นพลังที่สำคัญอย่างหนึ่ง ของกระแสวัฒนธรรม

ถ้าแยกออกมาตั้งเป็นกระทรวงวัฒนธรรมสิ่งที่สำคัญคือ การบูรณาการและการทำงานร่วมกัน โดยเฉพาะต้องมีการประสาน กับกระทรวงศึกษาธิการ นอกจากนี้น่าจะมีคณะกรรมการหรือ

ส่วนงานที่มีลักษณะเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ (learning organization) หรือบางคนอาจเรียกว่าเป็น ศูนย์ความเป็นเลิศ หรือ center of excellence ที่ทำหน้าที่ผสมผสานในแง่การวิจัย ฐานข้อมูล การประชาสัมพันธ์ เพื่อเชื่อมโยงกระทรวงวัฒนธรรมไปสู่กระทรวง อื่นๆ รวมทั้งกระทรวงศึกษาธิการ

ไม่ยากให้รัฐบาลชุดนี้สรุปการตั้งกระทรวงวัฒนธรรม อย่างง่ายๆ ควรต้องมีการสัมมนา ระดมความคิดรับฟังเสียง ส่วนใหญ่แล้วนำไปพัฒนาให้เป็นประโยชน์มากที่สุดต่อไป

5. การอภิปรายเรื่อง

ยุทธศาสตร์การบูรณาการวัฒนธรรมกับการเรียนรู้ และการบริหารจัดการ :

• ศาสตราจารย์พิเศษ ดร. เอกวิทย์ ณ ถลาง

การศึกษา เป็นการสืบทอดวัฒนธรรม (education is cultural transmission) ซึ่งหมายถึง การส่งมอบจากรุ่นพ่อแม่ สู่รุ่นลูก แต่ขณะเดียวกันวัฒนธรรมก็มีพลวัต เคลื่อนไหวไม่หยุดนิ่ง มีของใหม่เกิดขึ้น ของเก่าดับไปตามกฎอนิจจัง มีความไม่แน่นอน ซึ่งเป็นสัจธรรมของสรรพสิ่ง ดังนั้นการสืบทอดวัฒนธรรมจึงต้องมีการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ อยู่ตลอดเวลาด้วย

สำหรับปัญหาว่าควรแยกงานวัฒนธรรมจากกระทรวง
ศึกษาธิการและตั้งเป็นกระทรวงวัฒนธรรมหรือไม่นั้น ประเด็นสำคัญ
อยู่ที่วัตถุประสงค์ว่าต้องการอะไร หรือเพื่ออะไร เห็นด้วยกับ
บทความของศาสตราจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ ในมติชนรายสัปดาห์
ที่ว่าวัฒนธรรมเป็นเรื่องยิ่งใหญ่ ลึกซึ้ง ซับซ้อนเกินกว่าที่จะตั้ง
เป็นกระทรวง และโดยส่วนตัวเห็นว่าควรตั้งหรือไม่ตั้งกระทรวง
วัฒนธรรมไม่ค่อยสำคัญเท่าไร แต่ที่สำคัญที่สุดคือ ยานำไปรวม
กับการท่องเที่ยว ซึ่งจะได้ไม่เท่าเสีย เพราะจะเป็นการนำวัฒนธรรม
ไปรับใช้การท่องเที่ยว ซึ่งบทเรียนที่ผ่านมาจะเห็นว่า การนำ
วัฒนธรรมไปใช้เพื่อหาเงิน ทำให้เกิดความเสียหายมากมาย ทั้งวัด
ถ้ำโบราณบ้านเกิด สิ่งดีงามต่างๆ ถูกปลอมปน ทำให้เสื่อมคุณภาพ
ซึ่งคงเป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้ว

เพราะฉะนั้นการตั้งหรือไม่ตั้งกระทรวงวัฒนธรรม ต้องดู
ปัญหาของบ้านเมืองและของโลกให้เข้าใจเสียก่อน และบุคคลที่
สำคัญที่สุดในเรื่องวัฒนธรรมคือ ประชาชนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรม
รัฐเพียงแต่เป็นผู้ชี้หน้า ถ้าประชาชนไม่เชื่อ ก็ไม่สำเร็จ เพราะเรื่อง
วัฒนธรรมเป็นเรื่องละเอียดอ่อนลึกซึ้งซับซ้อนที่ต้องเข้าใจชาวบ้าน
อย่างมากถึงจะทำสำเร็จ

การที่จะตั้งกระทรวงวัฒนธรรม ต้องคำนึงถึงสิ่งต่างๆ เหล่านี้คือ

1. กระทรวงวัฒนธรรมต้องรูปร่างหน้าตาของตัวเองว่า ไม่ใช่เป็นเจ้าของวัฒนธรรมแล้วใช้อำนาจเผด็จการเหมือนสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ใช้อำนาจสั่งการ เช่น ให้สวมหมวก เลิกเคี้ยวหมาก เป็นต้น ฯลฯ การตั้งวัฒนธรรมต้นแบบ หรือเป็นวัฒนธรรมแห่งประเทศไทยหรือวัฒนธรรมหลวง แล้วขยายออกไปให้ประชาชนเชื่อและทำตามนั้น คิดว่าคงไม่สำเร็จ

2. ต้องเน้นเรื่องการศึกษาและพัฒนา โดยยึดหลักการที่ว่า วัฒนธรรมไม่เคยหยุดนิ่ง แต่มีการปรับปรุง แก้ไข มีเสื่อม มีเจริญ มีงอกใหม่อยู่เสมอ เช่น วิทยุร่วมกับวัฒนธรรมเรื่องความสัมพันธ์ทางเพศ หรือวิถีชีวิตแบบเดิมที่คนรุ่นใหม่ไม่ยึดถือ เป็นต้น จึงจำเป็นต้องมีการทำวิจัยโลกทัศน์ของทั้งผู้ใหญ่ มุมมองและการประพฤติปฏิบัติของเยาวชน แล้ววิเคราะห์หาวิธีการหรือแนวทางที่เหมาะสมแก่กาลสมัย

3. กระทรวงควรทำหน้าที่เป็นตัวช่วย (catalytic agent) เช่น วางยุทธศาสตร์ส่งเสริมสนับสนุนให้คนที่ทำเป็นได้ทำ กระทรวงวัฒนธรรมต้องดำเนินการในลักษณะนี้ แต่ถ้ากระทรวงใช้วิธีสั่งการ บังคับบัญชาเหมือนอย่างกระทรวงและกรมต่างๆ แบบเดิม หรือทำเองทั้งหมดคงไม่สำเร็จ

หากงานด้านวัฒนธรรมจะอยู่รวมในกระทรวงศึกษาธิการเหมือนเดิม ต้องไม่ทำเหมือนเดิม คือ ผู้บริหารไม่เห็นความสำคัญ จัดสรรงบประมาณให้น้อย และไม่คัดสรรคนที่มีความรู้เหมาะสม และมีใจรักงานด้านนี้จริงๆ มาทำงานวัฒนธรรม ต้องมีการจัดองค์กรและการบริหารจัดการใหม่ โดยเฉพาะกรมศิลปากร ซึ่งมีภาระงานที่มีความหลากหลายมาก ถ้าจะทำให้งานมีประสิทธิภาพ งานของกรมศิลปากรอาจจะจำแนกงานแบ่งเป็น 3 กรมเป็นอย่างน้อย แต่ไม่ได้หมายความว่าบุคลากรทั้งหมดจะรวมอยู่เฉพาะที่กรุงเทพฯ เท่านั้น แต่จะต้องมีคนที่มีความรู้ความสามารถกระจายอยู่ในภูมิภาคทุกจังหวัด และต้องประสานกับผู้รู้และชาวบ้านในท้องถิ่นให้ช่วยกันคิดช่วยกันทำ เพื่อให้ชาวบ้านภูมิใจในท้องถิ่น ชุมชนของตัวเองให้ได้ นอกจากนี้ควรมีกลุ่มที่จะอนุรักษ์ศิลปะ และวัฒนธรรมของท้องถิ่นอย่างจริงจังด้วย

ประเด็นที่สำคัญอีกประเด็น คือ การศึกษากับวัฒนธรรม ต้องมีการบูรณาการจะต่างฝ่ายต่างดำเนินการเช่นที่ผ่านมาคงไม่ได้ เพราะการศึกษาคือการถ่ายทอดวัฒนธรรม ไม่ว่าจะในด้านภาษาศาสตร์ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ หรือเทคโนโลยี ซึ่งเป็นความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ จึงล้วนเป็นวัฒนธรรมทั้งสิ้น ต้องมีการพิจารณาการจัดการเรียนการสอนในระดับปฏิบัติการจริงว่าเป็นแบบใด ถ้าเรียนแบบท่องตำราเพื่อตอบข้อสอบปรนัยให้ได้เกรดสี่แล้วดีใจว่าเก่งมาก เรียนจบแล้ว แนวความคิดและการ

ปฏิบัติเช่นนี้เป็นอันตรายมาก ต้องมีการทบทวนค่านิยม คำว่า “การศึกษา” ใหม่ว่าแท้จริงนั้นคืออะไร

หากพิจารณาตามหลักพุทธศาสนา การศึกษาควรต้องประกอบด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา คือ ต้องมีศีลเพื่อกำกับ การประพฤติปฏิบัติไม่ให้ออกนอกกลุ่่นอกทาง มีสมาธิเพื่อให้มีสติที่แน่วแน่นั่นคง เพื่อให้เกิดปัญญาพิจารณาไตร่ตรองในสิ่งที่คิดที่ทำ ซึ่งเป็นวัจนธรรมการเรียนรู้ที่สืบทอดมานาน และควรประยุกต์ใช้กับวัฒนธรรมสมัยนี้ เพื่อเรียนรู้วัฒนธรรมของโลกที่แพร่เข้ามา รวมทั้งวัฒนธรรมภายในประเทศที่มีความหลากหลาย การศึกษาที่ดีต้องทำให้ผู้เรียนรู้จักพิจารณาเรื่องทั้งหลายตามเหตุปัจจัย ว่าถ้ามีสิ่งนี้จึงเกิดสิ่งนั้น พิจารณาด้วยความเข้าใจ รู้จักตั้งคำถาม ประมวลข้อเท็จจริง เพื่อหาคำตอบซึ่งอาจมีหลายคำตอบ การศึกษาลักษณะนี้จะเป็นการฝึกคนให้สามารถเป็นคนที่มีความคิด มีสติปัญญา ไม่หยุดอยู่กับที่และไม่เชื่ออะไรง่ายๆ

ประเทศไทยได้รับความชื่นชมจากต่างประเทศว่าเป็นประเทศที่มีการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม (cultural integration) ได้ประสบผลสำเร็จดีที่สุดแห่งหนึ่งในโลกเช่นคนไทยใช้ช้อนส้อม ซึ่งเป็นของฝรั่ง แต่ก็ไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นฝรั่ง เป็นเพียงการใช้เครื่องมือสำหรับการรับประทานอาหารโดยไม่ต้องมีเบือนเท่านั้น หรือชื่อของหลายๆ คนก็เป็นภาษาสันสกฤตของอินเดีย แต่ก็ไม่ได้รู้สึกเป็นชาวอินเดีย เป็นต้น ทั้งนี้เพราะมีการปรุงแต่ง ผสมผสาน

ทำให้มีความหมายเฉพาะของตัวเอง ทำให้คนไทยสามารถอยู่ร่วมกับคนต่างวัฒนธรรมได้ และมีวัฒนธรรมสมัยใหม่ ในขณะที่สามารถรักษาวัฒนธรรมเดิมไว้ได้ด้วย ซึ่งความสามารถและความมั่นใจในเรื่องนี้ควรรักษาไว้ไม่ให้หายไป แต่ควรรื้อฟื้นเพื่อประโยชน์ในการเรียนรู้วัฒนธรรมที่ดี ทั้งวัฒนธรรมเดิมและวัฒนธรรมใหม่ ในลักษณะที่ไม่หลงชาติ ไม่ชาตินิยมเกินกว่าเหตุ แต่มีความพอดี เรื่องที่เป็นจุดอ่อนหรือข้อด้อย ก็ควรนำมาเรียนรู้เช่นกันเพื่อจะได้ไม่ทำผิดซ้ำ เช่น การแตกสามัคคีในยามวิกฤตของบ้านเมือง หรือการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าประโยชน์ส่วนรวมทำให้เสียโอกาสที่ดี และเกิดความเสียหายอย่างมาก เป็นต้น

หลักยุทธศาสตร์ในการบูรณาการวัฒนธรรมกับการศึกษาคือ

1. การมีสัมมาทิฐิและขันติธรรม ผู้ใหญ่ต้องพยายามเข้าใจความคิดและจุดยืนของเด็ก ศึกษาไปพร้อมกับเด็ก เพื่อให้เข้าใจ และสามารถประเมินได้ชัดเจนว่าอะไรเป็นประโยชน์ หรือเป็นโทษ
2. การศึกษาพิธีกรรมต่างๆ ทั้งทางศาสนา ไสยศาสตร์ และความเชื่อของคนในสังคมว่า มีคุณค่า และความหมายอย่างไร ตัวอย่างเช่น พิธีบายศรีสู่ขวัญของอีสาน เป็นพิธีกรรมที่ลึกซึ้งในแง่การให้ขวัญและกำลังใจแก่คนที่อยู่ในช่วงเปลี่ยนของชีวิต เช่น ผ่านการเกณฑ์ทหาร หลีกเลี่ยงจากการเจ็บป่วย ฯลฯ มนุษย์เป็นทั้งสัตว์

สัญลักษณ์ และสัตว์สังคม พิธีกรรมเป็นเรื่องของสัตว์สัญลักษณ์ เพื่อให้สมาชิกในสังคมมีการรวมกันเป็นปึกแผ่นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีขวัญและกำลังใจที่ดี การมีส่วนร่วมในพิธีกรรม ทำให้เกิดความพร้อมเพรียง มีความรู้สึกถึงการถ่ายทอดน้ำใจความรักความเอาใจใส่ เกื้อกูลห่วงใยต่อกัน หรือพิธีกรรมฮีตสิบสองคองสิบสี่ ของภาคอีสาน เป็นเรื่องของความเข้าใจระบบนิเวศน์วิทยาที่ลึกซึ้ง และจัดวิถีชีวิตให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของฤดูกาลที่เปลี่ยนแปลงตลอดปี พิธีกรรมจึงเป็นเรื่องที่มีคุณค่า ไม่ควรที่คนสมัยใหม่จะดูแคลนว่าล้าสมัย แต่ต้องพยายามศึกษาคุณค่าที่อยู่เบื้องลึกของพิธีกรรมเหล่านั้น

3. เนื้อหาวิชาการที่เรียนในหลักสูตร ต้องมีความยืดหยุ่น ผู้เรียนควรได้เรียนรู้ทั้งวัฒนธรรมแกนกลาง ที่เป็นความรู้สากลและได้เรียนรู้เรื่องของท้องถิ่น โดยต้องไม่ยึดติดกับตำรามากเกินไป แต่ต้องรู้จักรากเหง้า เข้าใจบริบททางสังคม เหตุและผลที่เกิดขึ้น เช่น ถ้าเรียนประวัติศาสตร์ชาติไทยก็ต้องเปลี่ยนจากการมองพม่าเป็นข้าศึกตลอดไป เพราะว่าโลกเปลี่ยนไป พม่าก็เลิกรบกับไทยมานานแล้ว การเรียนประวัติศาสตร์ต้องเรียนอย่างถูกต้องพอเพื่อเป็นบทเรียนสำหรับปัจจุบันและอนาคต ไม่ใช่ทำให้เกิดอคติหรือหลงชาติ

4. ควรให้คนที่มีความรู้ความสามารถ นักปราชญ์ในท้องถิ่น เช่น ศิลปิน ช่างนา ช่างสวน ช่างฝีมือ ฯลฯ มาช่วยในการสอน

เป็นการเปิดประตูห้องเรียน/โรงเรียนสู่โลกภายนอกที่เป็นวิถีชีวิตจริงที่ทำให้เกิดการเรียนรู้อย่างหลากหลาย

ขออนุญาตแนะนำหนังสือใหม่ที่มีส่วนรับผิดชอบร่วมกับผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่าน ชื่อหนังสือ “ความรู้คู่เมืองไทย” ซึ่งมีเนื้อหาสาระด้านประวัติศาสตร์ไทย โบราณคดี มานุษยวิทยา และวัฒนธรรม ที่สะท้อนความเคลื่อนไหว และกระแสความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยเป็นอย่างดี ถ้านำสาระดังกล่าวไปประกอบการพิจารณาในการศึกษาวิถีชีวิตของคนไทยและประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างมากในการทำความเข้าใจที่มาของสังคมไทยว่ามีพัฒนาการมาอย่างไร

นอกจากนี้ ขอสนับสนุน เรื่องการเรียนประวัติศาสตร์ท้องถิ่น คือ เรื่องของพัฒนาการชุมชนย่อยในสังคมใหญ่ ที่จะทำให้รู้ถึงที่มาของสังคม ว่ามาจากไหนและขณะนี้อยู่ตรงไหน จะทำให้รักบรรพบุรุษ และแผ่นดินเกิด ไม่เป็นคนที่ขาดจากรากเหง้าของตัวเองอย่างสิ้นเชิง ซึ่งในเชิงจิตวิทยาถือเป็นการสูญเสียอย่างใหญ่หลวง และถ้าหากสามารถดึงภาวะผู้นำในท้องถิ่นมาช่วยประสานระหว่างโรงเรียนกับท้องถิ่น ก็จะทำให้การเรียนรู้อัตลักษณ์ของท้องถิ่นดีขึ้น ระบบการศึกษาได้ทำบาปมามากแล้ว ในการพรากเด็กจากท้องถิ่น จากถิ่นกำเนิดของตัวเองมาเป็นคนเมืองมากขึ้น แล้วพรากจากเมืองใหญ่มุ่งสู่ต่างประเทศ โดยการทำงานให้กับบริษัทข้ามชาติที่ได้เงินเดือนสูง โดยไม่เหลียวแลชีวิตและความทุกข์ยากของ

ประชาชนคนส่วนใหญ่ของประเทศ และท้องถิ่นที่เป็นที่มาของตัวเอง สิ่งเหล่านี้อาจบรรเทาลง ถ้าเมื่อเด็กได้รู้รากเหง้าแล้วเกิดความภูมิใจในตัวเอง ซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดเรื่องหนึ่งที่วัฒนธรรมในท้องถิ่นกับระบบการศึกษาในโรงเรียน จะเป็นสะพานเชื่อมโยงซึ่งกันและได้ เพื่อส่งผลถึงการพัฒนาคุณภาพวิถีชีวิตของคนและสังคมโดยรวม

● รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม

สังคมไทยขณะนี้อยู่ในภาวะความล่าช้าทางวัฒนธรรม โดยการมอมเมาตัวเองด้วยวัฒนธรรมที่ทำให้ไม่รู้จักตัวเอง หลงฟังเพื่อ โดยเฉพาะการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่เน้นการเล่นแสงเสียง อีกระทั่งกรีกโครมโดยไม่รู้กาลเทศะ ไม่เป็นศิลปะ และไม่มี ความหมาย ไซ้แต่เทคโนโลยี ภาวะอย่างนี้คือความล่าช้า เพราะไม่รู้จักรากว่าวัฒนธรรมคืออะไร ในสถานการณ์อย่างนี้คิดว่า อาจจำเป็นต้องมีกระทรวงวัฒนธรรม

ใน 40 ปีที่ผ่านมา มีการสร้างวาทกรรมทางวัฒนธรรม หรือคำทางวัฒนธรรมใหม่ๆ แม้แต่คำว่า วัฒนธรรม ก็เป็นคำที่ เพิ่งใช้กันเมื่อไม่นานมานี้ ซึ่งแปลมาจากคำภาษาอังกฤษว่า culture แต่พอมาเป็น culture ของไทย ก็ไม่ใช่ culture แบบที่ทั่วโลก หมายความถึง ทำให้เกิดความสับสน เช่น วัฒนธรรมการกิน

วัฒนธรรมการทำงาน ซึ่งที่จริงไม่ใช่วัฒนธรรม แต่เป็นประเพณี ที่ทำด้วยความเคยชินจนเป็นแบบอย่าง เพราะฉะนั้นคงต้องสร้าง วัฒนธรรมในเรื่องวัฒนธรรมให้ถูกต้องว่าคืออะไร

คำว่า “วัฒนธรรม” หมายถึง องค์กรหรือวิถีชีวิต สรุปลง โดยย่อ คือ มนุษย์เป็นสัตว์สังคม ไม่ใช่สัตว์ปัจเจก ต้องอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม และเพื่อการอยู่รอดจึงต้องคิดวิถีทางที่จะทำให้สามารถอยู่ร่วมกันได้ ซึ่งจะเรียกเป็นวิถีชีวิตก็ได้ ฉะนั้นวัฒนธรรม จึงไม่ได้อยู่โดดๆ ต้องสัมพันธ์กับคนเสมอ การส่งเสริมวัฒนธรรม ของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) หรือกระทรวงศึกษาธิการที่ผ่านมา มักเป็นวัฒนธรรมลอยๆ โดยไม่มีคน แล้วยกถือว่าเป็นวัฒนธรรมไทย ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าเป็นห่วง

โดยส่วนตัวจะพิจารณาวัฒนธรรมเป็น วัฒนธรรมสากล และวัฒนธรรมไทย สำหรับวัฒนธรรมไทยที่ใช้อยู่สามารถแบ่งเป็น 2 ระดับ คือ

1. วัฒนธรรมระดับประเทศหรือที่จะขอเรียกว่า “วัฒนธรรมหลวง” คือ วัฒนธรรมที่พยายามจะสร้างให้คนในประเทศไทยที่มีความหลากหลาย มีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เช่น พยายามให้ใช้ภาษาไทยกรุงเทพฯ ยึดถือพุทธศาสนา สถาบันพระมหากษัตริย์ และสถาบันการปกครองเหมือนกัน แต่ในความเป็นจริง มนุษย์อยู่ด้วยความหลากหลายทั้งสิ้น ไม่ว่าจะ เป็นประเทศไทยหรือประเทศใดๆ ล้วนมีความหลากหลายในชาติพันธุ์

ความเป็นมา มีกลุ่มคนที่หลากหลาย รวมทั้งการปรับตัวเองเข้ากับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น มีวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมต่างๆ กันไป ซึ่งอาจเรียกว่า “วัฒนธรรมราษฎร์” ซึ่งรัฐบาลไทยทุกยุคทุกสมัยไม่รู้จัก ไม่เข้าใจ ว่าวัฒนธรรมระดับล่างลงมาที่มีความหลากหลายคืออะไร และวัฒนธรรมเหล่านั้นไม่ได้อยู่โดดๆ หรือลอยอยู่แบบวัฒนธรรมหลวง ที่หน่วยงานของรัฐมักใช้เป็นวัฒนธรรมที่จะบูรณาการให้คนหลายกลุ่มมีความสำนึกร่วมในความเป็นไทย

การพยายามที่จะให้คนยึดถือเรื่องต่างๆ เหมือนกันนั้น ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช พระมหากษัตริย์ในฐานะที่เป็นผู้นำรัฐหรือนักปราชญ์ของแผ่นดิน จะรู้ว่าเรื่องใดควรจะทำเป็นวัฒนธรรมหลวง เพื่อยึดรวมคนไทยให้เป็นหนึ่งเดียว ท่านจะใช้สติปัญญาพิจารณาว่าอะไรดีหรือไม่ดี รวมทั้งตระหนักว่าเมืองไทยไม่ได้อยู่โดดเดี่ยว ต้องสัมพันธ์กับต่างประเทศ ต้องติดต่อกับวัฒนธรรมภายนอก และรู้จักเลือกรับสิ่งที่ดี นำมาปรับ และผสมผสานกับวัฒนธรรมราษฎร์อีกทีหนึ่ง แต่ผู้นำประเทศไทยนับตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมา ไม่เคยเข้าใจความหมายของวัฒนธรรมอย่างแท้จริง โดยเฉพาะวัฒนธรรมในสมัย จอมพล ป.พิบูลสงคราม ที่ผู้นำจะทำอะไรก็ได้ โดยใช้วัฒนธรรมหลวงบังคับประชาชนแบบเผด็จการ ปัจจุบันที่มีคนไม่ยอมให้ตั้งกระทรวงวัฒนธรรม เพราะกลัวว่าจะเป็นแบบสมัย จอมพล ป.พิบูลสงคราม ซึ่งหากเป็นแบบนี้ก็ถือว่าเป็นชะตากรรมของประเทศ

ถ้าจะต้องตั้งกระทรวงวัฒนธรรมจริงๆ ต้องพิจารณาคัดสรร เรื่องที่จะกำหนดเป็นวัฒนธรรมหลวงให้รอบคอบ โดยต้องกรอง เรื่องโลกาภิวัตน์ให้ดีด้วย แต่ศักยภาพของรัฐบาลส่วนใหญ่มุ่งแต่ การเดินตามกระแสโลกาภิวัตน์ โดยเฉพาะด้านการท่องเที่ยว ของประเทศไทย ทำได้เพียงอย่างเดียวคือส่งเสริมการท่องเที่ยว เพื่อหาเงินเท่านั้นเอง ในขณะที่ความคิดเรื่องการท่องเที่ยวของ ทัวโลกเปลี่ยนไปแล้ว โดยมีแนวคิดว่าการท่องเที่ยวคือการศึกษา ให้มนุษย์รู้จักกัน ซึ่งหมายความว่ามนุษย์เท่ากันหมด และสามารถ เรียนรู้จากกันได้โดยใช้การท่องเที่ยวเป็นสื่อ รวมทั้งการท่องเที่ยว เชิงอนุรักษ์ (eco - tourism และ sustain - tourism) ซึ่งเป็นแนวคิด ใหม่ที่เป็นประโยชน์ ถ้าจะมีกระทรวงวัฒนธรรมและจะส่งเสริม การท่องเที่ยวด้วยต้องดำเนินการในลักษณะนี้ ไม่ใช่การท่องเที่ยว แบบ mass tourism ที่นักท่องเที่ยวมาเพื่อมุ่งแต่ประโยชน์และ ความสนุกสนานของตัวเองเพียงอย่างเดียวโดยไม่รับผิดชอบต่อ ผลเสียที่จะเกิดขึ้นกับแหล่งท่องเที่ยว

2. วัฒนธรรมราษฎร์ กระทรวงวัฒนธรรมที่จะตั้งขึ้นใหม่ จะต้องเอาใจใส่เรื่องวัฒนธรรมราษฎร์ด้วย เพราะปัจจุบันเมืองไทย มีประชากรประมาณ 60 ล้านคน แบ่งออกเป็นหลายกลุ่ม แต่ละ กลุ่มมีวัฒนธรรม มีวิถีคิดของตัวเอง ความล้าหลังทางวัฒนธรรม ของสังคมไทยในปัจจุบันเป็นเพราะไม่รู้จักตัวเอง และไม่รู้จักกัน ซึ่งทำให้เกิดความขัดแย้งในสังคม เพราะหน่วยงานของรัฐ

และสังคมไทยส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ในเรื่องเหล่านี้ตัวอย่างเช่น การสร้างเขื่อนปากมูล ชาวบ้านที่อยู่บริเวณแม่น้ำมูลมีอาชีพ เป็นชาวประมงน้ำจืด เมื่อรัฐบาลมีนโยบายสร้างเขื่อนเพื่อนำ พลังงานไฟฟ้าไปใช้ประโยชน์ในอินโดจีน โดยไม่ได้คำนึงถึงวิถีชีวิต หรือวัฒนธรรมของคนเหล่านี้ว่าจะถูกทำลาย เพราะลำน้ำที่เคยใช้ เพื่อสาธารณประโยชน์หากินร่วมกัน รวมทั้งวัฒนธรรม และระเบียบประเพณีของคนลุ่มแม่น้ำเดียวกันจะต้องถูกทำลายหมด แต่รัฐบาลไม่เห็นปัญหา คิดว่าปัญหาของชาวบ้านแม่น้ำปากมูล เหมือนกับปัญหาของชาวนา ถ้าสร้างเขื่อนเสร็จก็ผันน้ำไปให้ใช้ ชาวบ้านก็จะไม่มีปัญหาเรื่องการประกอบอาชีพ นี่คือตัวอย่างการ ที่คนเมืองไม่รู้จักวัฒนธรรมย่อยๆ ไม่รู้จักวัฒนธรรมของชาวประมง น้ำจืด แล้วเอามาตรฐานของชาวนาไปใช้ตัดสินใจแก้ปัญหาของ ชาวประมง จึงเป็นจุดอ่อนที่ทำให้เกิดปัญหาซึ่งแก้ไม่ได้ ประเทศไทยมีชุมชนที่มีลักษณะที่มีความแตกต่างในทำนองเดียวกับชุมชนของชาวประมงน้ำจืดนี้อีกมากเพราะท้องถิ่นแต่ละแห่ง มีวัฒนธรรมของตัวเอง แต่สังคมยังขาดข้อมูลในเรื่องดังกล่าว จึงควรมีการศึกษาวิจัยและรวบรวมข้อมูล เพื่อเป็นองค์ความรู้ให้ รัฐบาลใช้ประกอบการตัดสินใจและเผยแพร่ให้คนในสังคมได้รู้จัก ซึ่งกันและกัน

ความหลากหลายของวัฒนธรรมเป็นเรื่องใหญ่หากไม่มี ข้อมูลในเรื่องนี้ การปฏิรูปการศึกษาทำได้ยาก เพราะจะมีเฉพาะ

โครงสร้างการแบ่งเขตการศึกษาและด้านเทคนิค แต่ไม่มีเนื้อหาสาระ การที่จะปฏิรูปการศึกษาจะต้องรู้ความต่างของแต่ละท้องถิ่นในด้านวัฒนธรรมด้วย เพราะมนุษย์เมื่อเกิดมา ต้องมีการศึกษาอบรมทางวัฒนธรรมและสังคม (socialization) คือ ต้องเรียนรู้แบบแผน ประเพณี การประพฤติปฏิบัติตน วัฒนธรรมชาติ สภาพแวดล้อม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นกระบวนการศึกษาตามธรรมชาติ เพื่อให้รู้วิธีที่จะอยู่ร่วมกัน ซึ่งระบบการศึกษาที่ผ่านมาไม่ได้ตระหนักในเรื่องนี้ ทำให้ระบบการศึกษาเหมือนกับสิ่งแปลกแยกจากภายนอก ไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับกระบวนการอบรมทางวัฒนธรรม ทำให้มีช่องว่างมาก ในขณะที่โรงเรียนสอนอย่างหนึ่ง แต่วิถีชีวิตชาวบ้านเป็นอีกอย่างหนึ่ง รวมทั้งไม่ได้มีการสังเคราะห์ความรู้ใหม่ๆ จากภายนอกเข้าไปในการรับรู้ และความคิดของเด็ก การศึกษาควรต้องมีทั้งการเรียนรู้และรับรู้ เพื่อให้รู้ทันการเปลี่ยนแปลงของโลกและสังคมที่ไม่หยุดนิ่ง เพราะในกระบวนการโลกาภิวัตน์ไม่ได้ผ่านหน่วยงานของรัฐเข้ามาเพียงอย่างเดียว แต่เข้ามาโดยตรงถึงชุมชนและปัจเจกชนเลย จนอาจกล่าวได้ว่าโลกาภิวัตน์เป็นข้อมูลข่าวสาร (information) และมลภาวะ (pollution) ของโลก ซึ่งสามารถข้ามมิติเวลา และพื้นที่จากจุดใดๆ ของโลก เข้าไปสู่จุดเล็กๆ ใดๆ ได้เลย เด็กจึงอาจจะรับรู้เรื่องต่างๆ ได้มากจากกระบวนการโลกาภิวัตน์ ถ้าผู้ใหญ่ โดยเฉพาะครูตามไม่ทันก็จะเกิดปัญหาได้ ครูควรทำหน้าที่เป็น

นายหน้าหรือตัวเชื่อมทางวัฒนธรรม (culture broker) ว่าควรรับอะไรหรือต้องปรับอย่างไร ทั้งในส่วนที่เป็นวัฒนธรรมภายในและภายนอกท้องถิ่น ตรงนี้คือหัวใจของการปฏิรูปการศึกษา

สำหรับนโยบาย 1 ผลลัพธ์ 1 ตำบลของรัฐบาลนั้น ถ้าพิจารณาศักยภาพของคนไทย จะรู้ว่ามีมาก เพราะในแต่ละท้องถิ่น มีพืชพันธุ์ สัตว์ต่างๆ มากมาย รวมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จะรู้ในสภาพแวดล้อมนั้น สิ่งไหนเป็นยา เป็นพืช หรือเป็นอาหาร และโดยเฉพาะประเทศไทยเป็นแหล่งที่มีความหลากหลายทางชีวภาพมากที่สุดแห่งหนึ่งในโลก หนังสือที่เขียนโดยชาวตะวันตกที่เข้ามาเมืองไทยในยุคแรกๆ จะบอกว่าเมืองไทยเป็นเมืองที่มีความอุดมสมบูรณ์ที่สุดแห่งหนึ่งในโลก และมีของดีมากมาย เพราะฉะนั้นชาวตะวันตกที่เข้ามาจึงเรียนรู้เรื่องความหลากหลายทางชีวภาพ (bio – diversity) แล้วนำไปใช้แสวงหาผลประโยชน์ (exploit) แต่คนไทยเองกลับไม่เคยรู้เรื่อง ไม่สนใจ ตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมา คนไทยมัวแต่สนใจเรื่องวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แต่ละเลยด้านสังคมศาสตร์ของสังคมตนเอง ทำให้คนลืมนัด และไม่มั่นใจ โดยเฉพาะการพัฒนาต่างๆ ที่เป็นการสั่งการจากระดับบนสู่ระดับล่าง (top down) ในลักษณะที่ดูถูกชาวบ้านว่าโง่ ยิ่งทำให้ชาวบ้านเกิดความไม่มั่นใจเพิ่มขึ้น แต่ถาส่งเสริมให้ชาวบ้านเกิดความมั่นใจ นำความรู้เก่ามาปรับใหม่ จะทำให้เกิดสติปัญญา สามารถศึกษา และคิด

สร้างสรรค์ได้มาก เพราะศักยภาพของมนุษย์ในการเรียนรู้มีอยู่ แล้วตามธรรมชาติ ประกอบกับความหลากหลายทางชีวภาพ ของไทย จะทำให้เมืองไทยอยู่รอด โดยไม่ต้องหลงมัวแต่ อุตสาหกรรมและการส่งออก และสามารถเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจ พอเพียงตามกระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยมีหลักการที่สำคัญคือการรู้จักและเข้าใจวัฒนธรรมที่หลากหลาย ของท้องถิ่น

สำนักงานสนับสนุนกองทุนวิจัย (สกว.) และสำนักงาน คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ได้สนับสนุนการวิจัยเรื่องความ หลากหลายทางชีวภาพ และงานวิจัยอื่นๆ เป็นจำนวนมาก แต่ไม่ได้ นำมาใช้ประโยชน์เท่าที่ควร และความรู้เหล่านี้ไม่เคยเผยแพร่สู่ ประชาชนเลย แต่กลับเป็นประโยชน์ต่อนายทุนจากต่างชาติ ฉะนั้นจึงต้องพิจารณาว่าควรดำเนินการอย่างไรถึงจะมีข้อมูล ความหลากหลายทางด้านชีวภาพ และด้านวัฒนธรรมโดยเฉพาะ วัฒนธรรมราษฎร์หรือวัฒนธรรมท้องถิ่น ที่อยากจะเรียกว่า สังคมวัฒนธรรม เพราะไม่อาจแยกกันได้ เนื่องจากวิถีชีวิตของคน แต่ละกลุ่มต้องศึกษาเป็นองค์รวม ความเป็นวัฒนธรรมนั้นจึงรวมทั้ง ระบบเศรษฐกิจ ระบบสังคม และระบบความเชื่อ ที่เชื่อมโยงกัน ซึ่งเรียกว่า การบูรณาการเป็นองค์รวม (holistic) โดยเฉพาะ วัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งหน่วยงานของรัฐยังไม่เข้าใจและสับสน

ถ้าจะมีกระทรวงวัฒนธรรม ต้องรู้ว่าวัฒนธรรมหลวงคืออะไร วัฒนธรรมราษฎร์คืออะไร และต้องมีข้อมูลเหล่านั้นในลักษณะที่เป็นองค์รวมเพื่อประโยชน์ในการดำเนินงานของรัฐ ขณะนี้ที่เป็นปัญหาและอันตรายคือ การพยายามจะมองมนุษย์ในฐานะที่เป็นปัจเจก ซึ่งเป็นสิ่งที่ผิดและฝืนความเป็นมนุษย์ เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม จะต้องอยู่ร่วมกันโดยมีความสัมพันธ์ทางสังคม มีการช่วยเหลือกันทางเศรษฐกิจ และมีความเชื่อที่จะยึดเหนี่ยวซึ่งแต่เดิมวัดเป็นศูนย์กลางที่กำหนดบทบาทดังกล่าว แต่ปัจจุบันเป็นหน้าที่ของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งตามความหมายของรัฐคือ อบต. ซึ่งเป็นท้องถิ่นตามระบบการบริหารปกครองประเทศ ไม่ใช่ท้องถิ่นตามธรรมชาติ ที่ไปสัมพันธ์กับวัฒนธรรมที่เกิดจากความสัมพันธ์ทางสังคม ที่คนในชุมชนท้องถิ่นซึ่งรู้จักกันดีได้สร้างขึ้นมาเอง เพราะฉะนั้นนโยบายที่ผันเงิน 1 ล้านบาทให้ชุมชนจึงมีปัญหาขัดแย้งและเกิดความเสียหาย เพราะผันไปให้กับชุมชนที่ไม่ใช่ชุมชนตามธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์กันทางวัฒนธรรมท้องถิ่น

สำหรับยุทธศาสตร์ที่จะทำให้งานด้านวัฒนธรรมสามารถขับเคลื่อนไปได้นั้น ขอเสนอปัญหาของสังคมไทยสองปัญหาเพื่อประกอบการพิจารณา คือ

1. ปัญหาค่านิยม เป็นปัญหาที่เป็นความล่าช้าทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง หากสังเกตจะเห็นว่าคนไทยมีค่านิยมในระดับแนวตั้ง และความสัมพันธ์ในสังคมไทยเป็นแนวตั้งทั้งสิ้น

ตั้งแต่เมืองจนถึงชนบท วัฒนธรรมของข้าราชการกับชาวบ้านจึงห่างกันมาก เพราะสะสมวัฒนธรรมนี้มาตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราช จะเห็นว่าคนในเมือง หรือผู้มีการศึกษาดี ๆ จะนำไปสู่การเป็นคนมีชนชั้น ซึ่งเป็นอุปสรรคในการที่จะทำให้เกิดระบบประชาธิปไตย

ทำอย่างไรจึงจะเลิกค่านิยมนี้ได้ แล้วนำไปสู่การมีความสัมพันธ์ระดับเสมอภาคที่เป็นแนวนอน ในอดีตนั้นท้องถิ่นไม่ได้มีความสัมพันธ์ในแนวตั้ง แต่จะเป็นความสัมพันธ์แนวนอนที่เรียกว่าพี่น้องร่วมบ้าน (village brotherhood) องค์กรท้องถิ่นจะประกอบไปด้วย ผู้อาวุโส พระ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ครูอาจารย์ ที่มีส่วนร่วมในความเป็นคนท้องถิ่นเดียวกัน การที่คนต่างถิ่นจะเข้าไปในท้องถิ่นต้องปรับตัวให้ได้ ซึ่งความสัมพันธ์แบบดั้งเดิมนั้นได้หายไปจากสังคมไทย ปัจจุบันองค์กรท้องถิ่นกลายเป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต. เพราะกระแสวัฒนธรรมหลวงของรัฐบาลได้จัดการให้คนนอกท้องถิ่นเข้าไปมีอำนาจ ทำให้เกิดความสัมพันธ์แนวตั้ง และเกิดระบบเจ้าพ่อขึ้น ซึ่งทำให้เกิดปัญหาในท้องถิ่นขึ้นเป็นจำนวนมาก

2. ปัญหาสังคม ด้านคนพลัดถิ่น จากการที่สังคมไทยเป็นสังคมอุตสาหกรรมทำให้มีคนพลัดถิ่น เช่น การออกไปหางานตามเมืองใหญ่ ทำให้บางชุมชนในท้องถิ่นมีสภาพบ้านแตกตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนมากคือที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือชาวบ้านต้องออกไปหางานทำนอกท้องถิ่นของตนเอง ปล่อยให้คนแก่

และได้ก้อยู่ด้วยกันเพียงลำพัง จนสภาพครอบครัวและหมู่บ้าน
ล่มสลาย

เพราะฉะนั้นต้องหาวิถีทางในการสร้างท้องถิ่นให้กลับ
คืนมา ท้องถิ่นควรเป็นมาตุภูมิ (imagine communicagy) คนที่เกิด
ในท้องถิ่นควรมีสำนึกร่วมในท้องถิ่น ทำอย่างไรจึงจะสร้างสำนึก
ร่วมของคนที่อยู่ในท้องถิ่นให้เกิดความผูกพันซึ่งกันและกัน
เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้เกิดในสังคม วิธีที่คิดว่าอาจจะเป็น
ยุทธศาสตร์ คือ การกระตุ้นเรื่องการสร้างพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น
โดยส่วนตัวเชื่อในวัฒนธรรมท้องถิ่นมากกว่าวัฒนธรรมชุมชน
เพราะแต่ละท้องถิ่นเป็นพื้นที่เดียวกัน และมีการแบ่งพื้นที่เป็นพื้นที่
สำหรับอยู่อาศัย ทำกินและพื้นที่สาธารณะ มีกระบวนการปรับตัว
ที่เป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่น แล้วดำรงอยู่ร่วมกันเป็นวัฒนธรรม
ท้องถิ่น และที่สำคัญคือ มีสำนึกร่วมในท้องถิ่น ปัจจุบันมีกระบวนการ
ต่อสู้ในท้องถิ่นต่าง ๆ เกิดขึ้นมาก เช่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ที่ลุ่มน้ำสงคราม ซึ่งชาวบ้านเคยอยู่สบายมาหลายชั่วคน เพราะมี
พื้นที่ทำมาหากิน เมื่อรัฐบาลออกเอกสารสิทธิในที่ดินให้นายทุน
ชาวบ้านก็ต้องสู้เพื่อเรียกร้องสิทธิของตน ทำให้เกิดสำนึกร่วม

สิ่งที่จะกระตุ้นสำนึกร่วมของคนในท้องถิ่นก็คือมรดกทาง
วัฒนธรรมที่คนในท้องถิ่นแบ่งปันกัน เพราะฉะนั้นการสร้าง
วัฒนธรรมท้องถิ่น ก็คือ การนำมรดกทางวัฒนธรรมที่มีความหมาย
มาแสดง ศึกษา สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตแบบเดิมที่มีคุณค่า

มีความหมาย เมื่อใดก็ตามที่กระตุ้นวัฒนธรรมท้องถิ่นให้ตื่นตัวได้ คนในท้องถิ่นจะเกิดสำนึกร่วมขึ้นมา และจะเป็นการที่นำเอา ภูมิปัญญา กลับคืนมา เพราะฉะนั้นการทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น อาจจะเป็นกลไกอย่างหนึ่งที่จะช่วยให้เกิดสำนึกร่วมในท้องถิ่นขึ้นมาได้

การปฏิรูปการศึกษาจะต้องเห็นความสำคัญของวัฒนธรรมท้องถิ่นที่แตกต่างหลากหลาย ระบบวิถีชีวิตความเชื่อของแต่ละท้องถิ่นซึ่งมีความหมาย ต้องเรียนรู้วัฒนธรรมซึ่งกันและกัน จะทำให้เกิดความเข้าใจกันและอยู่รวมกันได้ ซึ่งจะเป็นพื้นฐาน การบูรณาการเพื่อความเป็นชาติ ระบบการศึกษาที่ให้เด็กรู้จัก ท้องถิ่นของตนเอง และรู้จักวัฒนธรรมของท้องถิ่นและชุมชนอื่น ที่แตกต่างออกไป จะเป็นยุทธศาสตร์สำคัญที่จะทำให้คนไม่หลง ตัวเอง แต่เข้าใจคนอื่น อยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคมได้ และเห็นแก่ ประโยชน์ส่วนรวม

1 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชูพิณีจ เกษมณี

ก่อนที่จะวิเคราะห์การบูรณาการวัฒนธรรมกับกระบวนการเรียนรู้ ต้องย้อนไปดูการศึกษาที่ผ่านมา นับตั้งแต่รัฐประกาศว่า รัฐเป็นผู้รับผิดชอบการจัดการศึกษา จากนั้นเป็นต้นมากระบวนการศึกษาจะเน้นในเรื่องการทำให้สังคมเกิดความเป็นอันหนึ่ง

อันเดียวกัน (homogeneous society) เช่น ภาษาที่ใช้ในห้องเรียน ให้ใช้ภาษาไทยกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นภาษาราชการ ส่วนภาษาท้องถิ่น เช่น ภาษาเหนือ ภาษาใต้จะไม่ได้รับอนุญาตให้ใช้ เพราะในเรื่อง ความมั่นคงแห่งชาติ มีแนวคิดว่าคุณคนในสังคมต้องคิดและปฏิบัติ ไปในแนวทางเดียวกัน สังคมถึงจะมั่นคง ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าใคร ที่มีความคิดทางการเมืองแตกต่างไปก็จะอยู่ไม่ได้ นี่เป็นความคิด แบบเดิม ปัจจุบันทัศนะเหล่านี้เปลี่ยนแปลงไปมากอย่างเห็นได้ชัด ความคิดในเรื่องของความเหมือนกันเพื่อความมั่นคงก็เปลี่ยนไป เพราะมีแนวคิดว่าความหลากหลายทางวัฒนธรรมจะสร้างให้เกิด การพัฒนา และทำให้สังคมมีความเข้มแข็ง

การศึกษาในช่วงที่ผ่านมาได้พยายามสร้างความเหมือนกัน ให้กับคนในสังคม โดยการกำหนดให้ใช้เนื้อหาสาระขององค์ความรู้ ที่เป็นส่วนกลางและการบริหารจัดการแบบรวมศูนย์ ซึ่งหาก ทบทวนจะพบว่ากระบวนการจัดการศึกษาดังกล่าว ได้ทำให้เรื่อง ที่มีความสำคัญหลายเรื่องขาดหายไป ได้แก่

1. ภาษาท้องถิ่น ซึ่งไม่ได้หมายถึง ภาษาคำเมือง ภาษาอีสาน หรือภาษาใต้เท่านั้น แต่รวมถึงภาษาของชาวเขา ส่วย ยาวี ฯลฯ ซึ่งเป็นภาษาท้องถิ่นด้วย นักวิชาการด้านภาษาบอกว่า ถ้าไม่รู้ภาษาแม่อย่างลึกซึ้งก็จะเรียนภาษาอื่นได้ไม่แตกฉาน ซึ่ง คนไทยมีข้อด้อยในเรื่องนี้อยู่มาก และผู้รู้ภาษาท้องถิ่นของไทย ก็มีอายุมากขึ้นเรื่อยๆ แต่คนรุ่นใหม่ที่สนใจจะเรียนเรื่องนี้กลับ หาได้ยาก และในกระบวนการศึกษาก็ไม่ได้มีการส่งเสริม

2. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ตั้งแต่ระดับประถมศึกษาจนถึง
อุดมศึกษา หลักสูตรที่ให้เด็กเรียนจะมีแต่ประวัติศาสตร์ของชาติ
และราชสำนัก แต่ไม่ได้มีการเรียนรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
หรือชุมชน เช่น เด็กรุ่นใหม่ในท้องถิ่นไม่เคยได้เรียนรู้ว่า ปู่ย่า
ตายายมาจากไหน อพยพมาเพราะสาเหตุใด ประกอบอาชีพอะไร
มาแต่เดิม

3. กฎระเบียบจารีตประเพณี ซึ่งรวมถึงคุณธรรมจริยธรรม
ของท้องถิ่น ปัจจุบันในโรงเรียนจะสอนศีลธรรมจริยธรรมที่เป็น
ศาสนาหลักๆ ของโลก โดยเน้นศาสนาพุทธเพราะว่าถือว่าเป็น
ศาสนาประจำชาติ แต่ที่จริงในแต่ละท้องถิ่นมีกฎระเบียบ
จารีตประเพณีที่ควบคุมด้วยความเชื่อทางศาสนา ต่างๆ กันตาม
พื้นบ้านด้วย ซึ่งสิ่งเหล่านี้ไม่ได้มีการสืบทอดกันในสถานศึกษา

4. ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งครอบคลุมหลายเรื่อง เช่น
การประกอบอาชีพ คนที่อยู่ทะเลมีอาชีพด้านการประมง คนที่อยู่
ภูเขาทำไร่บนดอย วิธีชีวิตอย่างนี้ไม่ได้มีการสืบทอดต่อเนื่อง
จึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่จะบอกว่าสังคมไทยซึ่งเป็นสังคมเกษตร เพราะ
80 เปอร์เซ็นต์ ของประชากรเป็นเกษตรกร แต่เด็กที่เรียนจบ
การศึกษาส่วนใหญ่ทำการเกษตรไม่เป็น เพราะการศึกษาไม่ได้
คำนึงถึงเลยว่าเด็กควรต้องเรียนรู้อะไรที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้าง

นอกจากนี้ภูมิปัญญาที่สูญหายไปมากคือด้านการดูแล
รักษาสุขภาพ ตลอดจนเรื่องอาหาร การกินต่างๆ ซึ่งมีมาก

หลากหลาย ในลักษณะที่เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้าน รวมทั้งการละเล่นต่าง ๆ และด้านศิลปะ ตัวอย่างเช่น ภูมิปัญญาดั้งเดิมในเรื่องของช่างสิบหมู่แทบจะหายไปเลยโดยสิ้นเชิง มีสถานศึกษาเพียงไม่กี่แห่งที่พยายามจะรื้อฟื้น

5. วิธีชีวิตท้องถิ่น การศึกษาได้สร้างความคาดหวังใหม่ ๆ โดยเฉพาะความคาดหวังในอาชีพใหม่ ๆ ที่หนีห่างจากอาชีพเกษตรกรรม และยังมีทัศนคติที่ดูถูกอาชีพของบรรพบุรุษของตนเองอีกด้วย คนยิ่งเรียนสูงขึ้นก็ยิ่งไม่อยากกลับไปทำไร่ทำนา แม้แต่คนที่เรียนจบวิทยาลัยเกษตร หรือคนที่มีที่นาจำนวนมากก็ไม่คิดจะนำความรู้กลับไปพัฒนาการทำไร่ทำนา นอกจากนี้ในกระบวนการจัดการศึกษาก็ได้สอดแทรกทัศนคติบางอย่างจะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม คือสิ่งที่เรียกว่าเป็น “ความลำเอียงเข้าข้างเมือง” (urban bias) คนที่มีการศึกษาสูง ๆ มักจะมองข้ามท้องถิ่น จะเห็นว่าในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชาติที่ผ่านมาละเลยเรื่องของท้องถิ่นอย่างสิ้นเชิง จะเน้นในเรื่องอุตสาหกรรม และธุรกิจ ซึ่งหน่วยงานต่าง ๆ ก็ขนรับตามแผนเหล่านี้ ทำให้ความเจริญในทุกด้านไม่ว่าจะเป็นศิลปะ บันเทิง การศึกษา ธุรกิจ การคมนาคม กระจุกตัวอยู่เฉพาะในเมืองใหญ่ ๆ

ในขณะที่เดียวกันกระบวนการจัดการศึกษา ได้สร้างระบบการบริหารงานแบบสั่งการ จากข้างบนลงล่าง เป็นการบริหารแบบรวมศูนย์ ที่กำจัดการมีส่วนร่วมของฝ่ายต่าง ๆ ซึ่งถ้ามอง

การศึกษาว่าเป็นเรื่องของการเรียนรู้ ก็ต้องเปิดเป็นเวทีกว้าง เพื่อให้หลายๆ ฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วม แต่เมื่อผู้บริหารใช้อำนาจหน้าที่สั่งการ การมีส่วนร่วมของฝ่ายต่างๆ ในท้องถิ่นก็ขาดหายไป

การบูรณาการวัฒนธรรมเข้ากับกระบวนการจัดการศึกษานั้น ต้องตระหนักว่าวัฒนธรรมมีหลายระดับ ตั้งแต่วัฒนธรรมกระแสหลัก หรือวัฒนธรรมระดับชาติ และวัฒนธรรมย่อยๆ ที่บางท่านอาจแบ่งเป็นวัฒนธรรมระดับภาค วัฒนธรรมท้องถิ่น แต่ในที่นี้จะขอเรียกว่าย่อยๆ คือวัฒนธรรมกระแสหลัก กับวัฒนธรรมย่อยๆ ซึ่งอาจจะเป็นวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น ชาวเขา ส่วย หรือชาวไทยมุสลิมภาคใต้ ซึ่งมีวัฒนธรรมที่มีลักษณะแตกต่างออกไป หรือจะเป็นวัฒนธรรมของชุมชนแออัด วัฒนธรรมของเด็กเร่ร่อน วัฒนธรรมของครอบครัวที่เป็นแรงงานก่อสร้าง ที่ต้องอพยพไปตามสถานที่ต่างๆ ทำให้ลูกไม่มีสถานที่เรียนได้ตลอดทั้งปี ซึ่งในสังคมจะมีวัฒนธรรมย่อยๆ เหล่านี้ปะปนกันอยู่ การที่การศึกษาถูกทำให้เป็นเรื่องของส่วนรวมทำให้มีแต่เนื้อหาสาระที่เป็นเรื่องส่วนใหญ่ และทำให้ส่วนย่อยๆ เหล่านี้ขาดหายไป ในการบูรณาการสอดแทรกเรื่องวัฒนธรรมกับการศึกษานั้น เท่าที่ผ่านมาจะเน้นหนักไปในด้านเทคนิคในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นมากกว่าที่จะให้ความสำคัญด้านเนื้อหาสาระ ซึ่งควรต้องนำสิ่งที่ขาดหายไปดังกล่าวข้างต้นกลับมาฟื้นฟูและพัฒนาอย่างต่อเนื่องทั้งในสถานศึกษา นอกสถานศึกษา และในชุมชน

นอกจากนี้ส่วนที่มีความสำคัญและเป็นฐานที่จะทำให้เกิดความเข้าใจอันจะนำไปสู่การบูรณาการอย่างแท้จริง คือ ความสนใจในเชิงอุดมคติ หรือในเชิงอุดมการณ์ ซึ่งเกิดจากการตั้งคำถามว่าทำไมจะต้องบูรณาการเรื่องของท้องถิ่น หรือวัฒนธรรมท้องถิ่น หรือหลักสูตรท้องถิ่นเข้าไปในหลักสูตรการศึกษา ถ้าตอบคำถามตรงนี้ได้ หรือไม่ชัดเจนเพียงพอ ก็จะทำให้ไม่เห็นความสำคัญว่าทำไมต้องมีการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น หรือสอดแทรกวัฒนธรรมย่อยๆ เหล่านี้เข้าไปในการศึกษา เรื่องอุดมคติ หรืออุดมการณ์นี้จึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาหลักสูตรมากกว่าด้านเทคนิค

สำหรับการบริหารจัดการ ต้องโยงกับเรื่องการเมืองในระบบการศึกษาด้วย เพราะแม้แต่ในชั้นเรียนยังมีคนที่มีอำนาจมากกว่าและคนมีอำนาจน้อยกว่า ตัวอย่างเช่น ในเวลาที่นักเรียนจะไปปัสสาวะต้องขออนุญาตครู แต่ไม่เคยได้ยินครูขออนุญาตนักเรียน การส่งเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียน เพื่อสร้างบรรยากาศของการเรียนรู้ให้เกิดขึ้น จึงเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นยาก เพราะแนวคิดกับการปฏิบัติจริงยังสวนทางกัน

ในขณะนี้ กระแสโลกาภิวัตน์เป็นกระแสที่แรงมาก และไม่สามารถปฏิเสธได้ เพราะในการปฏิเสธจะทำให้เกิดปัญหาตามมาด้วย เมื่อจำเป็นต้องไปสัมพันธ์กับกระแสวัฒนธรรมโลก จึงต้องพัฒนาวัฒนธรรมขึ้นมาใหม่เพื่อรองรับ และบูรณาการให้เกิดความกลมกลืน นอกจากนี้ถ้ากระแสโลกาภิวัตน์แรง

กระแสท้องถิ่นก็จะแรงตามไปด้วย ซึ่งกระแสท้องถิ่นนี้มีการดูแล โดยองค์กรท้องถิ่นซึ่งไม่ได้หมายถึงเฉพาะ อบต. แต่อาจจะเป็น องค์กรท้องถิ่นที่เป็นกลุ่มของชาวบ้านที่ร่วมกันแก้ไขปัญหาต่างๆ เช่น เรื่องทรัพยากร ปัญหาทะเลชายฝั่ง คนติดเชื้อเอดส์ หรือ เครือข่ายของหมอพื้นบ้าน หรือกลุ่มของชาวบ้าน ซึ่งสนใจว่าทำ อะไรที่จะทำให้ลูกหลานตัวเองสืบทอดวัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตและนำความรู้นี้ไปพัฒนาต่อยอดให้ดีขึ้น นักการศึกษา จึงต้องปรับบทบาท โดยในชั้นเรียน ครูต้องจัดบรรยากาศให้เกิด ความอยากเรียนรู้ให้เกิดแก่นักเรียนให้ได้ แต่นอกชั้นเรียน นักการศึกษา/ครูต้องเป็นผู้เอื้ออำนวยความสะดวกในการเปิดเวที ให้ท้องถิ่นได้มีโอกาสต่อรอง เช่น สัดส่วนของหลักสูตรชาติต่อ หลักสูตรท้องถิ่นควรเป็นเท่าไร ควรให้เป็นความตกลงร่วมกันของ แต่ละท้องถิ่นซึ่งอาจมีข้อวินิจฉัยต่างกัน บางท้องถิ่นอาจต้องการ เข้าไปร่วมในกระบวนการโลกาภิวัตน์ให้มาก แต่บางท้องถิ่นก็อยาก จะรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมประเพณีให้มากขึ้น ซึ่งควรให้ เป็นสิทธิในการตัดสินใจของคนในท้องถิ่น

ในที่สุดแล้วคิดว่าเรื่องการพัฒนาการวัฒนธรรมกับกระบวนการเรียนรู้ในกระบวนการศึกษานี้เกี่ยวข้องกับเรื่อง **การกำหนดตนเอง (self determination)** ซึ่งเป็นเป้าหมายปลายทางของการพัฒนา คือ ชุมชนเหล่านั้นต้องมีสิทธิในการกำหนดตนเอง และไม่ใช่ว่ามีแต่สิทธิ แต่ต้องมีอำนาจที่จะทำเช่นนั้นด้วย เพราะฉะนั้น

จึงต้องมีทั้ง 2 ส่วน คือ การบริหารจัดการของ หน่วยงานของรัฐ และท้องถิ่นต้องเข้ามามีส่วนร่วมด้วย ปัจจุบันนี้ครูส่วนใหญ่มีความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นน้อยมากแทบจะเป็นศูนย์ เพราะสถาบันการศึกษาไม่ได้สอนความรู้เหล่านี้ จึงควรนำผู้รู้ในท้องถิ่นเข้ามาอยู่ในกระบวนการจัดการศึกษาด้วย เพราะเป็นเรื่องสิทธิของท้องถิ่น ชุมชน และเป็นการเสริมพลังอำนาจให้แก่ท้องถิ่น และชุมชนที่จะเข้ามาใช้สิทธิ และร่วมด้วยช่วยกัน ซึ่งเป็นแนวทางที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ได้เขียนภาพในอุดมคติไว้แล้ว

ยุทธศาสตร์สำคัญในการขับเคลื่อนงานวัฒนธรรม คือ

1. ยุทธศาสตร์ในการมีส่วนร่วม เป็นยุทธศาสตร์ที่มักจะพูดถึงกันบ่อย แต่ไม่ใช่เรื่องที่ทำได้โดยง่าย เพราะในการทำจริงต้องใช้ยุทธศาสตร์อื่นๆ ดังที่จะกล่าวถึงต่อไปประกอบด้วยจึงจะสำเร็จ

2. ยุทธศาสตร์การปรับเปลี่ยนวิถีคิดของนักการศึกษา และผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา ซึ่งมีตัวอย่างคือ ในการประสานงานระหว่างภาคเอกชนกับ สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอในพื้นที่และองค์กรชาวบ้านที่เป็นกระหึ่ยงในภาคเหนือที่ร่วมกันพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นโดยเน้นในเรื่องวัฒนธรรม การร่วมงานในช่วงแรกๆ ทำให้ได้บทเรียนว่า นักศึกษามีความคิดที่ติดยึดกับกรอบเดิม เริ่มจากการตั้งคำถามในการประชุมครั้งแรกว่าถ้าสอนภาษากระหึ่ยงจะทำให้มี ปัญหาเรื่องความมั่นคงของชาติหรือเปล่า แต่กระบวนการนี้ดี

ตรงที่เมื่อเปิดเวทีให้ต้องทำงานร่วมกัน ครูหลายคนที่เคยติดยึด
ในรูปแบบเดิมได้เปลี่ยนทัศนคติไปมาก และเห็นความสำคัญของ
ผู้รู้ในท้องถิ่นมากขึ้น ขอให้ผู้รู้ในท้องถิ่นมาช่วยเป็นครูสอน
ร่วมกับโรงเรียนและทำกิจกรรมนอกโรงเรียนร่วมกัน เกิด
พัฒนาการหลายอย่างในกระบวนการนั้น อีกตัวอย่างหนึ่งคือ ที่
องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแหวน อำเภอหางดง จังหวัด
เชียงใหม่ ประธานองค์การบริหารส่วนตำบลเล่าให้ฟังว่า โรงเรียน
หนึ่งมาขอเงินโดยบอกว่าเป็นหน้าที่ของ อบต. ที่จะต้องให้เงินกับ
โรงเรียนเพื่อจัดการศึกษา เพราะกฎหมายระบุไว้ แต่ อบต. ตัดสินใจ
ไม่ช่วยสนับสนุนงบประมาณ เพราะเคยไปขอร้องโรงเรียนให้อา
ความรู้พื้นบ้านมาบูรณาการสอนสอดแทรกในโรงเรียน เช่น
สอนพืชน้ำ ดักกรองขยะ แต่โรงเรียนนี้บอกว่าไม่พร้อม
ยังทำไม่ได้ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับ อบต. ไม่ค่อยดี
เกิดความไม่เข้าใจกัน ในเบื้องต้นนี้จะเห็นได้ว่าต้องเปลี่ยนวิธีคิด
ของนักการศึกษาจำนวนหนึ่งให้ได้ก่อน

3. ยุทธศาสตร์การสร้างเวทีหรือกลไกที่ทำให้เกิดความ
ร่วมมือ ตัวอย่างเช่น ในประเทศแคนาดาการเรียนการสอน
พยายามรื้อฟื้นวัฒนธรรมอินเดียนแดงที่มีคุณค่าเช่น การรักษา
ทรัพยากร โดยมีการสร้างศูนย์การเรียนรู้การพัฒนาหลักสูตรขึ้นใน
ชุมชนแล้วจ้างผู้เชี่ยวชาญทางด้านการศึกษามาเป็นผู้อำนวยการ
ศูนย์ และบุคลากรที่จับจุดปัญหาทางการศึกษา รวมทั้งผู้รู้อาวุโสของ

อินเตียนแดงมาช่วยพัฒนาหลักสูตร และเข้ามาทำงานร่วมกัน การสร้างเวทีให้เกิดความร่วมมือกันในการทำกิจกรรมจะช่วยสร้างความเข้าใจกันมากขึ้น

4. ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการ ที่มุ่งกระจายอำนาจทางการศึกษาอย่างแท้จริง โดยเฉพาะเรื่องสิทธิและอำนาจในการจัดการ ซึ่งควรมีการปฏิบัติจริงตามที่พระราชบัญญัติการศึกษา กำหนด ในปัจจุบันจะเห็นว่าโดยภาพรวมชุมชนกับโรงเรียนจะมีความรู้สึกแยกกัน ไม่มีความรู้สึกเกี่ยวข้องกัน เช่น ในชุมชนมีปัญหาเสพติดและเด็กผู้หญิงขายตัว แต่ครูที่แม่เป็นคนในชุมชนนั้นเองก็ไม่ได้รู้สึกเดือดร้อนกับปัญหาของชุมชน ขณะเดียวกันเมื่อมันได้ของโรงเรียนหักหรือหลังคาแตกชุมชนก็ไม่ได้รู้สึกเกี่ยวข้องด้วย ต่างฝ่ายไม่ได้มีความรู้สึกที่เกี่ยวข้องหรือเป็นของกันและกัน นักการศึกษาควรหาวิธีการที่จะทำให้โรงเรียนกับชุมชนมีความรู้สึกว่าเป็นของกันและกัน ทำให้ครู นักเรียน และคนในชุมชนมีกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งเป็นภาพในอุดมคติที่ได้สะท้อนไว้แล้วในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ว่าการกระจายอำนาจทางการศึกษาไม่ได้เป็นการมอบอำนาจสั่งการ แต่เป็นเรื่องของการที่ชุมชนเข้ามาควบคุมการศึกษาโดยผ่านกระบวนการเลือกสรรคนในชุมชนเข้ามาเป็นคณะกรรมการโรงเรียน เพื่อช่วยบริหารโรงเรียนโดยกำกับดูแลในเรื่องนโยบายบุคลากร การพัฒนาหลักสูตร และงบประมาณ

5. ยุทธศาสตร์การเสริมสร้างความคิดหรือวิธีคิดเชิงซ้อน ซึ่งในระยะหลังมีความพยายามที่จะเน้นเรื่องนี้กันมาก เพราะวิธีคิดเชิงซ้อนได้ขาดหายไปในกระบวนการพัฒนาของประเทศ ที่ทำให้คนคุ้นเคยอยู่กับการฝึกคิดแบบเดียว แต่ที่จริงการคิดเชิงซ้อนมีอยู่ในสังคมแบบประเพณีดั้งเดิมมานานแล้ว ตัวอย่างเช่น ชาวกระเหรี่ยงมีวิธีการทำไร่นาหลายรูปแบบ เพราะพื้นที่ทำกินมีจำกัด คือ การทำไร่หมุนเวียน การทำนาแบบขั้นบันได การทำสวนแบบผสมผสาน นี่เป็นภาพสะท้อนระบบการคิดเชิงซ้อนที่ชาวบ้านมีอยู่ ซึ่งน่าจะนำกลับมาใช้เป็นยุทธศาสตร์ของการเคลื่อนงานทางด้านวัฒนธรรมที่เข้าไปบูรณาการกับการศึกษาด้วย

6. ยุทธศาสตร์การส่งเสริมแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม การส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่นต้องคำนึงถึงการแลกเปลี่ยนข้ามวัฒนธรรม เพราะมิฉะนั้นจะเป็นการสร้างสภาพที่เรียกว่าการหลงใหลในชาติพันธุ์ของตัวเอง ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องระวัง เพราะเป็นการสร้างศัตรูได้มากกว่าสร้างมิตร

1 ดร.เจ็จันท์ จงสถิตอยู่

วัฒนธรรมเป็นเรื่องการซึมซับ ในช่วงที่ได้ไปเรียนหนังสือที่ต่างประเทศนั้นได้ซึมซับแนวความคิดบางเรื่อง ถึงแม้จะเป็นวัฒนธรรมตะวันตกก็ตาม แต่เป็นวัฒนธรรมการเรียนรู้ซึ่งหลายอย่างเป็นประโยชน์ในการทำงานต่อมา เช่น เรื่องความอดทน ขยันในการทำวิทยานิพนธ์เป็นบทเรียนที่ทำให้อดทนในหลายๆ เรื่องได้นอกจากนี้ระหว่างที่เรียนอยู่ที่ยุโรปศาสตราจารย์ท่านหนึ่งได้ตั้งคำถามว่าเมืองไทยมีของดีมากมาย ทำไมคนไทยต้องไปเรียนวัฒนธรรมตะวันตก โดยเฉพาะของอเมริกา เพราะรู้ว่าประเทศไทยหลงไหลวัฒนธรรมของอเมริกามากในช่วงนั้น ซึ่งเป็นคำถามที่ทำให้ต้องคิดหนักว่าประเทศไทยมีของดีอะไรบ้าง แล้วท่านก็บอกว่าศาสนาพุทธของไทยเป็นศาสนาที่ลึกซึ้งมากทำไมไม่รักษาในส่วนนี้ไว้ วิธีการที่อาจารย์ท่านนั้นตั้งคำถามทำให้ตัวเองเกิดกระบวนการคิด การเรียนรู้ แล้วเริ่มรู้ถึงคุณค่า

อีกเรื่องหนึ่งคือ ได้ดูสารคดีของไทย ซึ่งไปถ่ายทำเรื่องชาวเขา มีอยู่ภาพหนึ่งที่ทำให้ชาวเขาเรียนรำวงมาตรฐาน พอเช้าวันรุ่งขึ้นศาสตราจารย์อีกท่านได้ตั้งคำถามว่า ทำไมประเทศไทยต้องไปยึดเยียดให้ชาวเขาที่มีวัฒนธรรมของตนเอง ต้องเรียนเรื่องรำวงมาตรฐานด้วย จะพยายามครอบงำคนเหล่านี้ให้เป็นคนเมืองหรือ นี่คือนิสัยที่ทำให้เริ่มคิดว่าที่จริงต้องยอมรับความหลากหลาย

หลาย ถึงแม้จะเป็นคนตะวันตกซึ่งเป็นกระแสหลักของวัฒนธรรมสากล แต่ก็มีความคิดที่จะยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรม

สารคดี อีกเรื่องหนึ่งที่ได้ดูเป็นสารคดีท่องเที่ยวของบริษัทต่างชาติทางสถานีโทรทัศน์ ITV ช่วงแรกที่ดูน่าสนใจมาก เป็นการพาไปดูวัฒนธรรมท้องถิ่นของประเทศมาเลเซีย และนำเที่ยวทะเลซึ่งมีความเป็นธรรมชาติสวยงามมาก ช่วงต่อมาเป็นการนำเที่ยวประเทศไทย เมื่อได้ดูแล้วรู้สึกตกใจมาก เพราะเมืองไทยมีของดีมากมาย แต่ทำไมต้องพาไปเที่ยวชมคลับ คาเฟ่ บาร์ แสดงว่าจุดเด่นที่จะขายของประเทศไทยคือเรื่องนี้หรือ และสารคดีพวกนี้ต้องเผยแพร่ไปทั่วโลก ในขณะที่ประเทศในอาเซียนด้วยกัน เวลาแนะนำสถานที่ท่องเที่ยว จะอวดสิ่งดีๆ ที่มีวัฒนธรรมของท้องถิ่น แต่ประเทศไทยจะแนะนำสถานที่เที่ยวกลางคืนก่อน ช่วงหลังจึงพาชมพระราชวัง ซึ่งของไม่ดีจะมาก่อนเสมอ ดูแล้วเห็นว่าหากไม่มีการส่งเสริมในเรื่องนี้ให้ถูกต้องแล้ว ก็จะทำให้สูญเสียความเป็นไทยที่ดึงกันไปอย่างน่าเสียดายในที่สุด

สำหรับเรื่องการเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมในสถานศึกษานั้น เห็นว่ามีความเข้าใจผิดอย่างมากว่า คนที่เรียนสายวิทยาศาสตร์แล้วไม่ต้องเรียนศิลปวัฒนธรรม ที่จริงไม่ว่าจะเรียนวิชาอะไร คิดว่าศิลปะช่วยในเรื่องของการคิดสร้างสรรค์ได้ ประเทศอุตสาหกรรมทั้งหลาย เช่น ประเทศอิตาลี คนที่เรียนสายวิทยาศาสตร์ ก็ต้องเรียนศิลปะด้วย ทำให้ประเทศอิตาลีมีชื่อเสียงในเรื่องการออกแบบเป็น

อย่างมาก ในขณะที่เดียวกันคนที่เรียนในสายศิลปะก็ไม่ควรทิ้งหลัก
ตรรกศาสตร์ เคยอ่านหนังสือเล่มหนึ่งพบว่า นักฟิสิกส์ที่ได้รับ
รางวัลโนเบล บอกว่าความรู้ที่เกิดขึ้น ไม่ได้เกิดเวลาที่ตั้งใจมาก ๆ
แต่เกิดจากการเรียน - การเล่นมากกว่า เขาบอกว่าเห็นการเหวี่ยง
จานแล้วเกิดเห็นภาพที่เป็นวงกลมรอบจานว่าหมุนอย่างไร
จากการสังเกตนั้นก็พยายามค้นคว้าจนกระทั่งค้นพบความรู้ที่ทำ
ให้ได้รับรางวัลโนเบล จริง ๆ แล้วการเรียน - การเล่น สามารถผสม
ผสานอยู่ด้วยกันได้

การเรียนวิชาต่าง ๆ ไม่ควรแยกจากกันอย่างตายตัว
สำหรับในช่วงชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย เด็กจะแยกการเรียน
เป็นสายวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ และศิลปศาสตร์ซึ่งเป็นการแยก
เพื่อที่จะได้เห็นว่าคุณคนนั้นถนัดทางไหนมากกว่า แต่ไม่ว่าเด็ก
จะเลือกเรียนอะไรควรจะต้องเสริมสร้างความคิดสร้างสรรค์
และการเรียนเรื่องศิลปะ ดนตรี กีฬา ให้กับเด็ก ซึ่งเป็นส่วนที่
จะช่วยสร้างความเป็นคนที่สมบูรณ์ให้เด็กมากขึ้น

ตัวอย่างที่โรงเรียนรุ่งอรุณ เย็นวันหนึ่งไปรับหลานได้เห็น
การแสดงกิจกรรมที่เป็นผลงานของทั้งครู ผู้ปกครอง และเด็กที่
เรื่อนเอนกประสงค์ซึ่งดูมีชีวิตชีวาและเป็นธรรมชาติมากต่างกับ
โรงเรียนทั่ว ๆ ไปที่ไม่ค่อยเปิดโอกาสให้ผู้ปกครองเข้าไปมีส่วนร่วม
และที่โรงเรียนรุ่งอรุณจะใช้ลักษณะการทำงานเป็นทีม โดยให้ครู
ร่วมกันทำ นอกจากนี้ทางโรงเรียนไม่ได้รับครูที่จบสายครุศาสตร์
อย่างเดียว

ในเชิงยุทธศาสตร์ หากจะบูรณาการการเรียนรู้กับการศึกษาวัฒนธรรม คงต้องใช้โรงเรียนกับชุมชนเป็นฐาน โดยให้ท้องถิ่นกับชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม เช่น ได้ไปถ่ายทำสารคดีที่โรงเรียนใน จ.ราชบุรี ซึ่งเด็กได้เรียนรู้วัฒนธรรมการทอผ้า นอกจากได้ความรู้ด้านการทอผ้าแล้ว เด็กยังได้ฝึกสมาธิ และความคิดสร้างสรรค์ โดยเชื่อมโยงกับวิถีชีวิต และภูมิปัญญาจากชาวบ้าน ทำให้เด็กเกิดความมั่นใจ เด็กบางคนเคยเกเรมาก่อน เมื่อฝึกทอผ้าได้ ทำให้ค้นพบศักยภาพ และเกิดความภูมิใจในตนเอง ยุทธศาสตร์ในเรื่องนี้จึงควรใช้โรงเรียนกับชุมชนเป็นฐาน และกระทรวงศึกษาธิการควรให้การสนับสนุน ซึ่งชม มากกว่าการ ออกแบบพิมพ์เขียวให้ทุกโรงเรียนทำตาม ส่วนหลักสูตรพื้นฐานที่กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้ เป็นเจตนาดีที่อยากจะพัฒนาหลักสูตรให้มีประสิทธิภาพขึ้น ซึ่งควรจะให้มีความยืดหยุ่น หลากหลาย โดยเฉพาะในด้านเนื้อหาสาระและต้องบูรณาการ กิจกรรมเข้าด้วยกัน ทั้งในด้านการสร้างคุณธรรมจริยธรรม และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียน

นอกจากนี้เด็กและเยาวชนควรมีส่วนในการเสริมสร้างวัฒนธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์ เพราะที่จริงในปัจจุบัน เด็กก็สร้างวัฒนธรรมค่านิยมของตัวเองขึ้นมาอยู่แล้ว แต่ไม่มีใครคอยช่วยดูแลประคับประคอง จึงคิดว่าน่าจะเปิดโอกาสให้เด็กได้เข้ามามีส่วนร่วม และเติมเต็มให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น เด็กนักเรียนที่

กระทรวงศึกษาธิการ หรือ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา
แห่งชาติ เชิญให้ไปร่วมออกความเห็นในเวทีต่างๆ ได้บอกว่า
ความคิดเห็นที่เสนอไปหลายครั้งแล้วไม่ได้นำไปทำอะไร ผู้ปฏิบัติ
ได้นำไปปฏิบัติหรือไม่ เด็กต้องการความจริงใจซึ่งเป็นแรงคิดของ
เด็กที่ดีมาก และกรณีของเด็กที่ล้อเรื่องควายเช่นเดออร์นั้น
ได้สะท้อนให้เห็นภาพอย่างชัดเจนว่า นโยบายจะมีผลในทางปฏิบัติ
ได้จริงเพียงใด เพราะในขณะที่ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ
พ.ศ. 2542 กำหนดไว้เป็นนโยบาย แต่ครูบางส่วนยังไม่รู้ว่าคืออะไร
แล้วจะทำตามได้อย่างไร

ในเรื่องของการบริหารจัดการนั้น แม้รัฐบาลจะตั้งกระทรวง
วัฒนธรรม แต่กระทรวงวัฒนธรรมก็ไม่ใช่เจ้าของวัฒนธรรม
ตามที่หลายท่านได้พูดแล้วว่าวัฒนธรรมมาจากองค์ประกอบต่างๆ
อย่างหลากหลาย ประชาชน และสังคมทุกส่วน จะต้องมีส่วน
เป็นเจ้าของวัฒนธรรมร่วมกัน การสร้างค่านิยมในวัฒนธรรมของ
สังคมไทยก็ควรเป็นการร่วมกันสร้าง หรือเลือกรับเรื่องที่จะเป็น
ค่านิยมแกนด้วยกัน และร่วมกันเป็นเจ้าของความหลากหลายของ
วัฒนธรรมในท้องถิ่นร่วมกัน ซึ่งกระทรวงวัฒนธรรมต้องเปลี่ยน
วิธีคิดและวิธีการดำเนินงานจากเดิม

ขอเสนอว่าในการจัดตั้งกระทรวงวัฒนธรรม ควรคิด
โครงสร้างภายในใหม่ โดยนำภารกิจที่ต้องทำเป็นตัวตั้ง พิจารณา
ความเหมาะสมว่าควรเป็นอย่างไร และหาวิธีการบริหารจัดการ

ให้เป็นไปตามที่ท่านผู้รู้ในเรื่องวัฒนธรรมได้เสนอแนวทางที่จะเป็นทางเดินไปสู่ความงอกงามทางวัฒนธรรมในสังคมไทยได้ต่อไป นอกจากนี้เรื่องที่ทำเป็นอย่างยิ่งก็คือต้องมีกลไกที่จะเชื่อมโยงและบูรณาการเรื่องการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นเกลียวที่ต้องพันไปด้วยกันให้เกิดขึ้นให้ได้ แม้เมื่อพิจารณาในเชิงโครงสร้างที่รัฐบาลมีนโยบายแยกงานดังกล่าวออกเป็น 3 หน่วยงาน แต่การดำเนินภารกิจดังกล่าวต้องดำเนินไปด้วยกันและสอดคล้องกันด้วย คือเป็นเกลียวที่หมุนพันกัน ไม่ใช่แยกกันทำ เพราะศาสนาเป็นฐานและเป็นแก่นของสังคม ที่จะสร้างวัฒนธรรม ซึ่งการศึกษาเป็นกระบวนการสืบทอดและกระบวนการเรียนรู้ เพื่อให้เกิดความงอกงามทางวัฒนธรรม ในขณะที่เดียวกันวัฒนธรรมก็เป็นกระบวนการเรียนรู้ด้วย

หัวใจที่สำคัญที่สุดก็คือ ความจริงใจและจริงจังของผู้นำที่จะต้องเล็งเห็นว่าภารกิจที่จะส่งเสริมงานด้านวัฒนธรรม ทั้งในด้าน การสืบสาน ถ่ายทอด หรือคัดสรรนั้นล้วนเป็นภารกิจหลักที่สำคัญ ซึ่งต้องมีการบริหารจัดการในรูปแบบใหม่ และต้องคืนอำนาจให้กับประชาชน ในการมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของวัฒนธรรม รวมทั้งต้องมีกลไกที่จะเชื่อมโยงประสานระหว่างกระทรวงวัฒนธรรมกับกระทรวงศึกษาธิการ และกระทรวงอื่นๆ ด้วย

ยุทธศาสตร์สุดท้าย คือ การเปิดเวที และหาโอกาสให้ภาคประชาชนและภาคสังคมเข้ามามีส่วนร่วมมือกัน เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และมีความเข้าใจซึ่งกันและกันอย่างถ่องแท้เพิ่มขึ้นในทุกภูมิภาค เพื่อสร้างประชาคมที่จะเป็นแกนในการส่งเสริมวัฒนธรรมที่หลากหลายในชุมชน โดยที่กระทรวงวัฒนธรรมอาจเป็นหลักในการประสานงานและร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นเครือข่ายในการดำเนินงานร่วมกันต่อไป

6. สรุปการสัมมนาหระดมความคิด

เรื่อง ทิศทางวัฒนธรรมกับการศึกษาในกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลง

วัฒนธรรมไม่ใช่เรื่องในอดีตที่ตายแล้ว การส่งเสริมการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมจึงไม่ควรยึดติดอยู่กับเรื่องการอนุรักษ์หรือหลงใหลอยู่เฉพาะวัฒนธรรมไทยจนกลายเป็นหลงชาติพันธุ์ชาตินิยมจนเกินเหตุ จนลืมนวัฒนธรรมที่เป็นกระแสโลก ซึ่งคนซึ่มซับอยู่ตลอดเวลา

วัฒนธรรมเป็นเรื่องที่ลึกซึ้งของภาพที่ทับซ้อนกันหลายภาพ ทั้งวัฒนธรรมกระแสหลัก ซึ่งได้แก่กระแสโลก และวัฒนธรรมแกนกลางซึ่งเป็นวัฒนธรรมระดับชาติ รวมทั้งวัฒนธรรมย่อยๆ เช่น วัฒนธรรมระดับภูมิภาค วัฒนธรรมระดับท้องถิ่นและชุมชน

ประเด็นสำคัญของการดำเนินการด้านวัฒนธรรม คือ การคำนึงถึง
ความหลากหลาย

ประเทศไทยได้ชื่อว่าเป็นประเทศที่สามารถผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมได้ดีที่สุดแห่งหนึ่งในโลก คนไทยสามารถอยู่ร่วมกับคนต่างเชื้อชาติ ต่างศาสนา และต่างความเชื่อได้อย่างสันติ ซึ่งแสดงว่ามีวิถีคิด วิถีปฏิบัติที่ถูกต้องเหมาะสมมาตั้งแต่อดีต ที่ควรศึกษาและสืบทอดต่อไป

การศึกษาคือการสืบทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง แต่วัฒนธรรมไม่ได้หยุดนิ่ง มีการเกิด ดับ และเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา การศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมจึงต้องมีการเรียนรู้ และปรับเปลี่ยนตลอดเวลาด้วย

ที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นก็คือหากการศึกษาไม่มีวัฒนธรรมเป็นเนื้อหาสาระ เป็นตัวชี้นำ และวัดผลจะทำให้การศึกษาไม่สัมพันธ์กับวิถีชีวิต ไม่มีฐานรากที่สามารถสัมผัสได้จึงจำเป็นต้องมีการบูรณาการการศึกษากับวัฒนธรรม เพื่อพัฒนาวิถีชีวิตของคน และสังคมให้เจริญรุ่งเรืองมีคุณภาพยิ่งขึ้น

การบูรณาการวัฒนธรรมกับการจัดกระบวนการเรียนรู้

1. สังคมในปัจจุบันส่วนหนึ่งมีปัญหาและอ่อนแอมาก เช่น ปัญหายาเสพติดและเพศสัมพันธ์ของเด็กวัยรุ่นในปัจจุบัน ที่เกิดจากค่านิยมที่ผิดเพี้ยน ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าวิตก สิ่งที่จะช่วยเยียวยาได้

คือวัฒนธรรม แต่ถ้าเอาวัฒนธรรมไปปรับใช้การท่องเที่ยวเพื่อมุ่งเป็น
ธุรกิจการค้าแล้ว สภาพสังคมข้างล่างจะวิกฤตยิ่งขึ้น

เมื่อเกิดปัญหากับเยาวชน ทุกฝ่ายจะโทษว่าเป็นเพราะ
การศึกษา แต่ระบบการศึกษาอย่างเดียวไม่อาจช่วยได้ เพราะที่
จริงแล้วส่วนใหญ่เด็กจะซึมซับค่านิยมจากครอบครัว ชุมชน
และสังคม ตลอดเวลา การบูรณาการวัฒนธรรมกับการศึกษา
จึงต้องมีการเชื่อมโยงระหว่างสถานศึกษา ครอบครัว และ
สังคมด้วย เพื่อช่วยกันสร้างภูมิคุ้มกันที่เข้มแข็งให้กับเด็ก
และทุกคนในสังคม

2. กระแสการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน ทำให้เกิดการขัดแย้ง
ระหว่างวัฒนธรรมซึ่งเป็นค่านิยมที่สถานศึกษามุ่งปลูกฝังที่เน้นใน
เรื่องคุณค่า กับกระแสค่านิยมในสังคมที่เป็นเรื่องมูลค่า ทำให้คน
ในสังคมเปลี่ยนจากจิตนิยม ไปมุ่งวัตถุนิยม ยิ่งขึ้น คนในสังคม
และเด็กในปัจจุบันมีค่านิยมที่จะให้คุณค่ากับสิ่งที่มีมูลค่า หรือเอาสิ่ง
ที่มีมูลค่ามาเป็นเรื่องของคุณค่า เช่น ในเรื่องของการมีโทรศัพท์
มือถือ การใช้เสื้อผ้าสิ่งของที่มียี่ห้อของต่างประเทศที่มีชื่อเสียงและ
มีราคาแพง การนิยมชื่นชมคนรวยมากกว่าคนดี เป็นต้น

การศึกษาต้องพยายามหาวิธีการให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการ
การเรียนรู้ที่จะวิเคราะห์และสร้างความสมดุลในการให้ค่านิยม
ระหว่างเรื่องที่เป็นคุณค่า กับมูลค่า อย่างถูกต้อง สามารถผสม
ผสานระหว่างกระแสวัฒนธรรมไทยกับกระแสวัฒนธรรมโลกที่ไม่

สามารถปฏิเสธได้ ให้เหมาะสมตามความเปลี่ยนแปลงของสังคม และยุคสมัยด้วย โดยอาจนำวัฒนธรรมของเด็ก หรือความเป็นจริง ในชีวิตของเด็กมาเป็นประเด็นเพื่อศึกษาและบูรณาการเข้าไปใน เนื้อหาสาระและกระบวนการเรียนการสอน

3. สาเหตุที่ทำให้การเรียนการสอนในโรงเรียนล้มเหลว โดยเฉพาะในมิติทางวัฒนธรรมนั้น ก็เพราะกระแสโลกาภิวัตน์ และความก้าวหน้าทางด้านสื่อและเทคโนโลยีต่างๆ ทำให้เด็ก ได้รับรู่รอบด้าน ทั้งสิ่งที่เป็นด้านบวกและด้านลบ ในขณะที่ การเรียนรู้อุ้ในสถานศึกษามีขอบเขตจำกัดไม่ครอบคลุม และไม่ทันกับกระแสการรับรู้ของผู้เรียน โดยเฉพาะเด็กวัยรุ่น ปัจจุบันซึ่งมีวัฒนธรรมของตนเอง ที่เกิดจากการรับรู้และวิธีคิด ซึ่งทำให้เกิดพฤติกรรมต่างๆ ขึ้นได้อย่างรวดเร็ว และไปไกลมาก จนสถานศึกษาไม่มีช่องทางที่จะตามได้ทัน ไม่สามารถสร้าง ภูมิคุ้มกันต้านทานให้ทันเวลา

4. การบูรณาการการศึกษากับวัฒนธรรม จะต้องมีการ ทบทวนค่านิยมและปรัชญาการศึกษาให้ชัดเจนก่อนว่าคืออะไร การศึกษาไม่ใช่การท่องจำความรู้แล้วสอบให้ได้คะแนนดี เลื่อนชั้น ไปเรื่อยๆ จนได้ปริญญาก็ดีใจว่าเรียนจบแล้ว การศึกษาไม่ใช่การ ให้องค์ความรู้สำเร็จรูป ผู้ที่สำเร็จการศึกษาไม่ใช่ผู้ที่มีความรู้ทั้งหมด จบสิ้นแล้ว แต่เป็นการที่มีความรู้และทักษะพื้นฐานที่จำเป็นเท่านั้น

5. การศึกษาต้องเป็นกระบวนการเรียนที่ทำให้เกิดการ
พัฒนาวิธีการคิด คือ รู้จักคิดอย่างมี เหตุ-ผล รู้จักตั้งคำถาม
ประมวลข้อเท็จจริง พิจารณา วิเคราะห์ สรุปหาคำตอบ
และแนวทางการจัดการที่เหมาะสม เพื่อเป็นแนวทางหรือ
เป็นเครื่องมือ ในการทำงานและดำรงชีวิตต่อไปของผู้เรียนที่
สามารถปรับเปลี่ยน ประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลาตามความเหมาะสม
และประสบการณ์ต่างๆ ที่เข้ามาในชีวิต และสามารถแสวงหา
ความรู้ด้วยตัวเองต่อไปได้

6. ระบบการศึกษาของไทยแต่เดิมมุ่งเน้นเรื่องความเป็น
อันหนึ่งอันเดียวกันของคนทั้งชาติ เพื่อความเป็นปึกแผ่นมั่นคง
ภายในประเทศ ต้องพยายามทำให้คนไม่มีความแตกต่างกัน
จึงเกิดวัฒนธรรมระดับชาติ เช่น การมีภาษากลาง มีความรู้ที่เป็น
แบบแผนจากส่วนกลาง และการบริหารจัดการแบบรวมศูนย์
เป็นต้น

วัฒนธรรมระดับชาติเหล่านี้ ทำให้วัฒนธรรมท้องถิ่น
บางเรื่อง บางพื้นที่สูญหายไปมาก เช่น ภาษาท้องถิ่น กฎระเบียบ
จารีตประเพณีของท้องถิ่น วิถีชีวิตและภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น
การอาชีพ อาหารการกิน การรักษาสุขภาพ การละเล่น การช่าง
และศิลปะพื้นบ้านของท้องถิ่น การที่คนไม่รู้จักรากเหง้าและ
วัฒนธรรมของท้องถิ่นชุมชน ทำให้ไม่เกิดความภูมิใจและผูกพัน

กับท้องถิ่น เมื่อเรียนจบก็มุ่งเข้ามาหางานทำในเมืองใหญ่ โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ แม้จะผิดหวังหางานทำไม่ได้แต่คนจำนวนไม่น้อยไม่คิดที่จะกลับไปมีวิถีชีวิตและช่วยพัฒนาบ้านเกิดของตน

7. การจัดการศึกษาต้องไม่ยึดติดอยู่กับตำรา และคู่มือเพียงเล่มเดียว หรือมีวิถีคิด วิธิดำเนินการแบบเดียวเหมือนกันหมดทุกโรงเรียน เพราะแต่ละโรงเรียนมีบริบท สภาพแวดล้อม วัฒนธรรมขององค์กร และชุมชนต่างกัน การใช้วิถีคิด วิธิดำเนินการแบบเดียวกันหมดเป็นปัจจัยหนึ่งทำให้การจัดการศึกษาล้มเหลว เงื่อนไขสำคัญของการจัดการศึกษา คือต้องมีความยืดหยุ่นและความหลากหลาย ในเรื่องหลักสูตร ตำรา วิถีคิด วิถีปฏิบัติ ที่ปรับให้เหมาะสมกับพื้นที่ ท้องถิ่น ชุมชน และกาละเทศะ โดยต้องบูรณาการเนื้อหาหลักสูตรท้องถิ่น กับวัฒนธรรมย่อยของชุมชน/ท้องถิ่นโดยอาจเปิดเวทีให้มีการต่อรองว่า สัดส่วนของหลักสูตรท้องถิ่นต่อหลักสูตรกลางควรเป็นเท่าไร และให้สิทธิชุมชนเป็นผู้กำหนด เพื่อเสริมพลังให้ชุมชนใช้สิทธิตามที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ได้กำหนดภาพอุดมคติไว้แล้ว

8. การทลายกำแพงหรือเปิดรั้วโรงเรียนไปสู่ชุมชน มิใช่เป็นเพียงการนำผู้เรียนออกไปทัศนศึกษา ไปร่วมกิจกรรมนอกโรงเรียนเท่านั้น ครูและนักเรียน ต้องมอง คิด พิจารณา ให้ไกลกว่าสิ่งที่อยู่ในห้องเรียน ตำราเรียน และหลักสูตรโดยเฉพาะ ต้องเชื่อมโยงเรื่องที่เรียนกับสภาพแวดล้อมและบริบทของสังคม

และชุมชนด้วย มีคำกล่าวที่ว่า “ถนน สะพาน และสื่อต่างๆ ทำให้คนไกลได้ใกล้กัน แต่ขณะเดียวกันก็ทำให้คนใกล้ใกล้กัน” เช่นเดียวกับการศึกษาในโรงเรียนที่ทำให้ผู้เรียนรู้อะไรต่างๆ ทั่วโลกมากมาย แต่สิ่งที่อยู่ใกล้ตัวในท้องถิ่นชุมชนของตนกลับไม่รู้จักลึกซึ้ง ปัจจุบันครูส่วนใหญ่ไม่ค่อยมีความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่น จึงควรเอาครูในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนการสอนด้วย

9. วัฒนธรรมการเรียนรู้ของต่างองค์กร อาจมีวิธีการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน แต่เงื่อนไขอย่างหนึ่งซึ่งเป็นวัฒนธรรมของครูที่ควรเหมือนกันก็คือ การเป็น**คุณครูที่รักศิษย์และศิษย์รัก** ความรักเป็นพื้นฐานของความสุข และจะทำให้เด็กเกิดการเรียนรู้อย่างมีความสุขด้วย ครูควรจะมีสัมมาทิฐิ ชันติธรรม เข้าใจเด็ก และวัฒนธรรมของเด็ก ครูต้องตระหนักว่าไม่ใช่ผู้รู้ทุกเรื่องแต่ต้องเรียนรู้ไปพร้อมกับเด็ก **ต้องมีวัฒนธรรมการเรียนรู้ร่วมกัน** โรงเรียนจึงต้องส่งเสริมการจัดกิจกรรมที่สร้างและพัฒนาควบคู่ไปกับการสร้างและพัฒนาเด็กด้วย

วัฒนธรรมการเรียนรู้อีกประการหนึ่งคือการสร้างบรรยากาศในสถานศึกษาให้เอื้อต่อการเรียนรู้ และกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความอยากเรียนรู้ โดยบุคลากรทุกคนต้องมีส่วนร่วม การเรียนรู้วัฒนธรรมจะสำเร็จได้ต้องสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง

10. การเรียนรู้วัฒนธรรมจะเกิดขึ้นได้จากการซึมซับ การเข้าใจอย่างลึกซึ้ง และความซาบซึ้ง โดยมีรายละเอียดดังนี้

10.1 การเรียนรู้วัฒนธรรมที่ได้ผลจะต้องเกิดจากการซึมซับจนหยั่งรากลึกถึงจิตใจของผู้เรียน การซึมซับจะเกิดขึ้นได้จากการได้รู้ได้เห็น ได้ยินบ่อยๆ เป็นกิจวัตรจนเป็นธรรมชาติ เช่น ภาษาพูด ซึ่งไม่ต้องสอนเพราะเด็กจะซึมซับตั้งแต่ยังเล็ก และค่อยๆ มีพัฒนาการเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ การเรียนรู้วัฒนธรรมที่นานๆ ทำครั้งหนึ่ง จึงไม่ได้ผล แท้ที่จริงแล้วการสอนวัฒนธรรมสามารถแทรกอยู่ได้ในทุกวิชา และควรให้เรียนรู้ตั้งแต่เด็กอย่างต่อเนื่องไปจนทุกระดับการศึกษา

10.2 การทำให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจถึงความหมาย และเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมจากวิธีการเขียน การบอก การสอน หรืออภิปรายเพียงอย่างเดียว ไม่อาจทำให้ผู้เรียนเข้าถึงวัฒนธรรมได้ การเรียนการสอนควรจะต้องให้ผู้เรียนได้คิด วิเคราะห์ ซึ่งจะช่วยให้เกิดสติปัญญา และการได้ฝึกปฏิบัติ ทำจริงในกิจกรรมนั้นๆ ด้วยตนเอง จะทำให้เกิดทักษะ การที่สามารถทำได้ ทำเป็นจะทำให้ผู้เรียนค้นพบศักยภาพของตนเอง ในเรื่องนั้น ซึ่งจะทำให้เรียนรู้ด้วยความสุข เกิดความภูมิใจในตัวเองและในสิ่งที่ทำ จะทำให้รู้จักเข้าใจและรักวัฒนธรรมไทย ซึ่งมีสิ่งที่มีคุณค่าดั่งามอยู่มากมาย และใส่ใจในวัฒนธรรมอย่างสืบเนื่อง สามารถสืบทอดต่อไปได้ด้วยตนเอง ควรควรเป็น

เพียงผู้เชื่อมโยง (culture broker) เป็นผู้ให้คำแนะนำตามคำกล่าวของพระพุทธเจ้าที่ว่า “อกุขาตาโร ตะถาคตา ตถาคตเป็นเพียงผู้แนะนำเท่านั้น”

10.3 การเรียนรู้วัฒนธรรมต้องทำให้ผู้เรียนซาบซึ้งถึงคุณค่าของวัฒนธรรมซึ่งจะเกิดขึ้นได้จากการที่ซึมซับวัฒนธรรมจนกลายเป็นวิถีชีวิต หรือเกิดจากการเข้าใจอย่างลึกซึ้ง จากการได้ปฏิบัติจนทำได้ ทำเป็น รู้จัก เห็นความหมาย และคุณค่าของวัฒนธรรม การบูรณาการวัฒนธรรมกับการศึกษา ไม่ใช่เพียงการพาผู้เรียนไปร่วมพิธีกรรมทางศาสนาที่วัด หรือพิธีการตามประเพณีนานๆ ครั้ง เพียงเพื่อให้ผู้เรียนได้เห็นหรือจดจำรูปแบบ ขั้นตอนของพิธีกรรมเท่านั้น แต่ควรเป็นการศึกษาคุณค่าของพิธีกรรมนั้น โดยเชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์ว่ามีความหมายและมีคุณค่าต่อชีวิต เช่น เป็นพิธีกรรมเพื่อสร้างความมั่นใจให้แก่บุคคล หรือสร้างความสามัคคี สร้างความมั่นคงทางสังคม เป็นต้น

ยุทธศาสตร์ที่สำคัญในการขับเคลื่อนการบูรณาการวัฒนธรรมกับการศึกษา

1. ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะประชาชนซึ่งเป็นเจ้าของวัฒนธรรม รวมทั้งการรับฟังความคิดเห็นของเด็ก/เยาวชน สนับสนุนให้มีบทบาทในการเสริมสร้างวัฒนธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์

2. ยุทธศาสตร์การปรับเปลี่ยนวิธีคิดของนักการศึกษา และผู้เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา ให้เล็งยึดติดกับกรอบเดิม เช่น การยึดถือหลักสูตรกลาง การมีคู่มือการสอนเพียงแบบเดียว ความวิตกกังวลว่าความหลากหลายแตกต่างจะทำให้ไม่มีเอกภาพ และไม่เป็นไปตามระเบียบกฎเกณฑ์ของส่วนกลาง การไม่เห็นความสำคัญของครูในท้องถิ่นที่ไม่ใช่ผู้ทรงคุณวุฒิมีวุฒิการศึกษาสูง การไม่เห็นความสำคัญของการสร้างความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างสถานศึกษากับชุมชน การมีค่านิยมระดับแนวตั้งมากกว่าแนวนอน โดยการสร้างระบบบริหารแบบสั่งการจากบนลงล่าง จนเป็นเหตุให้การมีส่วนร่วมอย่างเต็มใจของท้องถิ่นขาดหายไป เป็นต้น

3. ยุทธศาสตร์การสร้างเวทีหรือกลไกที่ทำให้เกิดความร่วมมือ เพราะกิจกรรมที่เป็นการร่วมมือกันจะสร้างให้เกิดความเข้าใจกันมากขึ้น โดยอาจดึงภาวะผู้นำในท้องถิ่นมาช่วยประสานระหว่างสถานศึกษากับท้องถิ่น ซึ่งจะก่อให้เกิดความร่วมมือ ความเข้าใจและการเรียนรู้วัฒนธรรมของท้องถิ่นดีขึ้น ตัวอย่างเช่น การสร้างพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เป็นการนำมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นมาศึกษา และสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตแบบที่มีความหมาย และคุณค่า ซึ่งจะเป็นการกระตุ้นให้เกิดสำนึกร่วมของคนในท้องถิ่น

4. ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการที่มุ่งกระจายอำนาจอย่างแท้จริง โดยเฉพาะเรื่องสิทธิและอำนาจในการจัดการของคณะกรรมการสถานศึกษา ซึ่งควรมีอำนาจหน้าที่ในเรื่องนโยบาย

บุคลากร การพัฒนาหลักสูตร และการตรวจสอบกระบวนการบริหารงบประมาณของสถานศึกษา ซึ่งจะทำให้ชุมชนและโรงเรียนเกิดความรู้สึกที่ว่าต่างเป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน ปัญหาของชุมชนคือ ปัญหาที่โรงเรียนต้องใส่ใจ ในขณะที่เดียวกันปัญหาของโรงเรียนก็ควรเป็นปัญหาของชุมชนที่ต้องช่วยกันหาทางปรับปรุงด้วย

5. ยุทธศาสตร์การเสริมสร้างความคิดหรือวิถีคิดเชิงซ้อน ซึ่งจะทำให้เกิดวิถีปฏิบัติ วิธีการจัดการที่หลากหลายรูปแบบ และเห็นภาพขององค์รวม ไม่ติดอยู่กับความคิดเชิงเดี่ยว ซึ่งกระบวนการพัฒนาประเทศที่ผ่านมาและระบบราชการทำให้คนคุ้นเคยกับการฝึกคิดแบบเดี่ยวเหมือนกันหมด

6. ยุทธศาสตร์การส่งเสริมการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม ทั้งวัฒนธรรมระดับท้องถิ่นที่มีความแตกต่าง และวัฒนธรรมของคนต่างชาติพันธุ์ ในลักษณะที่เคารพและคำนึงถึงศักดิ์ศรีของความเป็นคนที่เท่าเทียมกัน ตัวอย่างเช่น การศึกษาประวัติศาสตร์ควรเรียนรู้ทั้งประวัติศาสตร์ของประเทศ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งเป็นเรื่องของการพัฒนาชุมชนย่อยในสังคมใหญ่ เพื่อให้รู้จักรากเหง้ารักภูมิใจในท้องถิ่น ชุมชน ลดความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวลง รวมทั้งเรียนรู้ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์กับต่างประเทศโดยเฉพาะประเทศเพื่อนบ้านตามความเป็นจริง เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจถึงบริบททางสังคม เหตุ และผลที่เกิดขึ้น เพื่อเป็นบทเรียนสำหรับ

ปัจจุบันและอนาคต ไม่ใช่เพื่อทำให้เกิดความดูแคลนหรือบาดหมางกัน

7. ยุทธศาสตร์การสร้างวาทะกรรมทางสังคมที่จะทำให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องและชัดเจนในเรื่องวัฒนธรรม โดยเฉพาะคำนิยามและความหมายต่างๆ พร้อมทั้งเป็นการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์และสร้างกระแสการส่งเสริมวัฒนธรรมอย่างสมควรเป็น

8. ยุทธศาสตร์การค้นหาลู่ทางที่ดีในตัวคนให้พบ ชื่นชม ส่งเสริม ให้เกิดความมั่นใจ ที่จะทำสิ่งที่ดีๆ นั้นต่อไป และพัฒนา ยิ่งขึ้น ให้เกิดความเจริญงอกงามในชีวิต เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่นด้วย

การจัดตั้งกระทรวงวัฒนธรรมและยุทธศาสตร์การบริหารจัดการเพื่อบูรณาการวัฒนธรรมกับการเรียนรู้

ข้อดีของการตั้งกระทรวงวัฒนธรรม

1. ในช่วงเวลาที่ผ่านมาที่งานวัฒนธรรมอยู่รวมกับกระทรวงศึกษาธิการนั้นก็ยังไม่สามารถทำหน้าที่เชื่อมโยงศิลปวัฒนธรรมให้เป็นพลังในการพัฒนาวิถีชีวิต พัฒนาสังคมได้ดีเท่าที่ควรนัก และเยาวชนไทยได้รับกระแสวัฒนธรรมต่างชาติที่หลั่งไหลเข้ามาอย่างไม่หยุดยั้ง โดยไม่มีภูมิคุ้มกันที่เข้มแข็ง มีพฤติกรรมที่น่าวิตก

เช่น ความก้าวร้าว การขาดความกตัญญู ไม่บากบั่นอดทน ปัญหา เรื่องเพศและยาเสพติด เป็นต้น

2. ประเทศในอาเซียนหลายประเทศต่างมีกระทรวง วัฒนธรรม ในขณะที่งานวัฒนธรรมของไทยมีฐานะเป็นเพียงกรม หนึ่งในกระทรวง ทำให้ประเทศไทยล้าหลังทางวัฒนธรรม งานส่งเสริมทางวัฒนธรรมที่ทำในช่วงที่ผ่านมาไม่เน้นแก่นเนื้อหาสาระ ทำให้ขาดการแสดงผลออกถึงงานวัฒนธรรมอย่างแท้จริง และไร้สุนทรีย์

ข้อดีของการตั้งกระทรวงวัฒนธรรม

1. การที่จะแยกงานวัฒนธรรมออกจากกระทรวง ศึกษาศึกษาธิการ และจัดตั้งเป็นกระทรวงวัฒนธรรมนั้น คำถามสำคัญคือ วัตถุประสงค์และปรัชญาของการจัดตั้งกระทรวงวัฒนธรรมคืออะไร

หากพิจารณาจากนโยบายการปฏิรูประบบราชการของรัฐ ซึ่งได้กำหนดว่ากระทรวงวัฒนธรรมเป็นกระทรวงตามภารกิจ คือ เป็นจุดมุ่งหมายหรือนโยบายที่เป็นจุดเน้นของรัฐบาลแต่ละสมัย ซึ่งรัฐบาลนี้มีนโยบายด้านวัฒนธรรมคือมุ่งให้อุตสาหกรรมท่องเที่ยว เชิดชูและเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมไทย ฉะนั้นถึงแม้รัฐบาลจะ ตัดสินใจไม่รวมงานท่องเที่ยวไว้กับกระทรวงวัฒนธรรม เพราะ ยอมรับฟังกระแสที่ไม่เห็นด้วยแต่ถ้าปรัชญา นโยบาย หรือฐาน

ความคิด และวิธีคิดไม่มีการเปลี่ยนแปลง การตั้งกระทรวง
วัฒนธรรมขึ้นเพื่อเป็นอุตสาหกรรมการค้าอีกประเภทหนึ่งก็น่าเป็น
ห่วงเพราะจะผิดไปจากปรัชญาของงานวัฒนธรรมที่ควรมุ่งเน้น
ในเรื่องคุณค่ามากกว่า

รัฐควรทบทวนการจัดตั้งกระทรวงวัฒนธรรมอีกครั้ง
โดยมีการจัดทำประชาพิจารณ์เพื่อรับฟังความคิดเห็นจากเสียง
ส่วนใหญ่และผู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อพัฒนานโยบายการจัดตั้งกระทรวง
วัฒนธรรม

2. การแย่งงานวัฒนธรรมออกไปจากกระทรวงศึกษาธิการ
อาจทำให้การบูรณาการมีปัญหาและไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร
หากพิจารณาจากบทเรียนในอดีตที่กระทรวงศึกษาธิการ
และทบวงมหาวิทยาลัยอยู่ต่างสังกัดกันแล้วจะเห็นได้ว่าได้เกิด
ปัญหาในการเชื่อมต่อประสานงาน และการขาดเอกภาพเชิง
นโยบาย ทำให้การพัฒนาคุณภาพการศึกษาไม่บรรลุเป้าหมาย
ที่พึงประสงค์เท่าที่ควร จนทำให้ต้องมีการปฏิรูประบบการศึกษา
เพื่อรวมกระทรวงศึกษาธิการและทบวงมหาวิทยาลัยไว้ในกระทรวง
เดียวกันในที่สุด

ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการเพื่อบูรณาการวัฒนธรรมกับการเรียนรู้

1. หากงานวัฒนธรรมยังคงอยู่ร่วมกับกระทรวงศึกษาธิการ เช่นเดิม ต้องปฏิรูประบบบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพ และมีคุณภาพดียิ่งขึ้นกว่าเดิม โดยเฉพาะเงื่อนไขที่สำคัญที่จะทำให้การทำงานมีประสิทธิภาพคือ ต้องคัดสรรคนที่มีความสามารถ มีความรอบรู้ในงานวัฒนธรรมอย่างแท้จริง และที่สำคัญคือต้องมีสัมมาทิวะ นอกจากนี้ต้องได้รับงบประมาณเท่าเทียมกับด้านการศึกษา และผู้ที่มีอำนาจหน้าที่รับผิดชอบกำกับดูแลงานด้านวัฒนธรรม โดยเฉพาะรัฐมนตรีควรเป็นผู้ที่เก่งในการสร้างคุณค่ามากกว่าสร้างมูลค่า

2. หากต้องแยกงานวัฒนธรรมตั้งเป็นกระทรวงวัฒนธรรมต่างหาก ซึ่งผู้เข้าร่วมสัมมนาส่วนใหญ่เห็นว่าไม่ควรรวมกับงานด้านการท่องเที่ยว กระทรวงวัฒนธรรมต้องรู้บทบาทหน้าที่ของตนเองว่าไม่ใช่เจ้าของวัฒนธรรมที่จะสร้างต้นแบบแล้วใช้อำนาจเผด็จการสั่งให้คนอื่นเชื่อและทำตามเพื่อขยายผลให้เหมือนกันทั่วประเทศ นอกจากจะไม่สำเร็จแล้วยังเท่ากับเป็นการทำลายวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เป็นวิถีชีวิตและภูมิปัญญาไทยมากกว่าจะเป็นการส่งเสริม กระทรวงวัฒนธรรมควรมีหน้าที่เป็นผู้ประสานและสนับสนุนให้มีการดำเนินงานวัฒนธรรมอย่างถูกต้อง รัฐและหน่วยงานของรัฐต้องไม่ทำตัวเป็นผู้บังคับบัญชาสั่งการ

3. ไม่ว่างงานวัฒนธรรมจะยังคงอยู่ในกระทรวงศึกษาธิการ หรือแยกออกไปตั้งเป็นกระทรวงวัฒนธรรม ควรมีการบริหาร จัดการและการดำเนินงานดังนี้

3.1 จัดแบ่งโครงสร้างองค์กรตามภารกิจ ปรับเปลี่ยน วิธีคิด วิธีการบริการจัดการ และวิธีการทำงานใหม่ทั้งหมด เพื่อเพิ่ม ประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการทำงาน

3.2 บุคคลที่มีความสำคัญในงานด้านวัฒนธรรมคือ ประชาชนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรม ต้องคืนอำนาจให้ประชาชน ให้ประชาชนมีส่วนร่วม การดำเนินงานจึงจะสำเร็จ เพราะงานด้าน วัฒนธรรมเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนและลึกซึ้งต้องพยายามให้คนที่ มีความรู้ในเรื่องต่างๆ จากทุกภูมิภาคมาช่วยกันร่วมคิดร่วมทำ ต้องทำให้ชาวบ้านมั่นใจและภูมิใจในท้องถิ่นของตนเอง ทำให้เกิด ความมีศักดิ์ศรีทางวัฒนธรรมและมีหวังที่จะเรียนรู้และสืบทอด วัฒนธรรมได้เอง

3.3 เน้นการวิจัยและพัฒนา เพราะวัฒนธรรมไม่เคย หยุดนิ่ง จึงจำเป็นต้องทำการวิจัยเพื่อให้ทราบโลกทัศน์ของคน ทุกวัยในสังคมไทย และกระแสสังคมโลกที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ทั้งนี้เพื่อเป็นฐานข้อมูลและเป็นองค์ความรู้ในการพัฒนาการดำเนินงาน ด้านวัฒนธรรมและเพื่อเชื่อมโยงการประสานงานกับงานด้าน การศึกษาและด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

3.4 งานวัฒนธรรมไม่ควรยึดติดอยู่เฉพาะเรื่องการอนุรักษ์วัฒนธรรมเท่านั้น หากแต่ต้องตระหนักถึงกระแสวัฒนธรรมโลก ตลอดจนถึงวัฒนธรรมย่อยต่างๆ ในสังคม ทั้งวัฒนธรรมระดับท้องถิ่นและชุมชน หลักการที่สำคัญคือต้องคำนึงถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรมและใช้กระแสวัฒนธรรมเป็นพลังในการพัฒนาสังคม

ภาคผนวก

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้จัดให้มีการประชุมกลุ่มย่อยเพื่อระดมความคิดเรื่องทิศทางวัฒนธรรมกับการศึกษาในกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลง เมื่อวันที่ 6 มีนาคม 2545 ณ ห้องพาลเลข 1 ชั้น 14 ณ โรงแรมปรีนซ์ พาลเลข กรุงเทพมหานคร โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิจากหน่วยราชการ สถาบันการศึกษา องค์กรอิสระ และหน่วยงานเอกชน เข้าร่วมการประชุม 17 ท่าน ซึ่งที่ประชุมได้ให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ สรุปสาระสำคัญได้ดังต่อไปนี้

1. ความนำ

สังคมไทยในปัจจุบันตกอยู่ในกระแสบริโภคนิยม พาณิชยกรรม และความพยายามที่จะก้าวให้ทันกับวัฒนธรรมสมัยใหม่ของต่างประเทศที่มาพร้อมกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี จนทำให้ขาดความภาคภูมิใจในความเป็นไทย ขาดความผูกพันกับท้องถิ่น สภาพวิถีชีวิตของไทยเปลี่ยนแปลงไป เกิดปัญหาความเสื่อมทางศีลธรรม และคุณธรรม ซึ่งมีผลกระทบถึงเยาวชนในปัจจุบันที่หลงติดในวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุนิยมมาก คิดถึงแต่ความสุขเฉพาะหน้าวันนี้ ไม่ใส่ใจกับสิ่งที่ผ่านไปเมื่อวานนี้หรือพรุ่งนี้ว่าชีวิตในอนาคตจะเป็นอย่างไร ทำให้เกิดปัญหาต่างๆ ในสังคม ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าวิตก เพราะสังคมในอนาคตจะเป็นสังคมของคนที่มีอายุน้อยลงเรื่อย ๆ

ปัญหาของเด็กและเยาวชนยังมีมากเท่าใด ก็ยังเป็นตัวที่เน้นให้เห็นความล้มเหลวของระบบการศึกษาที่ไม่สามารถค้นหาและพัฒนาศักยภาพที่มีในตัวเด็กได้ และเป็นตัวบ่งชี้ว่าระบบการศึกษายังขาดมิติทางวัฒนธรรมอยู่มาก กระบวนการศึกษาไม่ได้เชื่อมโยงและมีความหมายกับวิถีชีวิตของเด็ก ไม่ได้เตรียมความพร้อมให้เด็กมีวิถีชีวิตที่มีทั้งชีวิตสังคม ชีวิตการทำงาน และชีวิตส่วนตัวเพื่อให้สามารถอยู่ในโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วตลอดเวลาได้ด้วยดี และน่าเป็นห่วงว่าเยาวชนของเราจะเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมไทย ภูมิปัญญาท้องถิ่น และช่วยรักษาธำรงความเป็นไทยสืบไปได้นานเพียงใด

2. การบูรณาการการศึกษากับวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นผลผลิตที่เกิดมาจากระบบความคิดของมนุษย์ที่สะท้อนออกมาใน 3 รูปแบบ คือ

1. ความเชื่อ ลัทธิศาสนา ระบบคุณค่า อุดมการณ์ ปทัสถานทางสังคม
2. สิ่งประดิษฐ์ที่เป็นผลผลิตจากความคิดของมนุษย์ทั้งด้านศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ เช่น บ้าน อาคาร สถานที่ อุปกรณ์ เครื่องมือ เครื่องใช้ศิลปะ ดนตรี ฯลฯ
3. พฤติกรรม ทั้งพฤติกรรมส่วนตัวที่เป็นนิสัยหรือบุคลิกภาพ และพฤติกรรมส่วนรวม เมื่อต้องมีความสัมพันธ์กับผู้อื่น

ในสังคม ซึ่งจะมีกรอบ กฎเกณฑ์ เป็นกติกาทางสังคม เช่น มารยาท ประเพณี จารีต กฎ ระเบียบ กฎหมาย เป็นต้น

วัฒนธรรมเป็นผลรวมจากระบบความสัมพันธ์ระหว่าง มนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสภาพแวดล้อมทั้งที่เป็นธรรมชาติ และที่มนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งจะทำให้มนุษย์เกิดการเรียนรู้ กลายเป็น วิถีชีวิต (total way of life) ซึ่งจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงปรับตัว ตลอดเวลาไม่หยุดนิ่ง เพื่อไม่ให้เกิดการใช้ชีวิตกับสิ่งแวดล้อมเกิด ปัญหาและอยู่ในสังคมได้ด้วยดี

วัฒนธรรม จึงเป็นวิถีชีวิตของคนในสังคมที่มีธรรมชาติ เหมือนกับสิ่งอื่นๆ ในโลก คือ มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ปัจจัยที่ทำให้วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลง เป็นปัจจัยเดียวกับที่ทำให้เกิดการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม นั่นคือ

1. การถ่ายทอดโดยกระบวนการการศึกษา ในรูปของสถาบัน องค์การ (institutionalization) ที่สำคัญ ได้แก่ บ้าน วัด โรงเรียน
2. การถ่ายทอดโดยกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (socialization)
3. ระบบความคิดและบุคลิกภาพส่วนตัวของแต่ละคน (personalization) ที่จะเลือกรับหรือไม่รับอะไรด้วยการ ตัดสินใจของตนเอง

การเรียนรู้เป็นวิถีชีวิต เป็นธรรมชาติของมนุษย์ มนุษย์เรียนรู้และซึมซับวัฒนธรรมได้ตลอดเวลา โดยผ่านช่องทางต่างๆ ได้หลายระดับชั้น ไม่ว่าจะเป็นครอบครัวเพื่อนฝูง ชุมชน องค์กร และสื่อต่างๆ ในสังคม แต่ปัจจุบันสังคมส่วนใหญ่ฝากความหวังและภาระการถ่ายทอดกระบวนการเรียนรู้และการเรียนรู้วัฒนธรรมไว้กับการศึกษาในระบบโรงเรียนเท่านั้น

การศึกษากับวัฒนธรรมเป็นเรื่องที่มีความเกี่ยวโยงสัมพันธ์กันจนอาจจะกล่าวได้ว่า เป็นเรื่องเดียวกัน เพราะกระบวนการของการศึกษาและวัฒนธรรม ก็คือ การถ่ายทอด และการเรียนรู้เช่นเดียวกัน นอกจากนี้ การศึกษาก็คือการถ่ายทอดและการเรียนรู้วัฒนธรรมนั่นเอง เช่น การใช้ภาษาไทย นิสัยและวิถีชีวิตแบบไทย คติความเชื่อที่มีพุทธศาสนาเป็นหลักยึด ล้วนถ่ายทอดโดยระบบการศึกษา ทั้งในระบบและนอกระบบโรงเรียน

3. วัฒนธรรมการเรียนรู้และการเรียนรู้วัฒนธรรม

การส่งเสริมวัฒนธรรมการเรียนรู้ควรมีปรัชญา แนวคิด แนวทางการเรียนรู้อย่างไร และการเรียนรู้วัฒนธรรมมีประเด็นสำคัญที่ควรคำนึงถึงอย่างไรบ้างนั้น ที่ประชุมได้ให้ข้อคิดเห็นมีสาระสำคัญ คือ

1. วัฒนธรรมที่ไม่มีวิถีชีวิตจะอยู่ไม่ได้และไม่ใช่ของจริง ตัวอย่าง นโยบายการอนุรักษ์สถานที่ที่มีความสำคัญทาง

ประวัติศาสตร์ เช่น การอพยพชาวบ้านออกจากเกาะรัตนโกสินทร์ ควรมีการทบทวนว่าจะทำให้พื้นที่บริเวณนั้นกลายเป็นพื้นที่ร้าง และตายในแง่ชีวิตสังคม จะเป็นการรักษาไว้เพื่อขายเป็นสินค้าทางการท่องเที่ยวเท่านั้นหรือไม่ หรือตัวอย่าง โครงการถนนคนเดินที่สีลม ที่มีการจัดตั้ง จัดฉาก ที่ไม่ใช่วิถีชีวิตจริง และคนบริเวณนั้นไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมด้วย เป็นวัฒนธรรมเทียมที่อยู่ได้ไม่นานสิ้นเปลืองงบประมาณและไม่ยั่งยืน

2. วัฒนธรรมเป็นเรื่องของสิทธิมนุษยชน ต้องยอมรับและเคารพในความแตกต่างทางวัฒนธรรม ซึ่งมีความหลากหลาย และมีหลายระดับ เช่น วัฒนธรรมสากล วัฒนธรรมส่วนรวมที่เป็นวัฒนธรรมของชาติ วัฒนธรรมของท้องถิ่นและวัฒนธรรมของกลุ่มคนที่แตกต่างกันทางชาติพันธุ์ ซึ่งซ้อนทับอยู่ในพื้นที่หรือชุมชนเดียวกัน มิฉะนั้นจะกลายเป็นลัทธิชาตินิยมแบบหลงใหล ซึ่งเป็นโทษมากกว่า เพราะจะทำให้เกิดการแตกแยกทำลายล้างมากกว่า การสร้างสรรค์

3. ต้องพยายามทำให้เกิดความสมดุลระหว่างการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วที่มากับความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี ความสมัยใหม่ และวัฒนธรรมของนานาชาติกับความเป็นไทยและวัฒนธรรมไทย

4. วัฒนธรรมนั้นเป็นเรื่องของการคิดสรร และสร้างสรรค์ เพราะวัฒนธรรมมีทั้งส่วนที่ดีต้องสืบสานและพัฒนาต่อ มีทั้งส่วนที่ไม่ดี ต้องขจัดออก และมีทั้งเรื่องที่ต้องสร้างขึ้นใหม่

5. โลกแห่งอนาคตจะเป็นโลกของ soft ware ที่เกี่ยวกับการคิดแบบนามธรรม (abstract) และการคิดแบบเชื่อมโยง บูรณาการเป็นองค์รวม (holistic thinking approach) เป็นโลกแห่งปัญญา และเป็นโลกที่เอื้อต่อการเป็นปัจเจกชนมากขึ้น มนุษย์ต้องรู้จักควบคุมตัวเอง วิธีคิดจึงเป็นเรื่องที่สำคัญ ซึ่งระบบการศึกษาไทยและสังคมไทย ยังไม่ได้เตรียมความพร้อมเรื่อง วัฒนธรรมการคิดนี้ให้ผู้เรียนเท่าที่ควร

6. วัฒนธรรมของการเรียนรู้ที่สำคัญตามสภาพความเป็นจริงของโลกและชีวิต คือ จะต้องรู้จักการเรียนรู้ด้วยตนเอง ตลอดเวลา

7. การเรียนรู้วัฒนธรรมอย่างเหมาะสมต้องส่งเสริมผลักดันให้เกิดขึ้นทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียน ไม่ว่าจะเป็นครอบครัว กลุ่มเพื่อน โครงสร้าง องค์กรต่าง ๆ ทางสังคม โดยเฉพาะสื่อต่างๆ ต้องเอื้อต่อการเรียนรู้วัฒนธรรม และที่สำคัญก็คือ ต้องพยายาม เชื่อมโยงการเรียนรู้ในระบบโรงเรียนกับนอกระบบเข้าด้วยกัน และต้องมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตจริง ซึ่งจะทำให้เกิด การเรียนรู้อย่างแท้จริงและมีการสร้างองค์ความรู้ ความตระหนัก สำนึกที่มีความหมายต่อชีวิตของผู้เรียนและสังคม

8. ต้องมีการเชื่อมโยงองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ไม่ใช่เฉพาะกระทรวง ทบวง กรม แต่ต้องรวมถึงองค์กรอิสระต่างๆ และโดยเฉพาะชุมชน ครอบครัวและประชาชนที่สนใจ ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากไม่น้อย ให้มาทำงานร่วมกันเป็นเครือข่าย งานจึงจะประสบความสำเร็จได้ เพราะถ้าจะปฏิรูปโดยระบบการศึกษาเองคงสำเร็จได้ยาก ต้องมีพลังผลักดันจากระดับที่สูงกว่า หรือระดับรากหญ้าด้วย

4. การศึกษาในสถานศึกษากับการเรียนรู้วัฒนธรรม

แนวทางการส่งเสริมและพัฒนาการศึกษาในสถานศึกษากับการเรียนรู้วัฒนธรรมนั้น มีทั้งในส่วนที่ต้องปรับเปลี่ยนการจัดการในระบบการศึกษาเองและต้องมีการเชื่อมโยงกับชุมชนภายนอกสถานศึกษา โดยมีประเด็นสำคัญ โดยสรุปได้ดังนี้

1. วัฒนธรรมการเรียนรู้ในโรงเรียนต้องเปลี่ยนแปลงเนื้อหาสาระและกระบวนการ ให้มีการเชื่อมโยงการเรียนรู้ในโรงเรียนกับชุมชนและครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องให้มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต พระธรรมปิฎกได้แสดงปาฐกถาไว้ครั้งหนึ่งว่า ต้องใช้วิถีชีวิตในการกำหนดเป้าหมายในการเรียนรู้ วิเคราะห์วิถีชีวิตมาสร้างเป็นเนื้อหาของกระบวนการเรียนรู้ เป็นกรอบของการจัดการเรียนรู้ เป็นพื้นฐานของการเรียนรู้ และเป็นแนวทางในการประเมินการเรียนรู้ว่าเหมาะสมและได้ผลสมความมุ่งหมายเพียงใด

การเรียนรู้ด้วยกระบวนการเชื่อมโยงกับวิถีชีวิต จะสร้างบรรยากาศที่ทำท่ายให้กล้าทดลองทำ หาวิธีแก้ไขปัญหา ซึ่งจะทำให้เกิดการเรียนรู้ มีทางเลือก รู้จักทั้งสิ่งที่ผิดและพัฒนาสิ่งที่ถูกให้ดียิ่งขึ้น ผู้เรียนจะเกิดความมั่นใจ รู้จักเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างเสรี คิดในสิ่งที่ดี ไม่มองทุกอย่างในแง่ร้ายหรือเป็นผู้พิพากษา ซึ่งจะทำให้ไม่กล้าคิด ไม่กล้าทำสิ่งที่ดีงาม นอกจากนี้ยังจะช่วยปรับระบบความคิดจากการรับค่านิยมจาก “ส่วนกลาง” การเน้นเรื่อง “แห่งชาติหรือของชาติ” (national) ให้เป็นการยอมรับ “ท้องถิ่น” (local) ที่มีความหลากหลายมากขึ้น

ประสบการณ์การร่วมกันเรียนรู้จากการแก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน ได้สะท้อนให้เห็นว่าวัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของคนซึ่งจะต้องเกี่ยวข้องกับทุกเรื่อง และเป็นพื้นฐานของความคิดที่ทำให้เกิดวิธีคิดที่หลากหลาย สิ่งที่สำคัญคือต้องทำให้คนเกิดความเข้าใจในสิ่งที่ตัวเองเกี่ยวข้องและจัดการได้ ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจระบบและวิธีการจัดการ โดยไม่ต้องอาศัยหลักสูตรหรือเทคโนโลยีการสอนแต่อย่างใด แต่ใช้วิธีการคือนำปัญหาของชุมชนนั้นมาช่วยกันคิด ซึ่งจะให้เห็นประเด็นคำถามที่สำคัญที่จะช่วยคิดหาทางเลือก และหาคำตอบ ตัวอย่างเช่น ประเด็นเรื่องกล้วย ของอำเภอสระแก้ว และอำเภอวังน้ำเย็น จังหวัดสระแก้ว ที่ทุกโรงเรียนทุกบ้านมีกล้วย และสุกในฤดูที่ใกล้เคียงกัน ไม่รู้จะขายอย่างไร ตอนแรกไม่มีใครกล้าคิด กล้าทำ จนเริ่มทดลองทำ

ในที่สุดก็คิดเรื่องทำแปรงกล้ายที่มีรสหวาน ไม่ต้องใส่น้ำตาลได้สำเร็จ สามารถนำไปทำอาหารคาว หวานได้หลายรายการ ซึ่งประโยชน์สำคัญที่สุดที่ชาวบ้านได้รับก็คือ ทำให้เกิดความมั่นใจ รู้จักเรียนรู้ จัดการแก้ปัญหาของตัวเอง

ตรงข้ามกับการศึกษาในระบบโรงเรียน ที่ทำให้คนหมดความเชื่อมั่นในตนเอง ทำได้แค่เป็นลูกจ้างแรงงาน ไม่กล้าคิดสร้างงานเอง และล้มเหลวในชีวิตเพราะหางานทำไม่ได้

วัฒนธรรมดั้งเดิมที่คนต้องสัมพันธ์กับธรรมชาติ เรียนรู้จากประสบการณ์จริงของคนรุ่นเก่า จะทำให้คนเกิดการเรียนรู้อย่างแท้จริง กล้าทดลอง กล้าทำ และมีความสามารถในการจัดการ ตัวอย่างเช่น ประเพณี 12 เดือน เป็นผลมาจากการพยายามจัดการกับเงื่อนไขของสภาพธรรมชาติแวดล้อมในแต่ละเดือนของคนโบราณที่น่าสนใจศึกษา เป็นต้น

2. การดำเนินงานด้านวัฒนธรรมมีหลายเรื่องที่ต้องทำ และเป็นเรื่องที่ต้องใช้เวลา ไม่สามารถทำได้หมดในช่วงเวลาจำกัด แต่แนวทางที่จะทำได้คือ ต้องเริ่มต้นในโรงเรียนก่อน โดยใช้ผู้เรียนเป็นตัวตั้ง และปรับหลักสูตรให้เสริมพลังการรู้จักใช้ความคิด วิเคราะห์ และต้องเชื่อมโยงช่องว่างของสาระวิชาที่เรียนในห้องเรียนกับวิถีชีวิตของชุมชนรอบโรงเรียน การเรียนต้องไม่เน้นเฉพาะเนื้อหา หากแต่ต้องเรียนรู้ถึงรากที่มา สภาพและเงื่อนไขของบริบททางสังคมในแต่ละชุมชนที่แตกต่างกัน เช่น การสอนให้เด็กทอผ้า

ตามลายผ้าของท้องถิ่นก็ไม่ใช่เพียงสอนให้จำว่าลายผ้าลวดลาย
อย่างไรเรียกชื่ออย่างไร แต่ต้องเชื่อมโยงให้เห็นถึงที่มาว่า
ลวดลายดังกล่าวมาจากคตินิยม ความเชื่ออย่างไร วัสดุที่ใช้ทอ
สีที่ใ้ย้อม มาจากวัตถุดิบและทรัพยากรในท้องถิ่นอย่างไรบ้าง
เป็นการสอนให้เด็กรู้จักการคิดแบบเชื่อมโยงและบูรณาการ

3. ต้องหาตัวอย่างและช่วยเสริมพลัง (empower) ให้
โรงเรียนและชุมชนที่มีการดำเนินงานด้านการเรียนรู้วัฒนธรรม
และวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพและประสบผลสำเร็จ
เพื่อขยายผลให้เป็นแนวทางตัวอย่างแก่โรงเรียนอื่น

4. ต้องปรับระบบการจัดการ โดยเฉพาะกฎและระเบียบ
ต่างๆ ของราชการที่ไม่เอื้อต่อการเรียนการสอนวัฒนธรรม
โดยเฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับครุภูมิปัญญาในท้องถิ่น ซึ่งต้องหา
ยุทธศาสตร์การจัดการที่ดี เพื่อช่วยให้การดำเนินงานด้านการ
เรียนรู้วัฒนธรรมมีความคล่องตัว

5. การศึกษาจะต้องพยายามให้เกิดการพัฒนาสมองทั้ง
ซีกซ้ายและซีกขวาของผู้เรียน และที่จริงแล้วไม่ว่าจะเป็นความ
สามารถทางด้านคณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ของสมองซีกซ้าย
หรือความสามารถทางด้านศิลปะ และความคิดสร้างสรรค์ที่เกี่ยวกับ
สมองซีกขวาต่างมีพื้นฐานหลักการการเรียนรู้เช่นเดียวกัน คือ
การรู้จักสังเกต วิเคราะห์ และมีจินตนาการสร้างสรรค์ นักวิชาการ
บางคนไม่ค่อยเห็นความสำคัญของวิชาความรู้และทักษะด้านศิลปะ

และสุนทรียศาสตร์ ซึ่งที่จริงเป็นความรู้ที่มีประโยชน์และจำเป็นต่อชีวิตและจิตวิญญาณของมนุษย์ แม้แต่ผู้ที่เรียนสายวิทยาศาสตร์ก็ควรได้มีการเรียนรู้และฝึกทักษะด้านศิลปะและวัฒนธรรม ซึ่งนอกจากจะช่วยทำให้มีความละเอียดอ่อนทางจิตใจ เห็นคุณค่าของสิ่งต่างๆ รอบตัวแล้ว ก็ยังช่วยสร้างสรรค์ความเจริญทางสติปัญญาด้วย

6. สถานศึกษาต้องช่วยสร้างฐานทางปัญญาที่เข้มแข็งให้ผู้เรียน เพื่อให้มีพลังที่จะเลือกสรรได้ เพราะไม่มีใครสามารถกำหนดหรือเลือกสรรให้ผู้อื่นได้อย่างถูกต้องตลอดชีวิต ฐานทางปัญญาที่แข็งแรงจะได้มาจากการที่พยายามส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความสุข 4 ประการ คือ สุขกับการเรียนรู้ สุขกับการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ สุขกับตนเอง สามารถพึ่งตนเองได้ และสุขกับการให้

7. วัฒนธรรมการเรียนรู้ที่เป็นหลักการสำคัญที่สุดก็คือ การส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักคิด ไม่ใช่เพียงจำได้แต่ต้องหมายรู้ คือ มีความเข้าใจด้วย การเรียนการสอนควรจะเปลี่ยนจากการให้เด็กท่องจำทุกอย่างและครูมีคำตอบสำเร็จรูปแล้ว แต่ควรเริ่มต้นจากการกระตุ้นให้เด็กรู้จักตั้งคำถามที่ฉลาด แสดงความสนใจใฝ่รู้ ช่างสังเกต ครูไม่ต้องตอบคำตอบสำเร็จรูป แต่ให้เด็กช่วยกันแสวงหาและตอบคำถามด้วยตนเอง โดยครูเป็นผู้อำนวยความสะดวก เด็กจะกล้าคิด กล้าทำ กล้าตรวจสอบ ประเมินผลด้วยตนเอง ซึ่งโรงเรียนรุ่งอรุณเป็นตัวอย่างโรงเรียนที่ทำเรื่องนี้ได้

ประสบความสำเร็จ และมีการบูรณาการการรู้จักคิด และค่านิยม
ที่พึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา บุคลากรทุกคนในโรงเรียนแม่แต่ภารโรง
จะกลายเป็นผู้ให้ข้อมูล ซึ่งบรรยากาศของการเรียนรู้ของโรงเรียน
จะช่วยกระตุ้นให้ผู้ปกครองเข้ามามีส่วนร่วมด้วย

8. กำหนดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียน ซึ่งเป็น
คุณลักษณะที่เป็นพื้นฐานของวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่สำคัญให้เป็น
เป้าหมายหลักในการพัฒนาผู้เรียน ได้แก่

1. การรู้จักคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ บูรณาการ และ
เชื่อมโยงข้อมูลความรู้
2. การรู้จักคิดสร้างสรรค์ ซึ่งการมีจินตนาการเป็น
ธรรมชาติของเด็กอยู่แล้ว
3. การมีความกล้าหาญทางจริยธรรม
4. การมีความเมตตาเอื้อเฟื้อเกื้อกูลระหว่างตนเอง
กับผู้อื่น กับธรรมชาติและกับสิ่งแวดล้อมรอบตัว
ซึ่งจะทำให้ความรู้สึก เอาใจใส่ ผูกพันกับชุมชน
และมีความสุขกับการให้

คุณลักษณะดังกล่าวหากระบบการเรียนรู้ในสถานศึกษา
สามารถขัดเกลา หล่อหลอมให้เกิดในผู้เรียนได้ ก็น่าจะเชื่อได้ว่า
เขาจะสามารถเลือกสรร สืบสานสร้างสรรค์ และพัฒนาทุกอย่าง
ที่ผ่านเข้ามาในวิถีชีวิตของเขาได้อย่างเหมาะสม

9. พยายามเชื่อมโยงหลักสูตรของการศึกษาขั้นพื้นฐานกับระดับอุดมศึกษา และเชื่อมโยงการศึกษาทั้งระบบกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ซึ่งอาจจะเริ่มจากหลักสูตรระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2542 ก่อน โดยเชื่อมโยงแกนบูรณาการกับกิจกรรมพัฒนานักเรียน ซึ่งสถานศึกษาแต่ละแห่งมีสิทธิจัดเนื้อหาหลักสูตรกิจกรรมและวัดผลได้เอง โรงเรียนนำร่องในโครงการปฏิรูปการเรียนรู้หลายโรงเรียนเป็นตัวอย่างที่ดีในการเชื่อมโยงการเรียนรู้ในโรงเรียนกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ทำให้เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้ได้สำเร็จอย่างน่าสนใจมาก

10. ต้องพยายามปลดเงื่อนไข 2 ประการ ที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาการศึกษาในระดับอุดมศึกษา ซึ่งอยู่ในสถานะที่อาจกล่าวได้ว่าล้มเหลวมาก นั่นคือการศึกษามุ่งทำธุรกิจการศึกษา และระบบคัดคนเข้าศึกษาต่อระดับอุดมศึกษา ซึ่งเป็นต้นเหตุที่ทำให้คุณภาพการศึกษาระดับอุดมศึกษาขาดคุณภาพและมีปัญหาเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

5. ชุมชน/การศึกษานอกระบบโรงเรียนกับการเรียนรู้วัฒนธรรม

แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้วัฒนธรรมและวัฒนธรรมการเรียนรู้ โดยชุมชน และการศึกษานอกระบบ มีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ภาครัฐจะต้องให้การส่งเสริมอย่างจริงจัง ไม่ใช่มีเพียงนโยบาย แต่ควรมีการดำเนินงานและลงทุนในเรื่องนี้ไม่น้อยกว่า

ลงทุนทางด้านธุรกิจ การลงทุนทางวัฒนธรรม แม้จะไม่เห็นผลกำไร เป็นเม็ดเงินเช่นธุรกิจ แต่การลงทุนจะคุ้มค่าเมื่อเทียบกับผลที่ได้รับเพราะเป็นการลงทุนเพื่อพัฒนาในส่วนที่เป็นความคิด จิตวิญญาณ และวิถีชีวิตของคนในสังคม ซึ่งเป็นพื้นฐานและองค์ประกอบที่สำคัญของความเจริญด้านต่าง ๆ ทุกด้าน

2. ควรจะเพิ่มพื้นที่ทางสังคม ซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะ (public space) ที่จะเป็นเวทีที่เปิดโอกาสให้มีกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่างๆ อย่างหลากหลายของคนในชุมชน (community-cultural center) ได้มากขึ้น เช่น หอศิลป์ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น สวนสาธารณะ ที่ปัจจุบันมีการนำวงดนตรีมาบรรเลงให้ประชาชนฟังในช่วงเย็น วันหยุดเป็นตัวอย่างที่ดี ซึ่งศิลปินในท้องถิ่น สถานศึกษาที่อยู่ในชุมชนนั้นอาจจะนำวงดนตรี การแสดงพื้นบ้านหรือศิลปะของภูมิภาคที่แสดงโดยนักเรียนของโรงเรียนมาแสดง เป็นการใชพื้นที่ทางสังคม โอกาสและเวลาว่างของชุมชนในการส่งเสริมกิจกรรมทางวัฒนธรรมอย่างหลากหลายยิ่งขึ้น

3. องค์กรด้านธุรกิจ โดยเฉพาะสื่อต่างๆ มีบทบาทมากต่อการเผยแพร่และซึมซับทางวัฒนธรรม แต่การที่จะบังคับหรือขอให้สื่อเปลี่ยนบทบาทหรือความคิดในส่วนที่ไม่ส่งเสริมวัฒนธรรม เป็นเรื่องที่ทำได้ยาก นอกจากจะหาทางกระตุ้นหรือสร้างความท้าทายให้เกิดความรู้สึกตระหนักหรือต้องการที่จะมีส่วนร่วมสร้างสรรค์การดำเนินงานด้านวัฒนธรรม

4. ควรมีการลงทุนทางวัฒนธรรม เช่น คัดเลือกและจัดพิมพ์หนังสือดีๆ ที่เด็กไทยควรอ่าน ซึ่งในแต่ละท้องถิ่นอาจไม่จำเป็นต้องเหมือนกันหมด แจกให้ตามสถานศึกษา ลงทุนเรื่อง พิพิธภัณฑ์เด็ก และอุดหนุนการวิจัยทางวัฒนธรรม เป็นต้น

5. ส่งเสริมและสร้างเครือข่ายวิจัยเยาวชน เพื่อเป็นเวทีที่เปิดโอกาสให้เด็กที่มีพลังความคิด และอยากทำสิ่งที่ดีได้มาช่วยกันคิดถึงปัญหา คิดถึงอนาคตของเขาเอง เป็นการสร้างกระบวนการทางปัญญา โดยการเรียนรู้นอกระบบ

6. การบริหารโครงสร้างองค์กรที่มีหน้าที่ดูแลและจัดการเรื่องวัฒนธรรม

ผู้เข้าร่วมการประชุมมีข้อคิดเห็น ดังนี้

1. ไม่ควรแยกงานวัฒนธรรมออกจากกระทรวงศึกษาธิการ เพราะวัฒนธรรมเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ ที่จะช่วยสร้างคนให้เป็นมนุษย์ที่มีความเข้มแข็งทางสติปัญญาและมีความละเอียดอ่อนในจิตใจ นอกจากนี้การศึกษาเป็นกระบวนการสำคัญในการถ่ายทอด สืบสานวัฒนธรรม ระบบการศึกษาและงานด้านวัฒนธรรม จึงต้องมีการช่วยเหลือ เกื้อกูล เชื่อมโยงกันอย่างใกล้ชิด

2. ถ้าหากงานด้านวัฒนธรรมยังคงอยู่รวมในกระทรวงศึกษาธิการ ก็ควรมีการปรับปรุงหน่วยงานที่ดูแลงานวัฒนธรรม ให้มีความเข้มแข็ง มีประสิทธิภาพในการทำงานมากขึ้น

3. ถ้าจำเป็นต้องแยกงานวัฒนธรรมออกจากกระทรวงศึกษาธิการ ก็ไม่ควรนำงานวัฒนธรรมไปรวมกับงานท่องเที่ยว เพราะมีปรัชญาแตกต่างกันคนละขั้ววัฒนธรรมเป็นเรื่องของการสืบสาน ถ่ายทอดวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น สังคมเดียวกันเพื่อความคงอยู่อย่างสันติสุขและยั่งยืนของคนในสังคมนั้นไม่ใช่เพื่อ “แข่ง” หรือ “ขาย”

ในขณะที่การท่องเที่ยวมุ่งเน้นการบริการให้ความสะดวกเพื่อความพึงใจในช่วงเวลาหนึ่งของนักท่องเที่ยวที่เป็นคนจากสังคมอื่น

4. งานวัฒนธรรมเป็นงานที่ลึกซึ้งและยิ่งใหญ่เกินกว่าที่จะตั้งเป็นกระทรวง หน่วยงานที่ดูแลด้านวัฒนธรรมควรเป็นสถาบันอิสระ ที่เป็นความร่วมมือของนักปราชญ์ ผู้รู้ ผู้ทรงคุณวุฒิ คนเก่ง คนดี จากทั่วประเทศ เพราะวัฒนธรรมเป็นเรื่องของประชาชนทุกคนที่จะต้องมีส่วนสืบสานและสร้างสรรค์วัฒนธรรมให้คงอยู่ต่อไป ส่วนงานด้านการท่องเที่ยวควรเป็นองค์กรอิสระที่ทำหน้าที่กำหนดและตรวจสอบ กฎ เกณฑ์ เงื่อนไข และกฎหมายที่เกี่ยวกับการส่งเสริมและดูแลเรื่องการท่องเที่ยว

5. หากเป็นเรื่องที่จำเป็นอย่างยิ่ง ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ จะต้องรวมงานด้านวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวเป็นกระทรวงเดียวกันแล้ว รัฐบาลก็ต้องมีนโยบายที่ชัดเจนแน่นอน ให้งานด้านวัฒนธรรมเป็นฐานหรือเป็นต้นน้ำ และให้การท่องเที่ยวเป็นปลายน้ำ

เพราะมีฉะนั้นการรวมเป็นกระทรวงเดียวกันจะเป็นผลเสียมากกว่าผลดี จะกลายเป็นให้การท่องเที่ยวและวัฒนธรรมถูกนำไปรับใช้การท่องเที่ยวเพื่อหาเงินเข้าประเทศ เพราะต่อไปเงินและความโลกจะนำหน้า และวัฒนธรรมจะเสื่อมลงเรื่อยๆ กลายเป็นเพียงสินค้าราคาถูกที่ขายให้กับชาวต่างชาติอย่างผิวเผิน เป็นการทำลายตัวเองสูญเสียเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและสัญชาติในที่สุด

6. ต้องจำแนกให้ได้ว่า อะไรเป็นวัฒนธรรมแก่น อะไรเป็นวัฒนธรรมเสมือน วัฒนธรรมแก่นคือ ความดี ความงาม ความจริง เป็นวิถีความเป็นอยู่ของการดำรงชีวิต และวัฒนธรรมแก่นที่สำคัญมากคือวิถีคิด ซึ่งจะช่วยให้เด็กเผชิญประสบการณ์ต่างๆ ในชีวิต โดยมีข้อมูลถูกต้อง ประเมินค่าถูกต้อง ตัดสินใจถูกต้อง เพราะมีภูมิคุ้มกันอยู่ในตัว

7. ต้องหาบุคคลที่เป็นตัวหลัก (Key person) ที่จะเป็นผู้วางนโยบายการดำเนินงานในทุกด้าน ซึ่งจะเป็นกุญแจสำคัญไขไปสู่ความสำเร็จได้ บุคคลนี้ต้องมีสัมมาทิฐิ มีความคิดที่ถูกต้อง คิดชอบ เห็นชอบ ปราศจากอคติ มีความคิด หรือจุดมุ่งหมายที่แอบแฝงซ่อนเร้น อันจะเป็นเหตุให้การดำเนินงานวัฒนธรรมผิดเพี้ยนไปจากที่ควรเป็น

8. ควรดำเนินงานวัฒนธรรมในลักษณะการกระจายอำนาจ โดยให้ผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรม อันได้แก่ ชุมชนในพื้นที่นั้นๆ ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ เพื่อให้เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้นๆ คงอยู่สืบไป

คณะผู้จัดทำ

ที่ปรึกษา

ดร.รุ่ง แก้วแดง เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ
ดร.เจื้อจันท์ จงสถิตอยู่ ที่ปรึกษาด้านนโยบายและแผนการศึกษา
ดร.นงราม เศรษฐพานิช ที่ปรึกษาด้านนโยบายและแผนการศึกษา

บรรณาธิการ

นางสาวสุทธาสินี วัชรบูล ผู้อำนวยการศูนย์สารสนเทศทางการศึกษา

ผู้เรียบเรียงและสรุปรายงาน

นางสาวสุจารี จันทรสุข
นางรัชณี พึ่งพาณิชย์กุล

คณะทำงาน

นายถวัลย์ มาตรฐาน
นายสมชาย บัวเล็ก
นางสาวสายวรุณ บุญคง
นางกัลยานี ปฏิมาพรเทพ
นางสาววัลภา เล็กวัฒนานนท์
นางณิชกมล ดวงมัลย์

ผู้ประสานงานจัดพิมพ์

นางรัชณี พึ่งพาณิชย์กุล

ผู้จัดพิมพ์ต้นฉบับ

นางสาวบุศรา บุญเกิด